

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti

-

Case-Ruanda

Toiviainen, Janni

2017 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti
-
Case-Ruanda

Toiviainen Janni
Liiketalous
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2017

Toiviainen Janni

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti - Case-Ruanda

Vuosi 2017 Sivumäärä 102

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on tutkia rikosprosessia ja oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä, sekä oikeudenmukaisuuden toteutumista käytännössä niin kutsutussa Suomen Ruanda -tapauksessa. Kyseinen tapaus herätti aikanaan paljon kiinnostusta mediassa, sillä aihe oli Suomen rikoshistoriassa merkittävä ja tähän asti ainoa laatuaan. Oikeusjuttu koski vuoden 1994 Ruandan kansanmurhaan osallisena ollutta, ja myöhemmin Suomeen muuttanutta ruandalaispastoria François Bazarambaa. Prosessin lopputuloksena Bazaramba tuomittiin ensimmäisenä ihmisenä Suomessa joukkotuhonnasta elinkautiseen vankeuteen. Opinnäytetyö on suunnattu kaikille Ruandan kansanmurhasta, rikosprosessista, oikeusprosessin oikeudenmukaisuudesta sekä Suomen Ruanda -tapauksesta kiinnostuneille.

Opinnäytetyössä käydään läpi Ruandan vuoden 1994 kansanmurhan keskeiset taustat, tapahtumat ja seuraukset, jotta tutkimusosion oikeusjutulle luodaan kattava pohja. Teoriaosuudessa käsitellään yleisesti rikosprosessia sekä oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja sitä takaavia periaatteita. Viimeisessä tutkimusosiossa tarkastellaan Suomen Ruanda -tapauksen prosessia, oikeudenmukaisuuden ja sitä edistävien periaatteiden näkymistä käytännössä tässä ainutlaatuisessa joukkotuhontatapauksessa, syyttäjäröhmän rakennetta ja toimintaa sekä tapauksen haasteita. Vastapainona esitetään puolustuksen näkökulmaa tapauksessa. Tutkimusosion tarkastelun tukena on käytetty Ruanda-tapauksessa toimineen valtiosyyttäjän haastattelua. Haastattelu toteutettiin kasvotusten, jolloin vastaukset esitettiin kysymyksiin kirjattiin ylös. Tietoperustana on käytetty muun muassa ajankohtaista prosessoikeuden sekä rikosprosessioikeuden ja rikosoikeuden kirjallisuutta, kansallista lainsäädäntöä sekä kansainvälisiä sopimuksia.

Tutkimuksen perusteella todettiin Suomen oikeusjärjestelmän takaavan oikeudenmukaisuuden toteutumista erittäin hyvin. Tapaustutkimuksessa oikeudenmukaisuutta tarkasteltiin eri periaatteiden kautta, ja näin havainnollistettiin oikeudenmukaisuuden toteutuminen. Mielenkiintoista oli myös keskittyä tapauksen haasteisiin, sillä esimerkiksi Suomessa ei ollut prosessin tueksi vastaavasta tapauksesta oikeuskäytäntöä lainkaan.

Toiviainen Janni

Fair trial - Rwanda-case of Finland

Year	2017	Pages	102
------	------	-------	-----

The aim of this Bachelor's thesis was to examine the criminal procedure and fair trial, and how the fairness is fulfilled in real life in the so called Rwanda-case of Finland. The case aroused a lot of interest in the media when it happened, because it was notable and a first of its kind in the criminal history of Finland. The lawsuit was about Rwandese reverend François Bazaramba, who participated in the 1994 Rwandan genocide and later after that had moved to Finland. The outcome of the procedure was that Bazaramba was convicted of genocide and sentenced to imprisonment for life (the first person ever in Finland). This thesis is directed to everyone interested in the Rwandan genocide, the criminal procedure, fairness in the legal proceedings and the Rwanda-case of Finland.

In the thesis the main background, events and results of the 1994 genocide in Rwanda are examined first, so the reader understands the basis of the Rwanda-case of Finland better. The theory part addresses the criminal procedure in general, fair trial and the principles that guarantee it. The last research part is about the legal proceedings in the Rwanda-case of Finland; fairness and the principles furthering fairness in practise in a such unique case of genocide, the form and operations of the prosecutor group and challenges in such case. For the counterbalance, the standpoint of the defence is presented. To support the research part there's an interview with the state prosecutor in the Rwanda-case of Finland. Interview was made face to face and the answers were written down. The knowledge base consists of current literature of procedural law, law of criminal procedure and criminal law, national legislation and international agreements.

The principal conclusion of the thesis was that the fairness of a trial is well covered in the legal system of Finland. In the case study fairness was examined through different principles, and so it was possible to illustrate the fulfilment of fairness in practise. It was also interesting to focus on the challenges of such a case, because for example in Finland there was no juridical custom from such a case to back up the criminal procedure.

Keywords: Genocide, procedural law, criminal law, law of criminal procedure, fair trial

Lakiluettelo

EIS	Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus (439/1990)
ETL	Esitutkintalaki (805/2011)
KP-sopimus	YK:n Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (108/1976)
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RL	Rikoslaki (39/1889)
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)
TuomNimL	Laki tuomareiden nimittämisestä annetun lain muuttamisesta (567/2015)
YSL	Laki yleisistä syyttäjistä (199/1997)
YTJulkL	Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (370/2007)

Lyhenneluettelo

A	Asetus
EU	Euroopan unioni
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HE	Hallituksen esitys eduskunnalle
HO	Hovioikeus
ICTR	International Criminal Tribunal for Rwanda
KäO	Käräjäoikeus
KKO	Korkein oikeus
L	Laki
VAHO	Vankeinhoitolaitos
vp.	Valtiopäivät
YK	Yhdistyneet Kansakunnat

Sisällys

1	Johdanto.....	8
2	Ruandan kansanmurha	9
	2.1 Taustat.....	9
	2.2 Joukkotuhonta	15
	2.3 Kansanmurhan jälkeen	23
3	Rikosprosessi.....	27
	3.1 Keskeiset prosessitoimijat	30
	3.1.1 Asianosaiset	30
	3.1.2 Tuomioistuinlaitos ja tuomarit	34
	3.1.3 Syyttäjälaitos ja syyttäjät.....	36
	3.1.4 Asianajolaitos	38
	3.2 Rikosprosessin vaiheet.....	39
	3.2.1 Esitutkinta	40
	3.2.2 Syyteharkinta.....	43
	3.2.3 Oikeudenkäynti	45
	3.2.4 Rangaistuksen täytäntöönpano	49
	3.3 Oikeusprosessin vertailua kansainvälisesti	49
4	Oikeudenmukainen oikeudenkäynti	52
	4.1 Oikeusturva.....	56
	4.2 Laillisuusperiaate	58
	4.3 Tarkoituksenmukaisuusperiaate.....	59
	4.4 Suhteellisuusperiaate	59
	4.5 Yhdenvertaisuusperiaate	60
	4.6 Virallisperiaate	60
	4.7 Syyttömyysolettama	62
	4.8 Oikeussuoja ja oikeusvarmuus.....	62
	4.9 Prosessitavoitteet	63
	4.9.1 Suullisuusperiaate	65
	4.9.2 Välittömyysperiaate.....	67
	4.9.3 Keskityspano	68
	4.10 Osapuolten tasa-arvoisuuden periaate.....	69
	4.11 Kontradiktorinen periaate	70
	4.12 Julkisuusperiaate	72
5	Case-Ruanda	75
	5.1 Tapauksessa toimineen syyttäjän haastattelu	76
	5.1.1 Tapauksen eteneminen	77

5.1.2 Syyttäjäröymän rakenne ja toiminta	84
5.1.3 Puolustuksen näkökulma.....	85
5.1.4 Tapauksen haasteet	86
5.1.5 Kansainvälisen viranomaisyhteistyön merkityksestä	89
5.1.6 Lopuksi	89
6 Yhteenveto	90
Lähteet	93
Kuviot.....	95
Liitteet	96

1 Johdanto

Kun natsit pyrkivät toisen maailmansodan aikana tuhoamaan juutalaiset, täyttyi maailma sodan jälkeen lupauksista: ”Ei enää koskaan!”¹. Eikä ajallisesti tarvinnut edetä kuin vuosisadan loppupuolelle, kun Afrikan mantereella tapahtui vastaavia kauheuksia. Ruandan kansanmurha kohautti maailmaa vuonna 1994. Vain muutamassa kuukaudessa arviolta 800 000 ihmistä sai surmansa brutaalissa murhenäytelmässä, jolta länsimaat aluksi sulki silmänsä.²

Kansanmurhan seuraukset näkyvät Ruandassa ja sen naapurimaissa vahvasti edelleen, eikä kaikkia haavoja pystytä paikkaamaan koskaan. Tapahtumien seurauksena monet miljoonat ihmiset pakenivat kotimaastaan pakolaisina ympäröiviin naapurivaltioihin. Myös kansanmurhaan osallisena olleet ja sitä toteuttaneet, edesauttaneet tai suunnitelleet ihmiset pakenivat turvatakseen tulevaisuutensa.³ Vuosien saatossa monia ihmisiä saapui myös Eurooppaan ja esimerkiksi Suomeen. Yksi kansanmurhaan osallistunut, ja Suomeen sittemmin muuttanut henkilö oli François Bazaramba. Hänet tuomittiin Suomen oikeushistorian ensimmäisenä ihmisenä elinkautiseen vankeusrangaistukseen joukkotuhontaan osallisena henkilönä 22.10.2012.

Opinnäytetyössä tarkastellaan kansanmurhan taustoja ja siihen johtaneita syitä, itse muutaman kuukauden kestänyttä kansanmurhaa sekä kansanmurhan seurauksia niin Ruandassa kuin kansainvälisen oikeuden piirissä yleistasolla. Teoriaosuudessa keskitytään rikosprosessin tarkasteluun Suomessa, kun käydään läpi keskeisiä prosessitoimijoita sekä rikosprosessin vaiheet. Lisäksi vertaillaan yleisesti Suomen oikeusprosessia lähinnä Pohjoismaihin. Merkittävänä teoriaosuuden osana on oikeusprosessiin liittyvän oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutuminen ja sitä takaavien periaatteiden tarkastelu. Varsinainen tutkimusosio koostuu Suomen Ruanda -tapauksen ja Ruanda-oikeudenkäyntien yleisestä oikeudenmukaisuuden toteutumisen tarkastelusta. Työssä tutkitaan esimerkiksi sitä, miten oikeudenkäynneissä puolustus on nähnyt oikeudenmukaisuuden toteutuvan tai jääneen toteutumatta. Lisäksi olennaisena osana työtä on Suomen nykyisen apulaisvaltakunnansyyttäjän, silloisen niin kutsutun Suomen Ruanda -tapauksessa toimineen valtiosyyttäjän Raija Toiviaisen haastattelu. Haastattelussa paneudutaan Suomen Ruanda -tapauksen lähtötilanteisiin ja lopputulemaan hyvin yleispiirteisellä tasolla, ja ennen kaikkea pohditaan kysymysten kautta oikeudenmukaisuutta ja sen toteutumista oikeusjutussa, sekä vastaavan, kansainvälisen aspektin omaavan jutun käsittelyn haasteita ja ongelmia.

---

¹ Destexhe 1995, 1.

² Prunier 2009, 51.

³ Prunier 2009, 50-51.

2 Ruandan kansanmurha

Kansanmurhasta käytetään oikeustieteessä nimeä joukkotuhonta. Suomen rikoslain (39/1889) 11 luvun 1 §:n mukaan joukkotuhonnasta tulee tuomita henkilö, joka on jonkin kansallisen, etnisen, rodullisen tai uskonnollisen taikka niihin rinnastettavan kansanryhmän hävittämiseksi kokonaan tai osittain surmannut tämän ryhmän jäseniä, aiheuttanut jäsenille vaikeita ruumiillisia tai henkisiä sairauksia tai vammoja, asettanut ryhmälle elinolosuhteita, jotka voivat johtaa ryhmän fyysiseen tai osittaiseen häviämiseen, ryhtyy pakkotoimiin estääkseen syntyvyyttä ryhmässä, tai siirtää pakolla lapsia ryhmästä toiseen. Tuomiona on vankeusrangaistus, jonka pituus vaihtelee neljästä vuodesta elinkautiseen. Myös yritys on rangaistava.⁴

Kirjailija Alain Destexhen (1995) mukaan 1900-luvulla on tapahtunut kolme kansanmurhaksi luokiteltavaa tapahtumaa: armenialaisten kansanmurha turkkilaisten toimesta, juutalaisten kansanmurha natsien toimesta, sekä viimeisimpänä tutsien kansanmurha hutujen toimesta. Näissä tapauksissa perimmäisenä tarkoituksena on ollut toisen ihmisjoukon tuhoaminen.⁵ Ilmiönä kansanmurha on moderni. Kansanmurhassa jokin ryhmä tai joukko pyrkii systemaattisesti hävittämään toista ryhmää organisoituneella tavalla, lopullisena tavoitteenaan kohderyhmän tuhoaminen kokonaan tai osittain. Ruanda omasi valtioon tarvittavan tappavan potentiaalin, kun mietitään kansanmurhan toteutettavuutta. Maassa oli hyvät kommunikaatioverkot, hyvin organisoitunut siviilipalvelu, kurinalainen ja järjestäytyneet kansa sekä erittäin tiukkaan kontrolloitu maa-alue.⁶ Ruandan kansanmurha erosi muista vastaavanlaisista rikoksista, sillä joukkotuhonta ja tekojen brutaalius koski erittäin rajattua ja pientä yhteisöä⁷.

2.1 Taustat

Pinta-alaltaan Ruanda on pieni ja pinnanmuodoiltaan mäkinen ja vuoristoinen valtio. Sen naapurivaltioita ovat Kongon demokraattinen tasavalta eli entinen Zaire, Uganda, Tanzania ja Burundi. Väestö on hyvin tiheään asuttua ja sosiaalinen kanssakäyminen maassa muiden ihmisten kanssa tämän vuoksi jatkuvaa. Kansa oli jaettu kolmeen eri ryhmään: hutut, tutsit sekä twat. Ryhmät eivät muodostaneet erillisiä heimoja, vaan väestö oli ryhmitelty

---

⁴ RL 11:1 §.

⁵ Destexhe 1995, viii.

⁶ Prunier 1995, 237-238.

⁷ Prunier 2009, 47.

elintapojensa ja ulkonäkönsä mukaan hierarkkisiin ryhmiin, jotka periytyivät isältä lapselle. Twt muodostivat alle 1%:n väestöstä. He toimivat lähinnä metsästäjinä ja keräilijöinä maan metsäisillä alueilla. Valtaosa kansasta koostui hutuista, jotka olivat maanviljelijöitä. Ulkomuodoltaan hutut muistuttivat esimerkiksi naapurimaa Ugandan väestöä, ja fyysisiltä ominaisuuksiltaan he olivat hyvin tavallisia. Kolmas ryhmä tutsit viljelivät karjaa. Koska monet Afrikassa käyneet löytöretkelijät kuvasivat tutsuja ”paremmaksi” kansaksi näiden ulkoisen olemuksen, kuten pituuden ja kulmikkaiden kasvopiirteiden vuoksi, oli myös maahan saapuvien eurooppalaisten helppo nähdä tutsit muusta kansasta eroavana ryhmänä. Tämä eri ryhmien vastakkainasettelu ja vertailu, yhden korostaminen ja kahden alentaminen, loi väkisinikin sosiaalista vastakkainasettelua myös Ruandan kansalaisten keskuuteen, mikä loi pohjaa tuleville tapahtumille.⁸

Kuvio 1: Ruandan kartta

Belgian kongolainen armeija hyökkäsi Ruunaan ja sen naapurimaahan Burundiin vuonna 1916, ja miehitti muutaman kuukauden aikana kummankin maan⁹. Belgialaista siirtomaapolitiikkaa toimeenpantiin Ruandassa vuosina 1926-1931. Uudistuksilla luotiin modernia, keskitettyä, katolista ja tehokasta Ruandaa, joka toisaalta oli kansalaisilleen hyvin julma.¹⁰

Noin 1920-luvulta alkaen karjanviljelijöinä toimineet tutsit vastasivat lähes kaikista hallinnollisista johtavista viroista, ollen hierarkiassa korkeimmalla muodostaen Ruunaan tietynlaista aristokratiaa. Tutsit toimivat yhteistyössä belgialaisten kanssa. Riippumatta siitä,

⁸ Prunier 1995, 1, 3-9.

⁹ Johansson 1994, 31.

¹⁰ Prunier 1995, 26.

oliko kyse korkealla poliittisessa asemassa toimineesta tutsista tai köyhästä, hallinnollisen rakenteen ulkopuolella työskentelevästä tutsista, alkoivat tutsit hiljalleen itsekin uskoa, että he todella olivat ”parempaa rotua” kuin hutut, jotka ansaitsivat kohtalonsa alempana yhteiskunnassa. Tämän seurauksena hutujen joukossa alkoi nousta vihaa tutseja kohtaan, koska tutsit kuuluivat tähän ”parempaan rotuun”.¹¹

Todellisuudessa mitä modernimmaksi maa muuttui, sitä sietämättömämmäksi muuttui myös tavallisen ihmisen elämä. Ensitöikseen belgialaiset pystyttivät Ruandaan rotusyrjäntäjärjestelmän, ja ihmisten henkilöllisyystodistuksiin merkittiin heidän ”etninen taustansa”, eli oliko kyseessä tutsi, hutu vai twa. Erilaisin määräyksin, kuten pakkotyöllä tietyömaille sekä rahakasvien viljelyasetuksen myötä hutujen asema yhteiskunnassa heikkeni aikaisempaan verrattuna, ja hutut syyttivät tästä yläluokan tutseja, vaikka määräykset olivatkin peräisin Belgialta, joka pyrki liittämään Ruandan moderniin rahatalouteen.¹²

Vaikka Ruanda ei ollut rauhan ja harmonian maa ennen eurooppalaisten tuloa maahan, ei ole minkäänlaisia todisteita siitä, että tutsien ja hutujen välillä olisi ilmennyt vastaavaa systemaattista väkivaltaa kuin 1900-luvulla, joka lopulta kärjistyi vuoden 1994 tragediaan¹³. Ruanda oli hämmästyttävän yhtenäinen valtio, eivätkä ihmiset vielä 1900-luvun alussa kokeneet kuuluvansa hutuihin tai tutseihin. Kansa koostui vain ruandalaisista.¹⁴

Toisen maailmansodan jälkeen noin 1900-luvun puolivälissä kirkko teki toiminnassaan täyskäännöksen ja alkoi suosia kasvavaa hutu-väestöä ja sen hallitsevaa eliittiä. Hiljalleen hutu-eliitti alkoi saada tukea ja kannatusta myös eurooppalaisilta, heidän toimintansa organisoitui ja he perustivat omia yhteisöjään eri puolille maata. 1950-luvun loppupuoliskolla maahan muodostui poliittisia puolueita, jotka koostuivat pääasiassa joko lähes täysin hutuista tai lähes täysin tutseista. Vuonna 1959 tutsien perustama Rwandese National Union (UNAR) ajoi vahvasti Ruandan itsenäistymistä, mikä huononsi tutsien ja belgialaisten viranomaisten välejä.¹⁵ Belgialaisten tuli valita puolensa, ja koska 1950-luvun loppupuolella uusien puolueiden synnyttyä näytti enemmistövalta väistämättömältä, ei belgialaisten ollut enää syytä kannattaa tutsi-eliittiä¹⁶.

Vuonna 1959 perustivat myös hutut oman liikkeensä Party of the Movement and of Hutu Emancipation (Parmehutu). Yksi liikkeen jäsenistä joutui marraskuussa 1959 nuorten UNAR-

---

¹¹ Prunier 1995, 35-39.

¹² Johansson 1994, 33-35.

¹³ Prunier 1995, 39.

¹⁴ Johansson 1994, 26.

¹⁵ Prunier 1995, 44-47.

¹⁶ Johansson 1994, 40.

liikkeen jäsenten pahoinpitelemäksi, mikä sai hutu-aktivistit toimimaan. Lukuisia tunnettuja tutsi-johtajia tapettiin ja tutsien taloja poltettiin. Myös UNAR-joukot alkoivat organisoimaan omaa hyökkäystään hutuja vastaan.¹⁷ Sotatila julistettiin Belgian toimesta Ruandaan 11.11.1959¹⁸. Samana päivänä Belgia esitti ideansa itsehallinnollisesta Ruandasta. Taistelut jatkuivat 1960-luvun puolelle ja kesällä 1960 järjestettiin vaalit, jonka tuloksena valtaosa hallinnollisista viroista siirtyi hutuille. Väkivallan teot jatkuivat vuoteen 1961 ja tänä aikana tuhansia tutsien taloja poltettiin. Tekojensa vastineeksi hutut saivat itselleen välttämättömistä, mutta vaikeista tehtävistä materiaalista hyötyä, jolle oli tuohon aikaan suurta tarvetta.¹⁹ Hutujen ylivoimaisen vaalivoiton jälkeen Parmehutu-puolueen jäsenet julistivat valtionsa itsenäiseksi tasavallaksi, mutta tuloksetta. Lopulta YK:n luvalla Ruanda itsenäistyi 1.7.1962.²⁰

Väkivaltaisuuksien takia monet tutsit joutuivat pakenemaan maasta vuosien 1959-1964 sekä vuosien 1972-1973 aikana. Maanpaossa olleet tutsit pitivät yhteyttä toisiinsa, mikä lisäsi tutsien yhteisöllisyyttä. 1973 Ruandaan saatiin uusi hutupresidentti, kun valtaan astui Juvénal Habyarimana. Hänen hallintovuosinaan tutseja ei ollut poliittisissa viroissa tai kouluissa kuin kourallinen. Elämä oli tutseille kaiken kaikkiaan haastavampaa kuin hutuille, sillä he joutuivat jatkuvasti yhteiskunnallisen syrjinnän kohteeksi. Tilanne oli kuitenkin arkipäivän elämässä tutseille siedettävä, ja paljon oli parantunut aikaisempiin vuosiin nähden. Presidentti Habyarimana oli tuonut Ruandaan rauhaa ja tasapainoa, vaikka välittömästi vallan saatuaan hän perusti Ruandaan totalitaariseen puolueen Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement (MRND). Jokaisen ruandalaisen tuli olla puolueen jäsen. Puolue valvoi ja kontrolloi kansalaisten elämää. Hallinnollinen kontrolli oli maailmanluokassa tarkasteltuna tiukkaa, kenties jopa maailman tiukinta ottaen huomioon, ettei Ruanda ollut kommunistinen valtio.²¹

Vuodesta 1962 eteenpäin kohti 1990-lukua Ruandan taloustilanne parani merkittävästi, ja vuonna 1990 sen talous oli naapurivaltioihin verrattuna selkeästi korkein. Habyarimana valittiin kerta toisensa jälkeen lähes täydellisen yksimielisesti ainoana ehdokkaana presidentiksi. Kuolleisuustilastot olivat alhaiset ja lääketieteen sekä kansallisen hygienian mittarit nousivat. Lisäksi koulutus maassa parani. Presidentti Habyarimana toimi ikään kuin tutsien suojelijana, sillä hänen hallintokautenaan 20 vuoden aikana tutseille ei koitunut harmia. Maan toimiva julkisivu oli kuitenkin rakennettu hyvin vaarallisen, ideologisen pohjan päälle. Hutuja pidettiin alueen alkuperäisasukkaina ja he vastasivat hallinnosta, kun tutsit

---

¹⁷ Prunier 1995, 48-49

¹⁸ Johansson 1994, 34, 42.

¹⁹ Prunier 1995, 49-51, 53, 142.

²⁰ Johansson 1994, 43-44.

²¹ Prunier 1995, 61, 65, 75-77.

nähtiin ulkomaisina, vieraina tunkeutujina. Sama vuosien 1959-1964 väkivaltaisuus aiheuttanut hutu-henki oli edelleen olemassa. Ruandan hallinto alkoi kokea uhkaa 1990-luvun taitteessa ja esimerkiksi lehdistön kontrollointi oli suurta. Syksyllä vuonna 1990 poliittinen näyttämö alkoi ajautua kohti kriisiä.²²

RPF eli Rwandese Patriotic Front syntyi joulukuussa 1987. Puolue ajoi alkuun tutsien maanpaosta palaamista. RPF alkoi toimia, kun se havaitsi, millainen poliittinen tilanne Ruandassa vallitsi vuonna 1990. RPF-joukot, jotka koostuivat paitsi ruandalaisista pakolaisista, myös esimerkiksi Ugandan armeijan vapaustaistelijoista ja ugandanruandalaisista, hyökkäsi, ja lokakuussa vuonna 1990 alkoi sisällissota. Vuoden 1991 kesän aikana Ruandan hallitus muutti käytänteitään, ja monipuolueisuus sallittiin. Näin monet perustetut poliittisen puolueet aloittivat toimintansa ja Ruandan matka kohti demokraattisempaa valtiota alkoi. Vuonna 1992 perustettiin radikaali hutujen rasistinen puolue Coalition pour la Défence de la République (CDR). Sen perustajien toimesta aloitti myöhemmin toimintansa myös keskeinen vuoden 1994 kansanmurhaa eteenpäin ajanut radioasema Radio Télévision Libre des Mille Collines (RTLHC).²³

Tanzanian Arushassa sovittiin vuonna 1991 tulitauosta ja tulevista rauhanneuvotteluista, mutta tulitauko ei pitänyt. Hutu-puolueet kritisoivat rauhaa puoltavan presidentin toimintaa. Ääri-hutut olivat sitä mieltä, että jos rauhan aika eteni sellaiseksi, että se alkoi uhata hutujen asemaa, ja tilanne hutujen ja tutsien välillä tulisi muuttumaan, asialle tulisi tehdä jotakin. Rauhanneuvottelut jatkuivat Arushassa vuonna 1992, mutta ilmapiiri oli muuttunut jännittyneeksi. Lopulta elokuussa 1993 allekirjoitettiin Arushan rauhansopimus Tansaniassa, mutta juhllisuuksissa ymmärrettiin, miten hauras juuri allekirjoitettu paperi käytännössä oli.²⁴

Vuonna 1993 hutu-liike keräsi vauhtia. Hutut pelkäsivät, että sotilaallinen yksinvaltius maassa vaihtuisi hutuista tutseihin, ja he halusivat perustaa ”uuden opposition”, joka oli paitsi tutseja vastaan, myös presidentti Habyarimanaa vastaan.²⁵ Äärihutut halusivat pysyä vallassa keinolla millä hyvänsä, joten turvautuivat järjestäytyneeseen väkivaltaan²⁶. Armeija jakoi aseita Interahamwelle ja Impuzamugambille, jotka olivat kansanmurhan keskeisiä ääri Hutu-liikkeitä. Interahamwe oli myös MRND-puolueen nuorisoliitto. Heinäkuussa 1993 radiokanava RTLHC aloitti lähetyksensä. Radioasema oli itsenäinen, ja raivokkaan omistautunut hutu-aatteelle. Lisäksi radio oli erittäin tehokas. Lähetyksissä soi paljon hyvää musiikkia,

²² Prunier 1995, 77-78, 82, 90, 151.

²³ Prunier 1995, 72-73, 90, 126-129.

²⁴ Prunier 1995, 160-163.

²⁵ Prunier 1995, 172.

²⁶ Johansson 1994, 12.

vitsailtiin, ja käytettiin katuslangia, samalla kun levitetettiin rasisitisiä viestejä kansalle. Ruandan kansanmurhan aikana RTLMC:n merkitys oli valtaisa, kun ihmiset kuuntelivat radiolähetyksiä käsittämättömällä haltioituneisuudella ja noudattivat ja uskoivat radion sanomaa, joka pyysi lisää verta ja verilöylyjä.²⁷

Syyskuussa 1993 Yhdistyneiden kansakuntien eli YK:n toimesta muodostettiin United Nations Assistance Mission to Rwanda (UNAMIR) avustamaan Ruandaa. Enismmäiset UNAMIR-joukot saapuivat Ruandaan marraskuussa 1993, ja tammikuussa 1994 lähetettiin 1000 miestä UNAMIR-joukkojen vahvistukseksi. Vuoden vaihteen jälkeen oli yleisessä tiedossa, että aseita oli luovutettu ääriaatteiden miliiseille ja joukoille sekä siviileille. Maassa vallitsi jännittyneisyys, yksittäisiä väkivaltaisuuksia esiintyi sekä diplomaattinen paine oli läsnä. Ympäri ruandaa leviteltiin huhuja, ja niin kutsuttu kuolemanlista, jossa nimien määrä kasvoi jatkuvasti ja joka lopulta oli kaikkien nähtävillä, herätti pelkoa siviilien ja virkamiesten keskuudessa.²⁸

Todennäköisesti kansanmurhan suunnitelma aloitettiin vuoden 1992 loppupuolella. Suunnittelijoiden mielissä kansanmurha alkoi vaikuttaa houkuttelevalta vaihtoehdolta, sillä maassa oli jo pitkään ollut kysymyksiä koskien hutujen ja tutsien vallan jakamista. Ääriajattelijat halusivat saada totaalisen vallan maassa itselleen. Toteuttaakseen suunnitellut joukkomurhat, tarvitsivat he tuekseen tavallisen hutu-kansan. Jotta suunnitelma onnistuisi, tuli tavallisille ihmisille luoda kuvaa suuresta pahasta, joka asuu omassa naapurissa. Tavalliset maanviljelijät olivat muutenkin hyvin herkkiä ja naiiveja uskomaan poliittisen hallinnon sanaa, ottaen huomioon aiempien vuosien poliittiset sotkut sekä konfliktit. Ihmisille luotiin käsitys siitä, että oli tehtävä valinta hutujen tai tutsien välillä. Kun Ruandan naapurivaltioon Burundiin vuonna 1993 valittu hutu-prsidentti murhattiin, toimi se viimeisenä puoltavana tekijänä hutu-liikkeille siitä, että nyt oli aika toimia.²⁹

Lopulta huhtikuun 6. päivänä surunäytelmä sai alkunsa. Presidentti Habyarimana sekä Burundin presidentti Cyprien Ntaryamira nousivat lentokoneeseen palatakseen kotimaahansa oltuaan Dar-es Salaamissa valtion päämiesten kokouksessa, tarkoituksenaan lentää ensin Ruandaan. Paikallista aikaa illalla noin puoli yhdeksältä koneen lähestyessä Kigalin lentokenttää Ruandassa, ammuttiin konetta kohti kaksi ohjusta lentokentän alueen ulkopuolelta. Lentokone sai osuman, ja syöksyi alas törmäten lopulta presidentti Habyarimanan kotitalon puutarhaan. Törmäyksen vaikutuksesta kone syttyi välittömästi

---

²⁷ Prunier 1995, 180, 184, 188-189, 191.

²⁸ Prunier 1995, 194, 2014, 210.

²⁹ Prunier 1995, 169-170, 200-201.

tuleen ja kaikki kyydissä olleet kuolivat.³⁰ Hyppy tuntemattomaan alkoi ja Ruandan tuho sai lähtölaukauksensa.

2.2 Joukkotuhonta

Presidentti Habyarimanan kuoleman aiheuttaneesta tahosta ei ole täysin varmaa tietoa. On esimerkiksi esitetty teoria, jonka mukaan presidentin salamurhasivat RPF-joukot. Teoria on kuitenkin virheellinen, sillä kukkula, jolta ohjukset konetta kohti ammuttiin, ei ollut RPF-joukkojen hallinnassa, vaan sitä vartioivat YK:n UNAMIR-joukot sekä presidentin omat turvajoukot. RPF-joukot olivat tuohon aikaan useiden kilometrien päässä partioimassa. RPF-joukoilla ei myöskään ollut minkäänlaista poliittista intressiä tappa presidentti Habyarinamaa, sillä presidentti oli toiminut tutseille suotuisalla tavalla ja osallistanut heitä mukaan yhteiskunnan toimintaan. RPF-joukot ehtivät Kigaliin vasta huhtikuun 11. päivänä. Silti RPF-joukkoja syytettiin tapahtuneesta, tosin syytöksillä kenties haluttiin siirtää ihmisten huomio pois sellaisten henkilöiden tarkastelusta, jotka todella olivat kykeneviä tekoon ja joilla oli ollut mahdollisuus vaikuttaa ohjusten laukaisemiseen. Nämä ihmiset olivat päättäneet, ettei presidentti Habyarimanasta ollut enää hyötyä heille.³¹

Eri teorioita ja vaihtoehtoja läpi käydessä, kaikkein todennäköisimmin presidentti Habyarimana sai surmansa omien turvajoukkojensa (Presidential Guard, GP) toimesta. Presidentti ei enää palvellut hutu-liikkeitä niiden toivomalla tavalla, eikä Habyarimanasta hutu-presidenttinä siten ollut enää hyötyä ääri-liikkeelle tiellä kohti sen lopullista tavoitetta. Presidentin joukot vastasivat koko sen alueen vartioinnista, josta ohjukset ammuttiin. Lisäksi monet ääri-hutut olivat presidenttiä vastaan, ja hänen kuolemansa kulki käsi kädessä heidän ”viimeisen ratkaisunsa” kanssa, joka tulisi ratkomaan kaikki hutujen etniset ongelmat. Tavoittaakseen tuon ratkaisun, olivat hutut päättäneet tappa tutsit sekä demokratiaa kannattavat suopeat hutut.³²

Välittömästi presidentin koneen alasampumisen jälkeen hutu-ääriliikkeen suunnitelman mukaisesti Interahamwen joukot, eli niin kutsutut kuolemanpartiot, olivat tehneet tiesulkuja eri puolelle kaupunkia ja talojen tutkiminen aloitettiin. Presidentin kone ammuttiin alas noin puoli yhdeksältä, ja vain 45 minuuttia myöhemmin Interahamwen joukot olivat täydessä toiminnassa. Ruandan kansallinen radio Radio Rwanda pysyi täysin neutraalina, mutta presidentin kuoleman jälkeen propagandaradio RTLMC aloitti radiolähetyksensä, joissa

---

³⁰ Prunier 1995, 211-212.

³¹ Prunier 1995, 217-221.

³² Prunier 1995, 221-222.

kehotettiin ja kannustettiin ihmisiä kostamaan presidentin murha. Seuraavina tunteina tapahtumat etenivät kauhuelokuvan elkein. Verta haluttiin vuodattaa yhä suuremmin määrin. Radiokanava RTLMC esimerkiksi kuulutti, että ”haudat eivät ole vielä täynnä, kuka auttaa meitä täyttämään ne, ja päättämään kanssamme tämän hyvän työn?” tai ”Tällä alueella teiltä on jäänyt muutama vihollinen huomaamatta. Teidän tulee palata takaisin ja tappaa heidät”.³³

Tappaminen alkoi Interahamwen sekä sotilaiden toimesta levitä kyliin, kukkuloille ja jokaiseen kaupunkiin. Interahamwen kerrotaan juosseen kukkuloita rivissä ylös ja alas kirvein, vesurein ja veitsin aseistautuneena.³⁴ Kuolemanlistaa jaettiin tappajille. Hutu-liikkeiden joukot toimivat erittäin systemaattisesti ja koordinoitusti, jotta he saivat kiinni jokaisen heille määrätyn uhrin. Kyseessä ei ollut sota, kyse oli selviytymisestä. Hutu-joukoille tappaminen oli muuttunut kansanmurhan sijaan itsepuolustukseksi, sillä hutut kokivat uhkaa tutseista. Tämän logiikan osana myös kaikkien vastapuolen naisten ja lasten tuli kuolla. Demokratiaa kannattavat halusivat hutu-liikkeiden mielestä viedä heiltä kaiken sen, minkä he olivat kovalla työllä ansainneet, oli kyse sitten hallinnollisten virkojen täyttamisestä tai hallinnollisesta kontrollista. Demokratiaa kannattivat tutsi-joukkojen lisäksi myös hutu-oppositio sekä muut myötämieliset hutut. Näin myös presidentti Habyarimana oli nähty eri valossa, koska hän kannatti rauhaa ja demokratian eteenpäin ajamista.³⁵

Ammuskelu alkoi heti tiesulkujen muodostuksen jälkeen. Presidentin vartiojoukot kävivät taloja läpi yksi kerrallaan etsiessään vihollisia ja murhaten ihmisiä. Kansanmurhan ensimmäiset uhrin olivat tarkoin valittuja henkilöitä korkeista viroista. Tähän joukkoon kuului esimerkiksi Ruandan silloinen pääministeri Agathe Uwilingiyimana, joka salamurhattiin omassa kodissaan huolimatta siitä, että häntä vartioi kymmenen UNAMIR-joukon sotilasta. Myös UNAMIR-joukkojen sotilaat surmattiin läheisellä sotilasleirillä. Monet demokratiaa kannattaneet papit saivat surmansa, samoin tunnetut ihmisoikeusaktivistit. Myös useat ministerit, poliittisten puolueiden jäsenet ja journalistit, jotka olivat kirjoittaneet ääri-liikkeiden mielestä liian vapaasti, esimerkiksi korkeassa virassa toimivien viranomaisten korruptoituneisuudesta, saivat surmansa ensimmäisten joukossa. Uhrit eivät kuitenkaan olleet kaikki tunnettuja henkilöitä, sillä kuolemanlista oli hyvin pitkä. Mielipuolisen surmaamisen taustalla eivät olleet ainoastaan poliittiset mieltymykset tai näkemuserot esimerkiksi arvoissa, sillä tutseja tapettiin vain siksi, että he olivat tutseja. Myös oikeusmieliset hutut tapettiin, sillä arvojensa takia he eivät olleet ääri-liikkeiden näkökulmasta enää yhtään

---

³³ Prunier 1995, 223-224.

³⁴ Johansson 1994, 12, 130.

³⁵ Prunier 1995, 224-227.

parempia kuin tutsit. Huhtikuun 7. joukkomurhat levisivät Kigalista muualle Ruandaan sytemaattisesti edeten kukkulalta seuraavalle.³⁶

Interahamwe-joukot olivat usein humalassa ja heille jaettiin kanttiineissa ilmaista olutta. Tappamisen ja ryöstelyn taustalla oli verenhimo ja henkilökohtainen hyöty toisen ihmisen kuolemasta.³⁷ Ääri-hutuja edustaneet Interahamwe sekä Impuzamugambi keskittyivät värväämään kansanmurhaan mukaan etenkin köyhissä oloissa eläviä hutuja, koska heille kansanmurha oli hieno asia, sillä viranomaisten suostumuksella heillä oli nyt lupa kostaa korkeassa asemassa oleville ”vastapuolen” ihmisille. Ilman minkään näköistä rangaistusta ihmisten oli mahdollista tappaa, varastaa, raiskata ja juopotella niin paljon, kuin he halusivat. Myös nuoret keskiluokkaiset henkilöt näkivät joukot houkuttelevina. Tappajat olivat suurimmaksi osaksi siis täysin tavallisia ihmisiä.³⁸

Vaikka Ruandassa poliittinen valta olikin hutuilla, belgialaiset olivat suosineet tutseja erityisesti sosiaalisissa sekä koulutuksellisissa asioissa. Näin tutsien oli ollut edelleen mahdollista elää hyvää elämää Ruandassa, niin taloudellisesti kuin sosiaalisesti. Tutseissa oli lukuisia varakkaita liikemiehiä, ja tutsit työskentelivät erittäin monissa hyvä-palkkaisissa töissä. Tämä herätti kateutta hutu-liikkeissä. Lisäksi ääri-liikkeet kokivat tutseja kohtaan paljon poliittista vihaa. Nämä tekijät olivat olennaisia nostamaan hutujen halua päästä tutseista eroon.³⁹

Huhtikuun 7. ja 8. päivän välisenä yönä valittiin uusi väliaikainen hallitus Ruandaan. Hallitus koottiin hutuista sekä niin kutsuttua Hutu Power -liikettä kannattavista tai helposti manipuloitavista ihmisistä. Lisäksi hallitukseen kuului ihmisiä, jotka eivät reagoineet joukkomurhiin ja ihmisten teurastukseen millään tavalla. He eivät näkyvästi kannattaneet kansanmurhaa, mutta eivät myöskään tehneet mitään, jotta tappaminen olisi loppunut.⁴⁰

RPF-joukot lähtivät liikkeelle 7. huhtikuuta. Muutamassa viikossa sen sotilaat saivat vallattua alueita ja hallitus-joukot joutuivat perääntymään. Sotiminen koostui pääasiassa satunnaisista kahakoista, joiden taustalla oli strategiset tavoitteet vallata tiettyjä alueita hallintaansa. Pääkaupunki Kigalia pommitettiin viikkojen ajan, kunnes hallitusarmeijalle ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin perääntyä. RPF-joukot koostuivat noin 14 000 sotilaan joukoista, ja vastassaan heillä oli noin 40 000 armeijasotilaan joukko sekä noin 100 000 Intarahamwen ja Imbugagambin miestä. RPF-joukkojen sotilaat olivat erittäin kurinalaisia, kun hallituksen

---

³⁶ Prunier 1995, 229-231, 236.

³⁷ Johansson 1994, 131.

³⁸ Prunier 1995, 231-232.

³⁹ Prunier 1995, 232.

⁴⁰ Prunier 1995, 232-233.

sotilaat ja tavalliset tappamiseen osallistuneet ihmiset toimivat vailla minkäänlaista kontrollia. Myös RPF-joukot syyllistyivät ihmisoikeusrikkomuksiin, esimerkiksi surmaamalla lukuisia syyttömiä hutu-siviilejä luullessaan heitä kuolemanpartioihin kuuluviksi hutuiksi.⁴¹

Lisäksi Ranska ja Belgia lennättivät joukkojaan Ruandaan. Mutta vaikka UNAMIR-joukkojen määrä oli kasvanut 2519 sotilaaseen, he eivät toimineet estääkseen joukkomurhia. Joukoilla ei ollut tarpeeksi varusteita, jotta he olisivat voineet puuttua tilanteeseen. Heillä ei ollut myöskään valtuutusta toimia. Ruandassa olleet ranskalaiset joukot eivät saaneet puuttua kansalliseen tilanteeseen millään tavalla. Ranskalaisten joukkojen oli ainostaan tarkoitus evakuoida Ruandasta kaikki ulkomaalaiset henkilöt, jotka halusivat poistua maasta. Belgialaisilla sotilailta oli pääasiassa samanlainen tehtävä, kuin ranskalaisilla, joten joukot keskittyivät ulkomaalaisten nopeaan evakuoimiseen. Belgialaiset joukot tosin olisivat halunneet puuttua tilanteeseen YK:n lipun alla ja lopettaa teurastukset, sillä Ruandan edellistä pääministeriä vartoineet 10 UNAMIR-joukkojen sotilasta, jotka olivat saaneet surmansa sotilasleirillä, olivat belgialaisia. Tähän ei kuitenkaan saatu lupaa.⁴²

Evakuoinnit olivat lopulta yhteiskunnallisesti ja inhimillisesti tarkasteltuna täysin häpeällisiä. Osan tutseista oli onnistunut paeta ja he matkasivat kohti lentokenttää, josta evakuoidut ihmiset lähetettiin koteihinsa. Tiesuluilla juuri ennen kentälle pääsyä tutsit nostettiin kuitenkin ulos autoistaan, ja heidät tapettiin aivan ranskalaisten ja belgialaisten sotilaiden edessä. Sotilaat noudattivat ohjeitaan, eivätkä puuttuneet tilanteisiin millään tavalla. Tavallisia ruandalaisia ihmisiä ei päästetty koneisiin, ellei heidän onnistunut päästä porteille salaa, sillä vain korkeassa asemassa olevat pääsivät lähtemään ulkomaalaisten kanssa. Todellisuudessa Ranskan viranomaiset evakuoivat noin 40 johtavaa hutu-liikkeen jäsentä maasta.⁴³

Huhtikuun 12. päivänä Ranskan suurlähettiläs Jean-Philippe Marlaud sulki Ranskan suurlähetystön ovet Ruandassa. Lähes kaikki valkoihoiset ihmiset oli tähän mennessä lähetetty maasta pois, muutamaa humanitaarista työtä tekevää tai lähetysaarnajaa lukuunottamatta. Koko maassa länsimaalaisia oli todennäköisesti tässä vaiheessa enää alle 30, pois lukien UNAMIR-joukot. Tämä oletettavasti helpotti joukkomurhien tekoa ympäri maata. Huhtikuun 12. päivään mennessä PRF-joukkojen seka Ruandan hallitusten joukkojen välinen sota oli tuhoisana täydessä iskussa Ruandan Kigalissa. RPF sai jatkuvasti lisää joukkoja ja vahvistusta pohjoisesta. Käsittämättömien suurten uhrilukujen taustalla ei ollut kuitenkaan joukkojen välinen sota, jonka seurauksena monet menettivät henkensä, vaan kansanmurha, joka eteni

---

⁴¹ Johansson 1994, 149-150.

⁴² Prunier 1995, 229-230.

⁴³ Prunier 1995, 234-236.

nyt ympäri maata valtavalla voimalla tuhoten kaiken eteensä tulevan, mikä liittyi tutseihin, tutsien puolustajiin, tai myötämielisiin hutuihin.⁴⁴ Henkilöllisyystodistus paljasti, ketkä kaikki olivat tutseja. Osa toivoi välttyvänsä kuolemalta repimällä henkilöllisyystodistuksensa, mutta ihmisiä tapettiin myös, jos heillä ei ollut henkilöllisyystodistusta mukanaan.⁴⁵

Tappaminen eteni maantieteellisesti. Vainotuille jäi hyvin vähän mahdollisuuksia paeta, sillä esimerkiksi yhteisö oli erittäin tiivis ja luonto ei tarjonnut puitteita paolle tai hyville piilopaikoille. Ihmisiä piiloutui esimerkiksi talojen sisäkaton ja ulkokaton väliin tai kaappeihin, autoihin, suolle, minne tahansa, missä oli mahdollista piileksiä. Usein heidän kohtalonsa riippui paljon siitä, saivatko he apua esimerkiksi naapureiltaan, jotka suostuivat oman henkensäkin uhalla tuomaan piiloutuneille ruokaa ja juotavaa. Valitettavasti monet myös petettiin näin. Lisäksi monet henkensä puolesta pelkäävät ajattelivat suurten ihmismassojen tuovan turvaa, ja tutseja kokoontuikin paljon esimerkiksi kirkkoihin. Vastoin odotuksia, kirkoista tuli usein joukkomurhan kohteita ja niin kutsuttuja kuolemanloukkuja, kun ääri-hutut joko surmasivat ihmisiä kirkkoon, tai ihmismassan ollessa tuhatpäinen, ajoivat ihmisiä ulos kirkosta esimerkiksi kranaateilla tai ammuksin. Joskus tietyn suuren joukon tappaminen saattoi viedä monta päivää, sillä miliisijoukkojen onnistui tappaa ”vain” muutama sata ihmistä päivässä. Myös sairaalat olivat huono paikka piiloutua, koska siellä olevia loukkaantuneita tapettiin. Naapurit tappoivat tai ilmiantoivat naapureitaan, ja kouluissa opettajat tappoivat oppilaitaan, jotka olisivat muuten paenneet. Myös tutsien sukulaiset usein tapettiin, joten kaikki yhteydet ”väärälle puolelle” olivat hengenvaarallisia.⁴⁶

Ihmisoikeusjärjestö African Rights kertoi Ruanda-raportissaan toukokuussa 1994, että Ruandassa on tapahtunut vakavin mahdollinen ihmiskuntaa vastaan tehty rikos: kansanmurha⁴⁷. Kansanmurha oli kaukana kohtuullisesta, sillä vain muutaman päivän aikana pihat ja kadut täyttyivät useista tuhansista ruumiista. Esimerkiksi Kigalissa ruumiita tuli niin paljon, että noin 60 000 ruumista siirrettiin jäteautoilla ja haudattiin sitten sattumanvaraisiin paikkoihin. Kukkuloilla ja mäkisillä alueilla ruumiit koottiin kasoihin. Kukaan ei haudannut näitä usein moniin viikkoihin tai kuukauteen, jolloin ruumiit mätänivät. Valtava ruumiiden määrä aiheutti myös ympäristöongelmia, kun joitakin jokia täytettiin ruumiilla. Näin kävi esimerkiksi Kagera-joelle, jonka seurauksena Victoria-järvi saastui erittäin pahoin. Noin 40 000 ruumista nostettiin myöhemmin järvestä ylös ja heidät haudattiin lopulta Ugandan rannikolle.⁴⁸

---

⁴⁴ Prunier 1995, 236-237.

⁴⁵ Johansson 1994, 140.

⁴⁶ Prunier 1995, 153-155.

⁴⁷ Johansson 1994, 127.

⁴⁸ Prunier 1995, 255.

Täysin aiemmista joukkotuhonnoista erilaiseksi Ruandan kansamurhan tekee myös tapa, jolla ihmisiä tapettiin. Pääosin tappavat joukot käyttivät esimerkiksi macheteja, eli suuria viidakkoveitsiä tai piikillisiä mailoja. Näin uhreille aiheutui suurta kipua ja tuskaa, ja kuolema oli usein hidas. Usein, jos kyseessä oli varakas ihminen, maksettiin murhaajille, jotta kuolema olisi mahdollisimman nopea ja kivuton. Naisia käytettiin häikäilemättömästi seksuaalisesti hyväksi, ja usein heidät tapettiin brutaalisti tämän jälkeen. Joitakin ihmisiä poltettiin hengiltä. Samalla usein heidän perheensä katsoi tätä vierestä odottaen omaa kuolemaansa. Miliisimiehet myös yrittivät pakottaa äitejä tappamaan lapsensa säästääkseen oman henkensä. Myös silpominen oli erittäin yleistä, ja esimerkiksi miesten sukupuolielimiä ja naisten rintoja leikattiin usein irti. Ääri-hutu-liikkeissä, kuten Interahamwe-joukoissa soti usein myös lapsia, jotka osallistuivat tappamiseen. Lapset tappoivat usein esimerkiksi vauvoja, joita heitettiin ulkovessojen kuoppiin tai kiviin. Eikä brutaalius suinkaan loppunut kaikissa tapauksissa toisen kuolemaan, sillä joissakin joukkomurhien tekopaikoissa kuolleiden ruumiita leikeltiin paloiksi ja ruumiinosia pinottiin erillisiin kasoihin.⁴⁹

Vuonna 1994 elämä ja kuolema ylsivät Ruandassa lähes absurdille tasolle. Kansanmurhan takia ihmiset joutuivat punnitsemaan monia valintojaan sosiaalisissa tilanteissa. Osalle kohtaloksi koitui oman, vuosia tunnetun naapurin petos, osaa taas auttoivat täysin tuntemattomat hutut, joita raakalaismaiset teot kammottivat. Monet teoista olivat käsittämättömiä, mutta tappajien tavoitteena oli vain saada maa puhdistettua tutseista ja myötämielisistä hutuista, eikä tekoja ajateltu sen kummemmin. Pääasia oli, että kaikki joista saattoi aiheutua uhkaa, tapettiin.⁵⁰

Kansanmurhassa oli myös monia sankareita. Osaa ajoivat humanisuus sekä inhimillisyyden keskellä tuhoa ja hulluutta, joten ihmiset auttoivat toisiaan oman henkensä uhalla rohkeasti toimien. Olosuhteet huomioon ottaen jo silkkä päätös olla tappamatta ketään voitiin nähdä sankarillisena, sillä usein päätöstä seurasi oma kuolema, ellei henkilö päässyt pakenemaan. Toisaalta mitä yksinkertaisiin ja pienin mahdollinen ele helpottaa toisen oloa, satoi koitua omaksi sekä koko perheen kohtaloksi.⁵¹ Usein hutut kaupungeissa ja maaseudulla myös auttoivat tutseja, oli kyse sukulaisesta, ystävästä, naapurista tai vain hyvántahtoisesta ihmisestä, vaikka moni myös menetti henkensä tämän seurauksena. Lähes kaikki kansanmurhasta selvinneet tutsit ovat kertoneet hutujen auttaneen heitä.⁵²

UNAMIR-joukot olivat täysin hyödyttömiä, sillä niillä ei ollut valtuutta keskeyttää tai puuttua silmittömään tappamiseen. Ainoat sotilaalliset joukot jotka taistelivat ääri-hutuja vastaan,

⁴⁹ Prunier 1995, 256.

⁵⁰ Prunier 1995, 257-259.

⁵¹ Prunier 1995, 259-260.

⁵² Johansson 1994, 141.

olivat RPF-joukot, joten alueet, jotka pohjoisesta saapuvat RPF-joukot saavuttivat ensimmäisinä, kokivat vähiten vauriota. Joissakin kaupungeissa tappaminen loppui huhtikuun lopulla, sillä alueen lähes kaikki tutsit olivat siihen mennessä kuolleet. Ruandan etelä- ja lounaisosissa joukkomurhat jatkuivat ajallisesti kaikista pisimpään. Kaikenkaikkiaan joukkotuhonta kesti noin kaksi kuukautta, ja tänä aikana noin 800 000 ihmistä sai surmansa. Kun tätä lukua aikaan suhteutettuna verrataan esimerkiksi Natsien toisen maailmansodan aikana tappamiin juutalaisiin, tapettiin Ruandan kansanmurhassa päivittäin yli viisi kertaa enemmän ihmisiä. Noin 11% Ruandan väestöstä menetettiin muutamassa kuukaudessa.⁵³ Havainnollistaen voidaan Ruandan kansanmurhan uhrilukua verrata myös Syyrian jo kuusi vuotta kestäneeseen sisällissotaan, jonka aikana henkensä on menettänyt noin hieman yli 300 000 ihmistä⁵⁴.

Kansanmurhan suunnitelleet joukot kuvittelivat selviänsä teoistaan. He luottivat vahvasti siihen, että YK:n joukot ovat passiivisia eivätkä vaikuta tapahtumiin, ja näin myös kävi. He myös luottivat siihen, että he saisivat kansanmurhan taustalle tuekseen lukuisia tavallisia kotitalouksia ympäri Ruandaa ja aseellisten joukkojen jatkuvan tuen. Myös tämä toteutui. Uskottiin myös, että joukkojen on brutaalien massamurhien keskellä mahdollista ylläpitää hallintoa ja hallinnollista toimintaa maassa. Suunnitellut taho teki kuitenkin yhden virheen, joka koitui lopulta heidän tappiokseen. Kansanmurhan suunnittelijat uskoivat, että heillä oli tarpeeksi sotilaallista voimaa vastustaa RPF-joukkoja, mutta tässä suhteessa suunnitelma lopulta petti.⁵⁵

Ulkomailla Ruandan kansanmurhaa ei aluksi ymmärretty lainkaan. Mediassa kirjoitettiin heimosodasta, jota ei voitu pysäyttää. Länismaiden mediassa Ruandan kansanmurhan kauheudet sivuutettiin alkuun. Uutiset keskittyivät painottamaan länsimaalaisten ihmisten evakuoitua maasta, ja samalla paikallisten syyttömien ja puolustuskyyttömien ihmisten tappaminen sivuutettiin täysin.⁵⁶ Tv-kuvaa teoista ei ollut mahdollista saada, joten esimerkiksi televisiosta nähtävää materiaalia kauheuksista ei juuri ollut. Eri maiden mediassa reagoitiin tapahtumiin hyvin eri tavoin. Esimerkiksi Belgiassa media ei reagoinut tapahtumiin lähes lainkaan, vaikka maalla oli vahva linkki Ruandaan. Yhdysvallat piti pitkään jopa hiljaiseloa, vaikka sen velvollisuutena olisi ollut osallistua YK:n kautta Ruandan tapahtumiin. Yhdysvallat perusteli tekemättömyyttään sillä, että vaikka Ruandassa oli käynnissä

---

⁵³ Prunier 1995, 260-261, 265.

⁵⁴ Heiskanen 2016.

⁵⁵ Prunier 1995, 228.

⁵⁶ Johansson 1994, 12, 144.

kansanmurha, kaikkia tekoja ei voitu pitää kansanmurhaan kuuluvana.⁵⁷ Suomessa Helsingin Sanomat keskittyi uutisoinnissaan ulkomaalaisten evakuointiin⁵⁸.

YK:n joukot kutsuivat tapahtumia niiden todellisella nimellä, ja Ruandassa oli YK:n tiedotteiden mukaan käynnissä kansanmurha. Silti kerrottiin, että maassa hutut tappoivat tutseja ja tutsit tappoivat hutuja, vaikka kansanmurhassa kyse olikin yksipuolisesta toisen joukon hävittämisestä ja maan puhdistamisesta. Lisäksi huhtikuun 21.päivänä UNAMIR-joukkojen lukumäärää vähennettiin 90%:lla, vaikka todellisuudessa tämä tuskin vaikutti lopputulokseen millään tavalla ottaen huomioon, ettei UNAMIR-joukoilla ollut valtuutta puuttua tapahtumiin. Toisaalta YK:n joukkojen puuttumattomuus viestitti ääri-hutuille, että he saivat toimia täysin vapaasti ja toteuttaa kauheuksiaan ilman, että muu maailma puuttui tapahtumiin mitenkään. Veritekoja ei edes tuomittu.⁵⁹

YK:n turvallisuusvirastosta myönnettiin Ranskalle lupa puuttua tilanteeseen, ja 23. kesäkuuta Opération Turquoise alkoi. Kun ranskalaiset joukot saapuivat Ruandaan, nostettiin Ranskan lippuja esille merkiksi joukkojen saapumisesta. Liput nostivat kuitenkin paikoittain valheellista kuvaa turvallisuudesta, kun myös ääri-hutu-liikkeet laittoivat lippuja esille ajoneuvoihinsa houkutellessaan piiloutuneita tutseja ulos tapettavaksi. Ranskalaisjoukkojen operaation tavoitteena oli pelastaa mahdollisimman monta tutsia, mutta käytännössä operaation avulla onnistuttiin auttamaan vain sellaisia henkilöitä, joilla ei ollut akuuttia vaaraa, ja luvut jäivät suhteellisen pieneksi. Ranskalaiset perustelivat osallistumattomuuttaan sillä, että sen mukaan kansanmurhaan puuttuminen ei kuulunut sen tehtäviin, se oli YK:n tehtävä.⁶⁰

Samaan aikaan ranskalaisten joukkojen yhä arpoessa puuttumista tilanteeseen rauhallisemmilla alueilla, RPF joukot taistelivat hutuja vastaan ja saivat jatkuvasti alueita hallintaansa ja paineistettua ääri-hutujen joukkoja. Liikehdintä pohjoisesta Kigalista kohti Gisenyin kaupunkia alkoi. Kesäkuun 18. päivänä RPF-joukot valtasivat Gisenyin ja naapurivaltio Zaireen pakeni alle viikossa yli miljoona ihmistä. Samana päivänä Kigaliin muodostettiin uusi hallitus, ja todettiin, että RPF-joukot olivat nyt saaneet hallinnan.⁶¹ Heinäkuun alkuun mennessä RPF hallitsi Ranskan suoja-aluetta lukuunottamatta koko Ruandaa, ja sen toimesta perustettiin Arushan rauhansopimuksen mukainen uusi laajapohjainen hallitus ja valittiin uusi presidentti. Uudessa hallituksessa oli 11 hutua ja yhdeksän tutsia. Uusi presidentti Pasteur Bizimungu oli edesmenneen presidentti

---

⁵⁷ Prunier 1995, 274-275.

⁵⁸ Johansson 1994, 144.

⁵⁹ Prunier 1995, 275-276.

⁶⁰ Prunier 1995, 282, 290-292.

⁶¹ Prunier 1995, 297-299.

Habyarimanan kotiseudulta oleva hutu, ja varapresidentiksi sekä puolusministeriksi valittiin RPF:n sotakomentaja Paul Kagame. Heinäkuun 18. päivänä RPF-joukot ajoivat viimeiset entisen hallituksen sotilaat pois Gisenyistä ja Ruandaan julistettiin tulitauko.⁶²

2.3 Kansanmurhan jälkeen

Noin joka kymmenes ruandalainen sai surmansa Ruandan kansanmurhassa⁶³. Sen seurauksena maanpakoon ajettiin noin 2,1 miljoonaa ihmistä⁶⁴. Osa pakolaisista oli joukkomurhia pakenevia tutseja, ja osa muita ihmisiä tappaneita hutuja, jotka pakenivat kansanmurhan jälkeisiä mahdollisia kostoja tai rangaistuksia. Tämä teki pakoilaisleireillä työskentelystä erittäin vaikeaa, sillä osa ihmisistä todella etsi turvaa, kun osa vain esitti pakenevansa kauheuksia, vaikka todellisuudessa oli itse osallisena niihin. Pakolaisleireillä työskentelevät olivat tietoisia siitä, että osa ihmisistä oli kansanmurhaan osallistuneita.⁶⁵

Konkreettisena seurauksena Ruandan naapurivaltioon Zaireen tuli valtava pakolaisten joukkoliike, ja myöhemmin heinä- ja elokuussa naapurivaltioita kiusasi vakava kolera-epidemia. Valtavat pakolaismassat aiheuttivat ongelmia, sillä loukkaantuneilta ja paenneilta miljoonista ihmisistä koostuvilta ihmisjoukoilta puuttui ruokaa ja lääkkeitä, jopa puhdasta vettä. Koleraepidemia syttyi 20. kesäkuuta. Jo ensimmäisellä viikolla surmansa sai noin 600 ihmistä päivässä, ja tämän jälkeen luku nousi 3000 kahden viikon jälkeen. Ruumiit saastuttivat vesiä ja hygienian puutos oli jatkuvaa. Kaiken kaikkiaan epidemia vei monen kymmenen tuhannen ihmisen hengen. Lisäksi ongelmia aiheutti kansanmurhaan osallisena olleiden ihmisten valtavan suuri lukumäärä, sillä Ruandassa ei ollut kaikille kansanmurhaan syyllistyneille tarpeeksi vankiloita tai tilaa sijoittaa vangitut. Lisäksi kymmenille tuhansille ihmiselle järjestettävät oikeudenkäynnit tuottivat suuria ongelmia.⁶⁶

Ranskalaiset joukot lähtivät maasta 21. elokuuta. Tähän mennessä lähes kaksi miljoonaa ruandalaista oli lähtenyt kotimaastaan pakolaisena naapurivaltioihin. Ruandan väkiluvun ollessa noin 7 miljoonaa, kansanmurhan jälkeen noin puolet väestöstä joutui muuttamaan asuinolojaan jollain tavalla, osa erittäin radikaalisti paetessaan surmaamista toisiin valtioihin.⁶⁷ Ihmiset esimerkiksi asuivat erilaisilla leireillä tai väliaikaismajoituksissa⁶⁸.

---

⁶² Johansson 1994, 181-182.

⁶³ Johansson 1994, 201.

⁶⁴ Prunier 2009, 50.

⁶⁵ Prunier 1995, 265-267.

⁶⁶ Prunier 1995, 274, 302-305.

⁶⁷ Prunier 1995, 311-313.

⁶⁸ Prunier 2009, 51.

Ruandan uusi hallitus kannusti ihmisiä palaamaan takaisin kotiin, ja vakuutti, ettei pakolaisilla ollut mitään hätää. Lisäksi hallitus pyrki asettamaan kansanmurhaan osallisena olleet vastuuseen teoistaan. Ruandasta pyydettiin apua ulkomailta, jotta se voisi perustaa sotatuomioistuimen. Pakolaisleireillä eloonjääneitä tuomareita ja lakimiehiä alettiin etsiä. Paluumuutto ei ollut kuitenkaan uuden hallituksen odotusten ja toiveiden mukaista, sillä ihmiset pelkäsivät joutuvansa niin kutsuttuihin ”kosto-oikeudenkäynteihin”. Rangaistuksena kansanmurhaan osallistumisesta saattoi Ruandan lainsäädännön mukaan olla jopa kuolemanrangaistus.⁶⁹

Vallasta ajatut ja Ruandasta lähteneet ääri-hutuista koostuvat joukot eivät luopuneet taistelusta heti, vaan janosivat kosta. Osa joukoista alkoi pitää pakolaisia panttivankeinaan, jotta Ruandaan ei palaisi ihmisiä. Jos näissä joukoissa joku suunnitteli paluuta Ruandaan, saattoi se koitua hänen kohtalokseen. Edelleen entisille armeijan sotilaille sekä Interahawen miehille maksettiin säännöllistä palkkaa. Tilanteeseen kyllästyivät etenkin avustusjärjestöt, ja esimerkiksi Unicef kertoi ryhtyvänsä toimenpiteisiin lopettaakseen pelottelun kotiin palaamisesta.⁷⁰

Ruandalaiset ihmiset olivat kansanmurhan jälkeen erittäin järkyttyneitä paitsi siitä, että yli puoli miljoonaa ihmistä oli saanut surmansa kansanmurhan seurauksena, mutta myös siitä, etteivät muut maat tehneet mitään puuttuakseen tilanteeseen. Usko YK:hon karisi tavallisten ihmisten silmissä, eikä kansainväliseen oikeudenmukaisuuteen enää uskottu. Oli puhuttu heimosodasta, johon ei voida puuttua ja johon kaikki ruandalaiset olivat sotkeutuneet. Todellisuudessa kansanmurhan pysäyttämiseksi ei olisi välttämättä edes tarvittu joukkoja, jotka fyysisesti olisivat menneet väliin, vaan YK olisi voinut tuomita Ruandassa tapahtuneen kansanmurhan, ja vaatia siihen syyllistyneitä ja siitä vastuussa olleita henkilöitä teoistaan vastuuseen. Näin myös tavallisten ihmisten olisi ollut helpompaa puuttua tilanteeseen. Kansanmurhaa ei kuitenkaan tuomittu missään maassa ja YK ei osoittautunut lainkaan hyödylliseksi. Sen tehtävänä oli vain tulitauon aikaan saaminen sekä turvata humanitaarisen avun perille pääsy.⁷¹

Kansanmurhan tuotoksena noin 300 000 lasta jäi orvoksi ja yli 150 000 taloa tuhottiin⁷². Osa tutseista oli menettänyt läheisensä ja omaisuutensa. Hutuista osa oli katkeria siitä, että heitä vainottiin, eivätkä he olleet saaneet omaa kotimaataan takaisin ”vierailta tunkeilijoilta”. Hutut olivat pelokkaita, sillä he olivat saattaneet osallistua kansanmurhaan lievästi jollakin

⁶⁹ Johansson 1994, 192-193.

⁷⁰ Johansson 1994, 194-195.

⁷¹ Johansson 1994, 13-14, 155..

⁷² Prunier 2009, 51.

tasolla, ja pelkäsivät nyt tulevansa pidätetyksi tai tapetuksi tekojensa takia. Lisäksi joukossa oli hutuja, jotka eivät olleet osallistuneet kansanmurhaan, mutta joille oli jäänyt brutaaaleista tapahtumista traumaaja, ja jotka elivät myös jatkuvan pelon alla. Maahan jäi myös paljon sellaisia ihmisiä, jotka olivat osallistuneet kansanmurhaan muun muassa tappamalla muita ihmisiä ja kannustamalla ja kiihottamalla kansaa toimimaan. Melkein 40% ihmisistä oli kuollut tai maanpaossa, joten maassa oli suuri pula työvoimasta.⁷³ Ruandan uudelleenrakentaminen alkoi hyvin hitaasti⁷⁴.

Ruandan kansanmurha oli rikoksena hyvin monimutkainen, sillä esimerkiksi tappamisesta oli tehty pakko. Jos ihmiset eivät suostuneet toimimaan heille annettujen määräysten mukaan, saattoi tottelemattomuus, esimerkiksi haluttomuus tappaa, koitua omaksi kohtaloksi. Näin käskyjen noudattamatta jättämisestä oli tehty Ruandan kansanmurhassa erittäin vaikeaa. Lisäksi Ruandan historiassa on arvostettu autoritaarisia perinteitä, ja tappaminen on voitu nähdä jopa merkinä poliittisesta terveydestä.⁷⁵

Kansanmurhan uhreista suurin osa kuului tutseihin. Uhrin olivat pääasiassa aivan tavallisia ihmisiä, usein ruandalaisia maalaisia⁷⁶. Tutsit oli määrätty kuolemaan, eikä ketään säästetty. Maalla, jossa kaikki tunsivat toisensa pakeneminen oli ollut täysin mahdotonta, sillä hutut ja tutsit asuivat samoilla alueilla ja monien tutsi-perheiden kotia ympäröi usein monta hutuperhettä. Kaupungeissa tilanne oli ollut hieman erilainen, sillä siellä kaikki eivät tunteneet toisiaan. Tiesuluilla ihmisiltä oli kysytty heidän henkilötietokorttejaan, ja jos kortin perusteella henkilö oli todettu tutsiksi, tai korttia ei ollut, oli se tarkoittanut varmaa kuolemaa. Henkilötietokortti ei ollut toiminut myöskään hutuille täytenä takeena pelastuksesta, sillä useat etenkin etelästä tulleet hutut kannattivat hutu-oppositiota, jota kansanmurhaa toetuttaneet olivat vastustaneet. Lisäksi seka-avioliittojen takia monet tutsit näyttivät hutuilta ja monet hutut näyttivät tutsilta. Myös monet journalistit ja yliopistoorganisaatioon kuuluvat ihmiset oli tapettu, sillä heidät oli nähty ihmisinä, jotka ajattelivat liikaa. Joissain kaupungeissa kaikki, jotka asuivat yliopistokampuksella, olivat saaneet surmansa.⁷⁷

Kansanmurhassa oli ollut myös paljon sivustaseuraaajia. Esimerkiksi kirkot olivat merkittäviä, pääasiassa tapahtumia sivustaseuranneita tahoja. Vaikka kirkon piirissä oli esiintynyt monia sankaritekoja, ei kirkkoja voinut pitää hyvänä turvapaikkana.⁷⁸ Myös YK oli seurannut

---

⁷³ Prunier 1995, 327.

⁷⁴ Johansson 1994, 203.

⁷⁵ Prunier 1995, 245.

⁷⁶ Prunier 2009, 51.

⁷⁷ Prunier 1995, 249-250.

⁷⁸ Prunier 1995, 250.

veritekoja puuttumatta tapahtumiin. Kun belgialaiset ja ranskalaiset sotilaat olivat saaneet evakuoitua länsimaalaiset ihmiset Ruandasta ja poistuneet maasta, oli Ruandaan jäänyt vain noin 270 rauhanturvaajaa Kanadasta ja muista Afrikan maista. Erityisesti belgialaisjoukkojen poistuminen maasta, ottaen huomioon, että hutu-joukot olivat tappaneet myös belgialaisia UNAMIR-joukkojen jäseniä, oli palvellut hutu-liikkeitä mitä parhaimmalla tavalla. Jäljellä olleet YK-joukot olivat keskittyneet puolustamaan itseään sekä muutamaa sellaista paikkaa, johon oli kerääntynyt kansanmurhaa pakenevia ihmisiä.⁷⁹

Muun maailman myötätunto heräsi vasta, kun puhuttiin pakolaisten ahdingosta. Kansanmurhasta tuli kansainvälisesti suuri puheenaihe siinä vaiheessa, kun varsinainen kansanmurha oli ohi. Hutu-liikkeiden propaganda oli sumuttanut lähes koko maailmaa. Kansanmurhan sijaan puhuttiin heimosodasta, jonka päätteeksi tutsit olivat ajaneet hutut maanpakoon. Länsimaiset mediat tekivät kansanmurhasta tv-draamaa, ja esimerkiksi kansanmurhan jälkeisillä pakolaisleireillä kiersi aiheesta tietämättömiä median edustajia kuvaamassa kuolevia ihmisiä. Muiden ihmisten hädästä ja kärsimyksestä tehtiin viihdettä, ja järjestettiin radio-ohjelmia ja pinnallisia avustuskeräyksiä. Näissä päähuomion veivät kansanmurhan mahdollistaneen hallituksen tai YK:n ja avustusjärjestöjen kyvyttömyyden arvostelun sijaan länsimaisen ihmisen itsekehu. Raportoitiin korkeassa virassa olevien länsimaisten virkamiesten vierailuista pakolaisleireille, tai oman valtion pakolaisleireille lähettämästä avustuksesta.⁸⁰ Humanitaarisesta avusta uutisointi oli loistava keino siirtää ihmisten huomiota pois länsimaiden osallistumattomuudesta. Lisäksi uutisointi toi länsimaiden sotilaallisia ja poliittisia tahoja parempaan valoon, kun länsimaista tehtiin hyväntahtoisia auttajia.⁸¹ Tässä vaiheessa avustusjärjestöjen rahakirstut alkoivat täyttyä⁸².

Oikeudenkäynnit aloitettiin pakolaisten palatessa takaisin kotimaahansa. Ruandaan perustettiin 8.11.1994 Ruandan kansainvälinen sotarikostuomioistuin (International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR). Tuomioistuimen tarkoituksena oli saada kansanmurhaan ja muihin rikoksiin inhimillisyyttä vastaan osallistuneet henkilöt vastuuseen ja syytetyksi teoistaan. Tuomioistuin oli toimivaltainen käsittelemään tekoja, jotka olivat tapahtuneet Ruandassa tai sen naapurivaltioissa 1.1.1994 - 31.12.1994. Ad hoc tribunaalit ovat olleet tapauskohtaisesti perustettuja tuomioistuimia. Kansanmurhan seurauksena Ruandaan perustettiin ICTR:n lisäksi myös paikallisia Cacaca-kansantuomioistuimia, jotta kansanmurhaan osallisena olleiden lukuisten ihmisten saattaminen vastuuseen teoistaan onnistuisi edes jossain määrin. Kansantuomioistuimissa käsiteltiin merkitykseltään pienempiä asioita, joista rangaistukset

---

⁷⁹ Johansson 1994, 146-147.

⁸⁰ Johansson 1994, 14-15, 186, 188-189.

⁸¹ Destexhe 1995, 60.

⁸² Johansson 1994, 189.

olivat myös lievempiä. Kansanmurhaan tekona pystyi osallistumaan kuka yksilö tahansa, riippumatta siitä millainen ihminen tai ihmisryhmä oli kyseessä. Historian saatossa on todistettu, että usein kansanmurha suunnitellaan yhteiskunnassa hierarkkisesti korkealla olevien henkilöiden toimesta, ja sen toimeenpanevat yhteiskunnassa matalalla olevat henkilöt. Ad hoc tuomioistuinten toiminta oli kaukana yksinkertaisesta, sillä ne joutuivat toimimaan kärsivän ihmisjoukon keskellä. Kansalaiset odottivat tuomioistuinten rankaisevan kaikkia kansanmurhaan osallistuneita henkilöitä. Tuomioistuinten toimintaa hankaloitti se, ettei käytössä ollut varsinaisia ohjeistuksia vastaavista kansainvälisistä rikoksista tuomitsemiseen.⁸³

Muutama vuosi kansanmurhan jälkeen Ruandassa asui syvästi haavoittunut yhteiskunta. Kansanmurhasta selvinneiden hutujen ja tutsien välillä vallitsi huono yhteishenki⁸⁴. Elämä oli erilaista kuin ennen kansanmurhaa, ja teot olivat syvästi vaikuttaneet ruandalaiseen kulttuuriin. Syyttömyys ja syyllisyys kalvoivat yksilön sisämmässä, sillä elettiin yhdessä niiden ihmisten kanssa, jotka olivat osallistuneet kansanmurhaan. Joitakin syyllisiä oli suojeltu, sillä heidän yhteiskunnallinen asemansa esimerkiksi Ruandan taloudessa oli ollut merkittävä. Jotkut syyttömät taas saattoivat joutua pidätetyksi, sillä heille kateelliset ihmiset olivat halunneet saada heidän omaisuuttaan saattamalla syyttömät pidätetyiksi ja vangituiksi. Syyttömällä henkilöillä oli saattanut olla syyllisiä sukulaisia, joiden vuoksi myös heitä syytettiin teoista. Elämä Ruandassa kansanmurhan jälkeen oli erittäin monimutkaista.⁸⁵

3 Rikosprosessi

Oikeusprosessilla on valtava yhteiskunnallinen merkitys, sillä oikeusprosessi toimii ihmisten toimintaa ohjaavana ja siihen vaikuttavana, niin kutsuttuna sanktiomekanismina. Sanktiomekanismilla tarkoitetaan aineellisten säännösten toteutumista yhteiskunnassa niin, että ihmiset toimivat jo valmiiksi lainkäytön edellyttämällä tavalla ja aineellisoikeudelliset normit eli asetetut lait, asetukset ja säädökset muokkaavat jokaisen yksilön käytöstä sääntöjen mukaiseksi. Samalla edistetään yleisesti yhteiskuntamoraalia elämässä.⁸⁶ Oikeusprosessit voidaan jakaa siviiliprosessiin, rikosprosessiin ja hallintoprosessiin, joista tässä opinnäytetyössä keskitytään rikosprosessin tutkimiseen.

---

⁸³ Mettraux 2005, 4, 199, 245, 343.

⁸⁴ Prunier 2009, 49.

⁸⁵ Prunier 1995, 358.

⁸⁶ Jokela 2008.

Rikosprosessi on mekanismi, joka on järjestetty, jotta valtion rangaistusvaade toteutuu⁸⁷. Se rakentuu rikosoikeuden ja rikosprosessioikeuden ympärille. Keskeisin käsite rikosprosessissa on rikoksen käsite. Rikos on rangaistava ihmisteko, joka yhdistää käsitteenä ne edellytykset, joiden vallitessa rikoksen nähdään toteutuvan.⁸⁸ Rikosoikeudella tarkoitetaan kokonaisuutta, joka muodostuu rikosoikeudellisista normeista⁸⁹. Rikosoikeusdogmatiikka eli rikoslainoppi on tieteenhaara ja julkisoikeuden oppiala, joka tutkii oikeusnormeja, jotka koskevat rikosta ja rangaistusta. Kun lainsäädännöstä enemmän tai vähemmän ilmenevät edellytykset täyttyvät ja rikoksen voidaan nähdä toteutuneen, tulee tekoon syyllistynyt saattaa teosta rikosoikeudelliseen vastuuseen.⁹⁰ Rikosoikeudellisen vastuun taustalla on syyllisen rankaiseminen. Oikeusturva, josta säädetään Suomen perustuslain (731/1999) 21 §:ssä ja joka on yksi merkittävimmistä oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä turvaavista lainkohdista, kulkee käsi kädessä rikosvastuun toteutumisen kanssa, mutta oikeusturvan toteutumista on korostettu suhteessa rikosvastuuseen.⁹¹ Oikeusturvasta kerrotaan tarkemmin opinnäytetyön luvussa 4.1.

Rikosoikeuden voidaan nähdä kuuluvan julkisoikeuteen, koska sen normit säätelevät tekoja, jotka on määrätty laissa rangaistavaksi. Näihin tekoihin syyllistyneille koituu teosta seurauksia.⁹² Rangaistus on rikoksen seuraamus, ja sillä ikään kuin reagoidaan tietyllä tavalla tiettyyn tapahtuneeseen rikokseen, eli rangaistavaan tekoon. Rangaistuksia pyritään välttämään. Ne ovat seurausta oikeusjärjestykseen kuuluvan normin rikkomisesta, joka normin rikkojan nähdään olevan oikeutettu saamaan. Rangaistukset toimeenpannaan yhteiskunnassamme suunnitelmallisesti ja tietoisesti. Esimerkkejä rangaistuksista ovat vankeus, sakko, tai yhdyskuntapalvelu.⁹³

Rikosprosessissa työnjakoa asianosaisen ja tuomioistuimen välillä kuvataan käsitteellä virallisperiaate tai offisiaaliperiaate. Koska rikosprosessissa on aina julkinen ulottuvuus, kun rikosten nähdään rikkovan julkista intressiä, eivät asianosaiset voi sopia rikoksen seuraamuksesta tai rikollisesta teosta keskenään.⁹⁴ Virallisperiaatteesta kerrotaan tarkemmin luvussa 4.6.

Rikosprosessi on mahdollista jakaa neljään eri vaiheeseen, joita ovat esitutkintavaihe, syyteharkinta, oikeudenkäynti tuomioistuimessa, sekä rangaistuksen täytäntöönpano.

---

⁸⁷ Virolainen 2003, 14.

⁸⁸ Frände 2005, 4.

⁸⁹ Tapani & Toivanen 2011, 3.

⁹⁰ Frände 2005, 4,8.

⁹¹ Ervo 2005, 107.

⁹² Tapani & Toivanen 2011, 3.

⁹³ Frände 2005, 2-3.

⁹⁴ Vuorenperä 2009, 126.

Suppeassa merkityksessä on prosessilla voitu viitata myös ainoastaan oikeudenkäyntivaiheeseen, jolloin rikosprosessilla viitataan rikosoikeudellisen vastuun toteuttamiseen tapahtuneen rikoksen johdosta. Rangaistuksen täytäntöönpanon voidaan nähdä kuuluvaksi myös rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään.⁹⁵

Rikosprosessin osana tutustutaan myös käsitteisiin akkusatorinen menetelmä sekä inkvisitorinen menetelmä. Akkusatorisella menetelmällä tarkoitetaan syyttämismenetelmää ja inkvisitorisella menetelmällä tarkoitetaan tutkimismenetelmää.⁹⁶ Riippuen siis siitä, millainen työnjako vallitsee tuomioistuimen ja syyttäjän välillä, puhutaan jommasta kummasta. Inkvisitorisessa menetelmässä tuomioistuimen on se taho, joka vastaa oikeudenkäyntiaineiston hankkimisesta ja asian selvittämisestä oikeudenkäynnin johtamisen lisäksi⁹⁷. Tuomioistuimen määräämisvaltaa ja aloiteoikeutta suhteessa tapauksessa toimivaan syyttäjään on siis korostettu inkvisitorisessa menetelmässä. Inkvisitorisessa menetelmässä tuomioistuimella on vastuu aloittaa oikeudenkäynti ja viedä asiaa eteenpäin, sekä hankkia näyttöä tapaukseen itse. Kerätyn aineiston perusteella annetaan asiassa perusteltu ja aiheenmukainen tuomio.⁹⁸

Vastakohtana inkvisitoriselle menetelmälle on akkusatorinen menetelmä, jota voidaan kutsua myös syyttämismenetelmäksi. Akkusatorisessa menetelmässä tuomioistuimen ulkopuolinen taho, pääasiassa virallinen syyttäjä, vastaa tapauksessa syyttämisestä, todisteiden hankinnasta ja näytön esittämisestä. Lisäksi tuomioistuinta velvoittaa syytesidonnaisuus, eli se on ratkaisua tehdessään sidottu asianosaisten vaatimuksiin.⁹⁹ Rikosprosessilain (689/1997) 11 luvun 3 §:n sekä 1 luvun 1 §:n perusteella selviää, että Suomessa on käytössä akkusatorinen menetelmä, jos huomioidaan syytesidonnaisuus ja se, että rikosasiaa ei oteta lain mukaan käsiteltäväksi ilman tapauksesta nostettua syytettä.

Akkusatorinen menetelmä, eli syyttämismenetelmä rakentuu kaksiasianosaisuuteeseen. Siinä vastaajapuolella on asiasta syytetty henkilö, ja kantajapuolella tapauksen virallinen syyttäjä. Syyttäjä vastaa oikeudenkäynnin aloittamisesta ja oikeudenkäynnissä käytettävän aineiston hankkimisesta ja esittämisestä istunnossa tuomioistuimelle. Kantajapuolella voi olla mahdollisesti myös tapauksen asianomistaja. Syyteoikeus on virallisella syyttäjällä tai asianomaisella henkilöllä. Virallisen syyttäjän syyteoikeus on ensisijainen asianomistajan syyteoikeuteen nähden.¹⁰⁰ Lisäksi rikosprosessilain 11 luvun 3 §:ssä on säädetty syytesidonnaisuudesta, jolla tarkoitetaan, että jos syytetty todistetaan tapauksessa

---

⁹⁵ Jokela 2008.

⁹⁶ Jokela 2008.

⁹⁷ Jokela 2008.

⁹⁸ Vuorenpää 2009, 133-134.

⁹⁹ Jokela 2008.

¹⁰⁰ Vuorenpää 2009, 133-136.

sylliseksi, voi hän saada tuomion vain siitä kyseisestä teosta, josta rangaistusta on vaadittu tai josta lain perusteella tuomioistuimen on mahdollista määrätä omasta aloitteestaan rangaistus. Tällaisista tuomioistuimen omasta aloitteesta määrättävistä rangaistuksista säädetään Oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 14 luvun 7.1 §:ssä olevissa oikeudenkäyntirikkomuksissa, esimerkiksi jos henkilö käyttää oikeudenkäynnin istunnossa sopimatonta tai tuomioistuimen arvoa alentavaa puhetta.

Akkusatorisessa menetelmässä tuomioistuimen on automaattisesti otettava huomioon tapauksessa vastaajaa puoltavat oikeustositteet ilman, että vastaajan tarvitsee vedota niihin. Objektiiivisuusvelvoite puolestaan velvoittaa syyttäjää tuomaan tapauksessa esiin myös kaikki tietämänsä syytettyä vastaan asettuvat seikat.¹⁰¹ Akkusatorisen menetelmän käyttöä puoltavat paitsi vastaajan eli syytetyn oikeusturva sekä luottamuksen säilyttäminen oikeudenkäynnin puolueettomuuteen. Myös järjestyksellinen työnjako oikeusprosessissa sekä oikeudenkäynnin tarkoituksenmukaisuus tukeutuvat akkusatoriseen menetelmään, sillä meillä on Suomessa toimiva syyttäjälaitos sekä kehittyneet esitutkintajärjestelmät.¹⁰²

3.1 Keskeiset prosessitoimijat

Oikeusprosessin osana on erilaisia toimijoita, joista jokaisella on oma paikkansa ja merkityksensä prosessin toimivuuden kannalta. Keskeisillä prosessitoimijoilla tarkoitetaan siis niitä tahoja, joiden ympärille prosessi rakentuu, jotka toiminnallaan vievät prosessia eteenpäin ja joilla on prosessin eri vaiheissa erilaisia tehtäviä. Kaikkein keskeisimmät ja tässä kappaleessa esiteltävät prosessitoimijat ovat asianosaiset, tuomioistuinlaitos ja tuomarit, syyttäjälaitos ja syyttäjät, sekä asianajolaitos.

Kuten sanottu, tämän opinnäytetyön yhteydessä käsitellään prosessilajeista vain rikosprosessia. Koska siviili- ja rikosprosessit eroavat toisistaan, myös prosessitoimijat ovat niissä hieman erilaiset riippuen siitä, kummasta prosessilajista on kyse. Tässä luvussa esiteltävät prosessitoimijat ovat keskeisimmät rikosprosessin kannalta.

3.1.1 Asianosaiset

---

¹⁰¹ Vuorenpää 2009, 137.

¹⁰² Jokela 2008.

Asianosaiset henkilöt ovat niitä henkilöitä, joiden nimissä käydään oikeutta. Rikosprosessissa virkavastuulla toimiva virallinen syyttäjä toimii asianosaisena, jolla on tapaukseen nähden hyökkäävä tulokulma. Rikokset nähdään loukkauksena yhteiskuntaa vastaan, joten aloitteen tekevä asianosainen on virallinen syyttäjä. Tällä niin sanotulla kantajapuolella saattaa olla myös asianomistaja, joka toimii yhdessä syyttäjän kanssa. Kantajapuoli esittää vaatimuksia puolustautuvaa vastaajapuolta vastaan. Asianomistaja on henkilö, johon tehty rikos on kohdistunut, eli rikoksessa uhriksi joutunut. Rikoksella on välittömästi loukattu asianosaista tai tämä on rikoksen johdosta joutunut välittömästi vaaraan. Asianomistaja on myös se henkilö, jolla on oikeus vaatia rangaistusta tapahtuneen rikoksen johdosta.¹⁰³ Asemana asianomistaja on etenkin rikostapauksissa erittäin merkittävä, vaikka tulkintaongelmia sen määrittelyssä esiintyykin joissain tapauksissa käytännössä edelleen. Jos asianomistajana on viranomainen, on rikos näissä tapauksissa kohdistunut suoraan valtioon jonkin erityisen edun tai oikeuden haltijana, tai valtiolle on tällaisissa tapauksissa syntynyt rikokseen perustuva korvausvaatimus.¹⁰⁴

Vastaajapuolella vastaajaa voidaan kutsua myös syytetyksi, eli kyseisessä asiassa hänen epäillään rikkoneen lakia ja tehneen rikoksen. Syytetty henkilö on siis se henkilö, jota vastaan tapauksessa kohdistetaan rangaistusvaatimus eli syyte. Syytetyn asema tulee sillä hetkellä, kun syyte henkilöä vastaan nostetaan. Kun tapaus on vielä esitutkinnassa, käytetään henkilöstä, jota epäillään rikoksen tekijäksi, nimeä epäilty, ja vastaavasti tuomioistuimen antaman tuomion jälkeen henkilöä kutsutaan tuomituksi.¹⁰⁵ Syytetyn merkittävin velvollisuus prosessissa on saapua paikalle istuntoon tuomioistuimeen oikeudenkäyntiin. Jos hän ilman laillista perustetta jättää saapumatta istuntoon, voidaan hänet määrätä noudettavaksi tai hänelle määrätä tämän johdosta rangaistus. Epäiltyyn ja syytetyyn on mahdollista myös kohdistaa rikosprosessuaalisia pakkokeinoja.¹⁰⁶ Syytetty ei ole kuitenkaan velvollinen vaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämiseen, minkä vuoksi halutessaan syytetty henkilö voi esimerkiksi kieltäytyä puhumasta, tai hän voi halutessaan valehdella ilmaan minkäänlaisia rangaistusseuraamuksia tästä valehtelusta. Toki jos valehtelusta jää kiinni, ei vastaajapuolen asema puolustuksessa ole kovin vahva, kun syytetyn tiedetään valehdelleen.¹⁰⁷ YK:n Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (108/1976) 14 artiklan 3 kohdassa säädetään syytetyn henkilön oikeudesta olla todistamatta itseään vastaan sekä oikeudesta olla tunnustamatta syyllisyyttään. Lisäksi syyttömyysolettama puoltaa syytetyn mahdollisuutta toimia oikeudenkäynnissä passiivisena. Syyttömyysolettamasta kerrotaan tarkemmin luvussa 4.7.

---

¹⁰³ Vuorenpää 2009, 9-10, 18.

¹⁰⁴ Jokela 2008.

¹⁰⁵ Jokela 2008.

¹⁰⁶ Jokela 2008.

¹⁰⁷ Vuorenpää 2009, 134-135.

Syytetylle on asetettu myös tietyt vähimmäisoikeudet EIS 6 artiklassa ja KP-sopimuksen 14 artiklassa. Näiden vähimmäisoikeuksien täyttyminen ei kuitenkaan vielä takaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista. EIS 6 artiklassa ja KP-sopimuksen 14 artiklassa säädetään, että syytetyllä tulee olla oikeus saada yksityiskohtaista tietoa syytteestä ja sen sisällöstä sekä perusteista välittömästi ja kielellä, jota ymmärtää, hänellä on oikeus ja mahdollisuus valmistella puolustustaan riittävästi, hänellä on oikeus puolustautua joko itse tai avustajan välityksellä sekä saada oikeusapua niin, että prosessi säilyy oikeudenmukaisena, syytetyllä on oikeus kuulustella syyttäjän todistajia sekä omia todistajiaan, hänellä on oikeus saada maksutonta apua tulkkauksessa, oikeus olla todistamatta itseään vastaan sekä oikeus olla tulematta syytetyksi tai tuomituksi saman teon perusteella, eli niin kutsuttu *ne bis in idem* -sääntö.¹⁰⁸

Syytetyn tulee olla rikosjutuissa yli 15-vuotias luonnollinen henkilö eli ihminen, tai oikeushenkilö eli yritys, valtio, kunta, yhteisö tai esimerkiksi säätiö, jonka toiminnassa on tapahtunut jokin rikos, ja joka voidaan tämän rikoksen johdosta tuomita yhteisösakkoon, jos tämä on laissa säädetty teon seuraukseksi. Jos syytettynä on oikeushenkilö, ei tässä tapauksessa vastaajaa kutsuta syytetyksi, vaikka rikokseen syyllistynyt oikeushenkilö olisi syyttäjän rangaistusvaatimuksen kohteena. Oikeushenkilö voi myös joutua teoistaan vahingonkorvausvastuuseen.¹⁰⁹

Asianomistajalla on rikosprosessissa toissijainen syyteoikeus, mutta hänen on mahdollista yhtyä syyttäjän ajamaan syytteeseen ja esittää yksityisoikeudellisia vaatimuksia asiassa. Käytännössä asianomistajan oikeudet toteutuvat parhaiten, jos hän saa riittävästi tietoa ja oikeusapua sekä tuomioistuimen ja viranomaisten toimenpiteistä. Oikeusjutuissa asianomistajaa voidaan kuulla todistelutarkoituksessa, mutta häntä ei saa kuulla todistajana. Asianomistajan ei kuitenkaan tarvitse vastata hänelle esitettyihin kysymyksiin tai kertoa mitään sellaista, mikä on vasten hänen omaa tahtoaan. Jos asianomistaja päättää lausua jutussa, oli kyse sitten oikeudenkäynnistä tai esitutkinnasta, on hänellä totuusvelvollisuus, ja mahdollisista totuuden vastaisista lausumista rangaistaan perättömänä lausumana.¹¹⁰ Jotta henkilö voi toimia oikeudenkäynnissä asianomistajana, tulee hänen omata asiaan nähden asialegitimaatio, ja henkilön tulee olla asiaan nähden asianosaiskelpoinen sekä oikeudenkäyntikelpoinen. Asialegitimaatiolla tarkoitetaan asiavaltuutusta, eli oikeutta toimia tietyssä oikeusprosessissa asianosaisena. Näin varmistetaan, että henkilö on oikea toimimaan juuri kyseisessä tapauksessa asianosaisena. Asialegitimaatio viittaa siis henkilön suhteeseen

---

¹⁰⁸ Jokela 2008.

¹⁰⁹ Jokela 2008.

¹¹⁰ Jokela 2008.

käsiteltävänä olevaan tapaukseen nähden. Rikosprosessissa sillä henkilöllä, jota vastaan tapauksessa nostetaan syyte, on aina asialegitimaatio. Myös virallisella syyttäjällä on asialegitimaatio, sillä syyttäjällä on syyteoikeus.¹¹¹

Asianosaiskelpoisuus on prosessinedellytyksenä ehdoton, eli jokaisella asianosaisella tulee olla asianosaiskelpoisuus. Asianosaiskelpoisuus tarkoittaa, että henkilö omaa yleisen kyvyn toimia asianosaisen asemassa oikeudenkäyntiprosessissa. Tämä ei ole asialegitimaation tavoin sidottu tiettyyn, käsiteltävänä olevaan tapaukseen, vaan asianosaiskelpoisen käsite on abstrakti. Kaikki luonnolliset henkilöt eli ihmiset ovat asianosaiskelpoisia koko elämänsä ajan. Myös oikeushenkilöt eli esimerkiksi yritykset tai valtio, ovat lähtökohtaisesti aina asianosaiskelpoisia. Asianosaiskelpoisuus voidaan rinnastaa luonnollisen henkilön tai oikeushenkilön kykyyn tulla velvoitetuksi tai saada nimiinsä oikeuksia.¹¹²

Oikeudenkäyntikelpoisuus liittyy asianosaiskelpoisuuteen, sillä se merkitsee asianosaisen henkilön kykyä toimia oikeudenkäynnissä itsenäisesti. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi henkilön puhevaltaa. Myös oikeudenkäyntikelpoisuus on asialegitimaatiosta eroten käsitteenä abstrakti, eikä siis liity henkilön ja tapauksen väliseen suhteeseen. Asianosaiskelpoisuuden tavoin oikeudenkäyntikelpoisuus on myös ehdoton prosessinedellytys. Luonnollisten henkilöiden oikeudenkäyntikelpoisuus on täysivaltaisilla eli täysi-ikäisillä henkilöillä, joiden toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu, ja se on aina voimassa. Rikosprosessissa kyse on siis asianomistajista. Jos kyseessä on alaikäinen tai vajaavaltainen henkilö, käyttää puhevaltaa tapauksessa heidän huoltajansa tai edunvalvojansa tai muu laillinen henkilön edustaja. 15 vuotta täyttänyt saa käyttää puhevaltaansa laillisen edustajansa lisäksi myös itse sellaisissa tapauksissa, jotka ovat henkilöä koskevia. Syytetyn eli vastaajan osalta oikeudenkäyntikelpoisuus eroaa asianomistajista, sillä syytetyn oikeudenkäyntikelpoisuus selvitetään rikostapauksissa syyntakeisuudella. Syyntakeisuus tarkoittaa käsitteenä kykyä rikosoikeudelliseen vastuuseen, joka määräytyy mielentilan ja iän perusteella. Pääsääntöisesti 15 vuotta täyttänyt henkilö, joka ymmärtää vastuunsa, on syyntakeinen. Näin myös sellainen henkilö, joka on vajaavaltainen, voidaan todeta syyntakeiseksi ja siten hänellä on oikeus käyttää puhevaltaansa itse tapauksessa. Tosin jos kyseessä on alaikäinen henkilö, on hänen laillisella edustajallaan oikeus käyttää puhevaltaa syytetyn puolesta. Jos taas täysi-ikäinen henkilö on syyntakeeton, on puhevalta hänen laillisella edustajallaan.¹¹³

---

¹¹¹ Vuorenää 2009, 15-17.

¹¹² Vuorenää 2009, 10-11.

¹¹³ Vuorenää 2009, 11-15.

3.1.2 Tuomioistuinlaitos ja tuomarit

Suomen Perustuslain (731/1999) 3 §:n 3 momentin mukaan tuomiovaltaa Suomessa käyttävät riippumattomat tuomioistuimet, ylimpinä tuomioistuinina korkein oikeus ja korkein hallinto-oikeus. Tuomioistuinten tulee eliminä olla riippumattomia, eli niillä tulee olla täysin itsenäinen päätösvalta tapauksiin, ja ne on päätöksissään sidottu ainoastaan lakiin. Lisäksi tuomioistuinten toiminnan tulee olla puolueetonta, eli tuomioistuimissa toimivien virkamiesten ja tuomareiden tulee olla esteettömiä suhteessa tapaukseen, jota he käsittelevät. Tuomioistuimet käyttävät tosiasiallista tuomiovaltaa. Lisäksi tuomioistuimet tulee olla perustettu lailla ja niiden toiminnan tulee olla vakinaista, eikä siten tuomioistuinta perusteta käsittelemään vain tiettyä yksittäistä tapausta.¹¹⁴ Erityistilanteissa on kuitenkin mahdollista perustaa väliaikaisia, niin kutsuttuja ad hoc -tuomioistuinta, jotka keskittyvät tietyn tapauksen käsittelyyn, ja josta yhtenä esimerkkinä Ruandan kansanmurhan jälkeen perustettu Rwanda ad hoc -tribunal, jonka tarkoituksena oli saattaa kansanmurhaan osallistuneita ihmisiä vastuuseen teoistaan.

Tuomioistuimilla on monopoliasema rikosasioiden käsittelyssä. Rangaistuksia ei voida panna täytäntöön ilman tuomioistuimen tuomiota.¹¹⁵ Suomessa tuomioistuimet voidaan jakaa hallintotuomioistuimiin, jotka käsittelevät julkisoikeudellisia riita-asioita, sekä oikeusasiaintuomioistuimiin, joissa käsitellään yksityisoikeudenalaan liittyviä siviili- ja rikosoikeuden kysymyksiä. Lisäksi jako voidaan tehdä yleisiin tuomioistuimiin sekä erityistuomioistuimiin, joista erityistuomioistuimet käsittelevät vain niille nimenomaisesti suunnattuja oikeudellisia kysymyksiä.¹¹⁶ Esimerkiksi markkinaoikeus on erityistuomioistuin, jossa käsitellään vain markkinaoikeuden kysymyksiä.

Tuomioistuimilla on kolmiportainen organisaatio¹¹⁷. Yleisten tuomioistuinten alioikeuksina Suomessa ovat käräjäoikeudet. Käräjäoikeuden päätöksiin muutokseen voi hakea lupaa hovioikeudesta. Hovioikeuden päätökseen voi hakea muutosta korkeimmalta oikeudelta, joka käyttää Suomessa siis ylintä tuomiovaltaa. Hovioikeuksia ja korkeinta oikeutta voidaan kutsua myös muutoksenhakutuomioistuimiksi, koska niistä voidaan hakea muutosta alemman asteisen tuomioistumen päätökseen. Toimivalta tuomioistuimilla määräytyy asiallisen, alueellisen ja oikeusasteellisen toimivallan perusteella. Asiallinen toimivalta tarkoittaa, että oikeustapauksia jaetaan tuomioistuimille sen perusteella, mitä käsiteltävä asia koskee, eli kyse on siis yleisissä tuomioistuimissa käsiteltävistä asioista, tai vaihtoehtoisesti sellaisesta

---

¹¹⁴ Vuorenpää 2009, 23-24.

¹¹⁵ Virolainen 2003, 17.

¹¹⁶ Vuorenpää 2009, 24.

¹¹⁷ Virolainen 2003, 17.

asiasta, joka käsitellään erityistuomioistuimessa, kuten edellä mainitussa markkinaoikeudessa. Alueellisella toimivallalla viitataan luonnollisesti alueeseen, jossa tuomioistuin sijaitsee. Alueellinen toimivalta ratkaistaan sen perusteella, minkä tuomiopiirin sisällä ollaan. Rikosasioissa tuomioistuin määräytyy sen mukaan, missä paikassa rikos on tehty ja missä seuraus rikoksesta on ilmennyt. Mikäli teko on jäänyt vain yritykseksi, ratkaistaan asia siihen tuomiopiiriin kuuluvassa tuomioistuimessa, missä seuraus rikoksesta olisi ilmennyt.¹¹⁸ Tarvittaessa tuomioistuimen on mahdollista siirtää tapaus toisen tuomioistuimen käsiteltäväksi, jos asian käsittely on tarkoituksenmukaisempaa niin, tai jos alkuperäinen tuomioistuin ei omaa tarvittavaa toimivaltaa käsitellä asiaa¹¹⁹.

Rikosprosessissa oikeuspaikasta säädetään laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) 4 luvun 4.1 §:ssä. Joskus rikoksen tekopaikasta ei ole varmaa tietoa, jolloin asia käsitellään sellaisessa tuomioistuimessa, jonka tuomiopiirissä teko otaksutaan tehdyksi tai jonka alueella teosta syytetty tavataan. Lisäksi rikosasiat on mahdollista käsitellä ROL 4 luvun 4.2 §:n mukaan sellaisessa tuomioistuimessa, jonka tuomiopiirissä syytettävä asuu tai vakinaisesti oleskelee, jos asiankäsittely täällä voidaan perustelluista syistä nähdä asian ratkaisemisen kannalta soveliaaksi.

Oikeusasteellinen toimivalta tarkoittaa tuomioistuinten oikeusastejärjestystä, toisin sanoen tuomioistuinten instanssijärjestystä. Suomessa on käytössä kolmen instanssin järjestelmä. Järjestelmä koostuu alioikeuksina toimivista käräjäoikeuksista, toisena instanssina ja samalla ylioikeutena toimivista hovioikeuksista, ja kolmantena instanssina koko valtakunnan toimivallan omaavasta korkeimmasta oikeudesta.¹²⁰

Tuomarit kuuluvat tuomioistuinten henkilökuntaan. Heidän tehtävänä on käsitellä ja ratkaista sen tuomioistuimen käsiteltäväksi tulleita asioita, jossa he työskentelevät. Jokaiselle rikostyyppille on vahvistettu tietty rangaistuslaji ja rangaistusasteikko, joiden avulla rikokselle saadaan niin kutsuttu rangaistusarvo. Tuomarin tehtävä on kussakin tapauksessa tämän rangaistusarvon konkreettinen vahvistaminen ja sille mitattavan rangaistuksen löytäminen.¹²¹ Kyse on siis sopivan rangaistuksen määrittämisestä kullekin rikokselle yksittäistapauksena sopivaksi, huomioiden tapausten rikosoikeudellinen konteksti.

Tuomareilla on vahva virassapysymysoikeus, mikä tarkoittaa, että tuomari voi päättää virkansa vain tuomioistuimen tuomiolla, eikä tuomaria saa siirtää toiseen virkaan ilman hänen

---

¹¹⁸ Vuorenää 2009, 25-26, 34.

¹¹⁹ Jokela 2008.

¹²⁰ Vuorenää 2009, 33.

¹²¹ Frände 2012, 383.

suostumustaan. Tuomareilla on siis niin sanottu erottamattomuussuoja.¹²² Tuomareilla on yleisiä kelpoisuusvaatimuksia, joiden tulee täyttyä, jotta henkilö voi toimia tuomarin virassa. Näitä ovat esimerkiksi oikeustieteen maisterin tutkinnon suorittaminen, Suomen kansalaisuus sekä riittävä perehtyneisyys ja tarvittavat henkilökohtaiset ominaisuudet. Tuomareiden nimittämisestä sekä yleisestä kelpoisuudesta säädetään laissa tuomareiden nimittämisestä annetun lain muuttamisesta (567/2015) 11.1 §:ssä.

Tuomareiden tulee lisäksi olla esteettömiä käsittelemään käsiteltävänä oleva asia. Esteellisyyssäännösten tarkoituksena onkin turvata puolueettomuus tuomioistuinten toiminnassa ja päätöksenteossa. Säännökset turvaavat oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä, ja niistä säädetään muun muassa Suomen perustuslaissa sekä Euroopan Ihmisoikeussopimuksissa. Esteellisyyssäännös tarkoittaa, ettei tuomari saa olla käsiteltävään asiaan nähden läheisessä suhteessa, tai läheisessä suhteessa asiassa asianosaisena olevan henkilön kanssa, joka saattaisi jollain tasolla vaarantaa hänen kykyään toimia puolueettomasti. Tuomari ei saa olla henkilökohtaisesti sidoksissa asiaan tai asianosaiseen, ja lisäksi tuomioistuimen toiminnan tulee näyttää puolueettomalta myös ulospäin.¹²³

3.1.3 Syyttäjälaitos ja syyttäjät

Syyttäjä on valtion syyttäjälaitoksessa toimiva virkamies. Syyttäjien tehtävänä on vastata syytteiden nostamisesta, kun on tapahtunut rikos, sekä esiintyä rikosasiassa kantajaosapuolena. Syyttäjän tehtävistä, asemasta ja esteellisyydestä säädetään Yleisestä syyttäjistä annetussa laissa (199/1997). YSL:n 1 §:ssä säädetään, että syyttäjien tulee huolehtia rikosasian käsittelyssä, syyteharkinnassa ja oikeudenkäynnissä siitä, että rikosoikeudellinen vastuu toteutuu yleisen edun vaatimalla tavalla ja niin, että asianosaisen oikeusturva säilyy. YSL 1.1 §:n mukaan syyttäjien on noudatettava taloudellisuutta, tasapuolisuutta sekä joutuisuutta tehtävässään. Syyttäjien on myös pyrittävä varmistamaan, että käsiteltävänä olevat asiat käsitellään kunnolla alusta loppuun. Etenkin syyttäjän toiminnan joutuisuudella ja tasapuolisuudella turvataan yksilön, eli paitsi asianomistajan myös syytetyn oikeusturvan toteutumista. Taloudellisuudella viitataan kustannuksiltaan edullisimman sekä tapaukseen nähden tarkoituksenmukaisimman prosessikeinon valintaan.¹²⁴

Ennen syyttäjät toimivat kihlakunnanvirastoissa, mutta nykyään Suomessa toimivat syyttäjänvirastot, joilla on palvelupisteitä eri paikkakunnilla ja yksi päätoimipaikka

---

¹²² Vuorenpää 2009, 36-37.

¹²³ Vuorenpää 2009, 40-41.

¹²⁴ Jokela 2008.

hallinnollisena keskuksena. Syyttäjälaitos on kaksiportainen.¹²⁵ Suomessa ylin syyttäjäviranomainen on valtakunnansyyttäjä, joka johtaa syyttäjälaitoksen keskushallintovirastona toimivaa valtakunnansyyttäjänvirastoa¹²⁶. Hän on kaikkien yleisenä syyttäjänä toimivien esimies, ja voi määrätä alaisensa ajamaan syytettä, jonka on itse nostanut. Valtakunnansyyttäjä voi myös antaa alaiselleen niin kutsutun syyttäjämääräyksen, jolloin valtakunnansyyttäjä määrää tapauksen alaisensa syyttäjän syyteharkintaan. Valtakunnansyyttäjä voi myös halutessaan ottaa itselleen ratkaistavaksi alaiselleen kuuluneen asian¹²⁷. Apulaisvaltakunnansyyttäjä toimii valtakunnansyyttäjän sijaisena. Hän ratkoo käsiteltävänä olevia asioita samoin valtuuksin kuin valtakunnansyyttäjä. Kummankin toimivalta kattaa koko Suomen. Valtakunnansyyttäjänvirastossa työskentelee myös valtiosyyttäjiä, joilla on valtakunnan- ja apulaisvaltakunnansyyttäjän tavoin toimivalta koko maassa, ja jotka toimivat syyttäjinä yhteiskunnan kannalta merkittävimmissä rikosasioissa. Kaikilla syyttäjillä on itsenäinen syyteharkintavalta, jonka perusteella he voivat itse päättää nostavatko syytteen vai eivät. Suurimmassa osassa tapauksia syyttäjänä toimii kuitenkin kihlakunnansyyttäjä. Kihlakunnansyyttäjät ja syyttäjänvirastoissa esimiehinä toimivat johtavat kihlakunnansyyttäjät ovat paikallistason syyttäjäviranomaisia, ja heidän toimivaltansa riippuu tuomioistuinten tuomiopiiristä.¹²⁸

Myös syyttäjien tulee olla esteettömiä käsittelemään käsiteltävänä olevaa asiaa, sillä syyttäjien puolueettomuus turvaa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä. Esteellisyys on edellytyksenä ehdoton. Lisäksi syyttäjien toiminnan tulee olla riippumatonta, ja jopa tuomioistuimen riippumattomuuteen verrattavissa. Syyttäjän tulee noudattaa hyvää syyttäjätapaa, joten hänen toimintansa tulee olla asinaosaisten sekä yhteiskunnan kokonaisedun kannalta oikeudenmukaista ja eettisesti hyväksyttävää. Syyttäjän tulee ottaa ratkaisussaan huomioon tavoitteet ja arvot, jotka ohjaavat oikeudellista ratkaisutoimintaa. Lisäksi syyttäjien tulee asemastaan johtuen esiintyä myös viranhoitonsa ulkopuolella moitteettomasti.¹²⁹ Valtakunnansyyttäjänviraston sisäisestä organisaatiosta määrätään valtakunnansyyttäjänvirastosta annetussa asetuksessa (209/1997).

Joissakin tietyissä asioissa erityissyyttäjät toimivat syyttäjinä yleisten syyttäjien sijaan sillä yleisillä syyttäjillä ei välttämättä ole asiassa syyteharkintavaltaa. Tällaisia erityissyyttäjiä ovat valtioneuvoston oikeuskansleri sekä eduskunnan oikeusasiamies, jotka voivat nostaa syytteen tuomaria vastaan, kun on syytä epäillä tuomaria lainvastaisesta menettelystä virkatoimessa. Sekä yleisellä syyttäjällä että erityissyyttäjällä on rinnakkainen syyteoikeus

---

¹²⁵ Jokela 2008.

¹²⁶ Vuorenää 2009, 47.

¹²⁷ Jokela 2008.

¹²⁸ Vuorenää 2009, 47-50.

¹²⁹ Jokela 2008.

esimerkiksi laillisuusvalvontaa koskeissa asioissa, jota noudatetaan lähtökohtaisesti preventioperiaatteella. Preventioperiaatteen mukaan asian käsittelee se syyttäjä, jolle asia on ensiksi saapunut.¹³⁰

Virkavelvollisuutena syyttäjällä on nostaa syyte rikoksista sekä syytteen ajaminen. Syyttäjien tehtävänä on huolehtia siitä, että kaikki rikoksiin syyllistyneet henkilöt saatetaan teoistaan vastuuseen sekä toisaalta huolehtia siitä, ettei syytettä nosteta syytöntä henkilöä vastaan. Vaihtoehtoja syyttämiseksi on harkittava tarkoin, ja nuoria henkilöitä vastaan syytteen saa nostaa vain sellaisissa tilanteissa, kun se on ehdottoman välttämätöntä. Erityisen tärkeää on huomioida vakavat ihmisoikeuksien rikkomukset sekä virkamiesten mahdolliset väärinkäytökset. Syyttäjien tehtävänä on myös pysäyttää prosessi, jos perusteita syytteen nostamiselle ei löydy. Syyttäjän toiminnan taustalla on yhteiskunnassamme rikosoikeudellisen vastuun toteuttaminen. Syyttäjät toimivat yleisen edun mukaisesti ja niin, että asianosaisten oikeusturva toteutuu. Koko rikosoikeudellisen toiminnan ylläpidon ja toimivuuden kannalta syyttäjillä on erityisen tärkeä tehtävä, sillä syyttäjä toimii ikään kuin rikosprosessin moottorina. Tehtäviensä asianmukaisessa hoitamisessa syyttäjien käytössä tulee olla tarvittavat keinot niin, ettei tästä koidu häirintää tai painostusta. Lisäksi syyttäjien toiminnan varaan rakentuu koko rikosoikeudellinen järjestelmämme, sillä syyttäjät ovat keskeisessä asemassa ajamassa ihmisoikeuksien, laillisuusperiaatteen sekä perusvapauksien toteutumista rikosprosessissa.¹³¹

Koska syyttäjien tehtävät voivat olla hyvinkin laajoja ja monimutkaisia, on syyttäjien erikoistumisen tarve kasvanut, sillä etenkin vaativimmissa rikosasioissa syyttäjän tulisi olla asiaansa erikoistunut. Tätä varten on kehitetty niin kutsuttu avainsyyttäjäjärjestelmä, jossa tietyt avainsyyttäjät toimivat omalla erikoistumisen alallaan joko itse syyttäjänä, tai yhteyshenkilönä tai kouluttajana. Avainsyyttäjiä on esimerkiksi talous-, sananvapaus- sekä ympäristörikoksissa. Avainsyyttäjät nimeää valtakunnansyyttäjä ja heidän toimialueensa on koko valtakunnan alue.¹³²

3.1.4 Asianajolaitos

Suomessa asianosaisilla on oikeus valtuuttaa ulkopuolinen taho avuksi oikeusprosessiin edustamaan tätä tapauksessa. Näin toimitaankin suurimmassa osassa tapauksia, vaikka

---

¹³⁰ Jokela 2008.

¹³¹ Jokela 2008.

¹³² Jokela 2008.

asianosainen on myös oikeutettu toimimaan asiassa yksin itsenäisesti.¹³³ Asianajajilla on merkittävä osa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisessa rikosprosessissa. He voivat edustaa rikoksesta epäiltyä tai syytettyä, tai vaihtoehtoisesti asianomistajaa eli uhria, joko puolustajana, avustajana tai asiamiehenä. Koska valtion ylläpitämä syyttäjälaitos saa lähtökohtaisesti rikostapauksiin etulyöntiaseman, tulee myös muilla jutun osapuolilla olla mahdollisuus turvautua ammattiapuun. Asianajajan saanti turvataan tarvittaessa oikeusavulla eli valtion kustantamana, jos avustusta kaipaava henkilö ei kykene muuten puolustamaan itseään.¹³⁴

Asianajajat kyseenalaistavat esitutkintaviranomaisten ja syyttäjäviranomaisen ratkaisuja, kuten myös tuomioistuinten tekemiä ratkaisuja. Lisäksi asianajajat saattavat mahdollisia jutussa tulleita oikeudenloukkauksia oikaistaviksi. Oikeudenkäynneissä asianajajat kuulustelevat todistajia, arvioivat näyttöä ja vastanäytön tarpeellisuutta ja pohtivat, jos jutussa on jokin virhe, jonka perusteella muutosta ratkaisuun voitaisiin hakea ylemmästä tuomioistuimesta.¹³⁵

Asianajolaitoksen tehtävänä on tarjota luonnollisille henkilöille sekä oikeushenkilöille oikeudellista apua. Asianajajat ovat lainoppineita, Suomen Asianajajaliiton jäseniä sekä asianajajaluetteloön merkittyjä henkilöitä. Koska asianajajan nimikkeen käyttäminen sekä asianajotoimiston nimikkeen käyttäminen vaativat tiettyjen kriteerien täyttymistä, minkä lisäksi ne ovat suojattuja nimikkeitä, voivat ihmiset luottaa siihen, että hakiessaan apua asianajotoimistosta tai asianajajilta, he saavat asiantuntevaa apua ja välttävät mahdollisilta huijausyrityksiltä. Asianajajan tulee täyttää myös muita kriteereitä. Asianajaja tulee esimerkiksi olla täyttänyt 25 vuotta ja suorittanut tuomarinvirkaan säädetty opinnäytteet. Lisäksi asianajajana toimivan henkilön tulee olla Suomen tai muun Euroopan talousalueen kansalainen. Asianajajan tulee omata tehtävään nähden riittävästi taitoa ja kokemusta. Asianajajan toimintakelpoisuutta ei saa olla rajoitettu eikä henkilö saa olla konkurssissa. Asianajajan tulee olla rehelliseksi tunnettu ja ominaisuuksiltaan sopiva työskentelemään asianajajana. Toiminnassaan asianajajan tulee noudattaa hyvää asianajajatapaa.¹³⁶

3.2 Rikosprosessin vaiheet

---

¹³³ Vuorenpää 2009, 20.

¹³⁴ Virolainen 2003, 18.

¹³⁵ Virolainen 2003, 18.

¹³⁶ Vuorenpää 2009, 54-55.

Kun rikosprosessia käsitellään laajassa merkityksessä, huomioidaan prosessin osaksi kaikki siihen kuuluvat vaiheet. Rikosprosessi koostuu ketjusta, josta on mahdollista erottaa neljä ei vaihetta. Rikosprosessi alkaa esitutkinnalla, jonka jälkeen seuraa virallisen syyttäjän vastuulla oleva syyteharkinta ja muu syyttäjän päätöksenteko. Syyteharkinnan jälkeen siirrytään varsinaiseen tuomioistuimessa järjestettävään oikeudenkäyntiin, jossa asiasta annetaan tuomio. Tuomion jälkeen syylliseksi todetulle eli tuomitulle pannaan täytäntöön hänen saamansa rangaistus.¹³⁷

Kuvio 2: Rikosprosessin vaiheet

3.2.1 Esitutkinta

Rikosprosessin voidaan nähdä alkavan esitutkinnasta. Sen keskeisin tavoite on selvittää riittävä aihe syytteen nostamiselle tapahtuneesta rikoksesta. Syyttäjän tulee siis saada esitutkinnasta riittävästi tietoja ja näiden saamiensa tietojen perusteella nostaa tapauksesta syyte ja ajaa asiaa tästä eteenpäin. Myös muut oikeusprosessin tahot saavat käyttää esitutkintaselvityksiä omaksi hyödykseen niin halutessaan.¹³⁸ Esitutkinnasta säädetään esitutkintalaissa (805/2011), jonka 1 luvun 2 §:n mukaan asia on valmisteltava esitutkinnassa siten, että todistelu voidaan ottaa pääkäsittelyssä vastaan yhdellä kerralla. Tämä viittaa oikeudenkäynnin keskitysperiaatteeseen. Esitutkinta turvaa muutenkin oikeudenmukaisessa

---

¹³⁷ Virolainen 2003, 14.

¹³⁸ Vuorenpää 2009, 138.

oikeudenkäynnissä esiintyvien prosessitavoitteiden toteutumista, joista kerrotaan keskitysperiaate mukaan lukien tarkemmin luvussa 4.9. Prosessitavoitteiden mukaisesti siis myös esitutkinta tulee viedä läpi oikeusprosessin nopeus-, varmuus- ja halpuustavoitteita noudattaen¹³⁹.

Esitutkinnassa tulee selvittää ETL 1 luvun 2.1 §:n mukaan keskeisimpinä tekijöinä tapahtunut rikos, rikoksen teko-olosuhteet, aiheutettu vahinko sekä vahingosta tekijälle aiheutunut hyöty, ketkä ovat tapauksessa asianosaisia, sekä mahdolliset muut syyteharkintaan vaikuttavat tekijät. Esitutkinnassa tulisi tapahtuneen rikoksen ja rikollisen teon tunnusmerkistön täyttämisen tutkimisen lisäksi selvittää tekijän syyllisyys sekä teon oikeudenvastaisuus. Merkitystä on sillä, onko teko ollut tuottamuksellinen vai tahallinen, sekä onko teon taustalla mahdollisesti ollut esimerkiksi pakkotila.¹⁴⁰ Esitutkinnassa tulee ETL 1 luvun 2 §:n mukaan myös selvittää uhrin eli asianomistajan vaatimus, jos syyttäjä tätä vaatimusta tulee ajamaan, mahdollisuus saada takaisin omaisuus, jota rikoksella on saatu sekä mahdollisuus kirjalliseen menettelyyn.

ETL 2 luvun 1 §:n mukaan yleisenä esitutkintaviranomaisena poliisin tai muun esitutkintaviranomaisen tehtävänä on tehdä esitutkinta, joko saadun ilmoituksen perusteella tai jos epäillään rikoksen tapahtuneen. Muita esitutkintaviranomaisia ovat esimerkiksi omilla toimialoillaan toimivat rajavartiolaitos sekä tulliviranomainen. Kun kyseessä on vakava rikos, on keskusrikospoliisilla (KRP) paikallisen poliisin ohella merkittävä asema.¹⁴¹ Esitutkintajohtaja päättää siitä, onko jokin tietty tapaus ylittänyt kynnyksen, jotta esitutkinta tapauksessa suoritetaan, vai täyttääkö teko rikoksen tunnusmerkistöä. Vaikka poikkeustilanteitakin löytyy esimerkiksi asianomistajarikoksista, jolloin asianomistajan tulee tehdä syyttämispyyntö esitutkinnan käynnistämiseksi, lähtökohtana kuitenkin on, että jos on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen, tulee esitutkinta toimittaa. Tutkinnanjohtaja johtaa esitutkintaa ja tutkijat vastaavat käytännön tutkintatoimenpiteistä. Tietoa hankintaan esitutkinnassa erilaisin teknisin ja taktisin tutkimisin, esimerkiksi tallentamalla esineellisiä todisteita kuten rikosjälkiä tai tutkittavan henkilökohtaista vuorovaikutusta erilaisin tiedusteluin selvittämällä. Tietyin edellytyksin rikosprosessin esitutkintavaiheessa on mahdollista käyttää apuna niin kutsuttuja rikosprosessuaalisia pakkokeinoja. Näillä puututaan yksilön lailla suojattuihin oikeushyviin viranomaistoimenpiteellä rikoksen selvittämiseksi, esimerkiksi kotietsinnällä tai telekuuntelulla.¹⁴²

---

¹³⁹ Vuorenää 2009, 139.

¹⁴⁰ Vuorenää 2009, 141.

¹⁴¹ Virolainen 2003, 15.

¹⁴² Vuorenää 2009, 143-147.

Esitutkintaan liittyy yksilön oikeusturvaa suojaavia esitutkintaperiaatteita, jotta oikeusprosessi säilyy oikeudenmukaisena alusta loppuun. Objektiivisuus- eli puolueettomuusperiaate velvoittaa virkamiehiä toimimaan virkatoimissa tasapuolisesti.¹⁴³ Esitutkinnassa ETL 4 luvun 1 §:n mukaan tasapuolisuusperiaateen toteutuminen edellyttää, että todisteita tulee selvittää ja ottaa huomioon paitsi epäiltyä tekijää vastaan myös hänen puolestaan. Esitutkintavaiheessa tulee siis huomioida myös mahdollisia muita vaihtoehtoja sille, mitä on tapahtunut. Tarkoituksena on saada mahdollisimman oikeudenmukainen oikeusprosessi ja oikeutettu seuraamus teosta.

Vähemmän haitan periaate estää ihmisten oikeuksiin puuttumisen yli esitutkinnan kannalta välttämättömän. Vähemmän haitan periaatetta voidaan nimittää myös suhteellisuusperiaatteeksi, sillä siinä käytettävät tutkintatoimenpiteet tulee olla oikeassa suhteessa tutkittavana olevan rikoksen laatuun nähden.¹⁴⁴ Vähemmän haitan periaate juontaa ETL 4 luvun 5 §:stä. Sen mukaan esitutkinta tulee toimittaa niin, ettei kenellekkään koidu tarpeetonta haittaa tai vahinkoa esitutkinnan johdosta. ETL 4 luvun 6 §:stä johtaa myös hienotunteisuusperiaate, joka viittaa esitutkinnassa siihen, ettei toista ihmistä saa asettaa epäluulon alaiseksi ilman aihetta. Hienotunteisuusperiaate liittyy vähemmän haitan periaatteeseen. Vähemmän haitan periaatteesta, toisin sanoen suhteellisuusperiaatteesta kerrotaan tarkemmin opinnäytetyön luvussa 4.4.

Esitutkintaan liittyy myös esitutkinnan joutuisuusperiaate. Oikeudesta oikeudenkäyntiin kohtuullisen ajan kuluessa säädetään jo Suomen perustuslain 21 §:ssä sekä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Myös esitutkinta kuuluu osaksi tätä kokonaisuutta, ja siten esitutkintaan käytettävä aika lasketaan mukaan tähän kohtuullisessa ajassa toimitettavaan oikeudenkäyntiin.¹⁴⁵ Esitutkintaperiaatteisiin kuuluu myös syyttömyysolettama, joka vaikuttaa läpi oikeusprosessin ja josta tarkemmin opinnäytetyön luvussa 4.2. Esitutkintavaiheessa epäiltyä henkilöä tulee syyttömyysolettaman ja ETL 4 luvun 2 §:n perusteella kohdella syyttömänä. Esitutkintavaiheessa syyttömyysolettamaan liittyy, että jokaisella tulee olla myös halutessaan mahdollisuus puolustautua. Oikeudesta puolustaa itseään säädetään myös EIS:ssa ja KP-sopimuksessa.

Esitutkinta loppuu, kun tärkeimmät esitutkinnan avulla selitettävät tosiseikat on saatu selvitettyä. Kaikesta kerätystä aineistosta luodaan koonti esitutkintapöytäkirjaan, jos pöytäkirjan laatimisesta on jatkoa huomioiden hyötyä. Syyttäjä hyödyntää esitutkintapöytäkirjaa syyteharkinnassaan sekä oikeusprosessin edetessä varsinaisessa

---

¹⁴³ Vuorenpää 2009, 147.

¹⁴⁴ Vuorenpää 2009, 147.

¹⁴⁵ Vuorenpää 2009, 149.

oikeudenkäynnissä. Esitutkinnan loppuessa päätetään asianosaisilta myös loppulausuntojen keräämisestä asiaan liittyen, jonka jälkeen pääsääntöisesti viranomaistaho saattaa asian syyttäjälle eli asia siirtyy syyteharkintaan. Jos tapauksessa kuitenkin huomataan esitutkintavaiheessa, ettei rikosta olekaan tapahtunut, ettei tapauksessa ole ketään, jota rikoksesta voitaisi syyttää, tai esitutkintaviranomainen on tutkimisen aloitettuaan päättänyt luopua toimenpiteistä, ei asiaa luonnollisestikaan tässä tapauksessa siirretä eteenpäin vaan se jätetään sillensä.¹⁴⁶

3.2.2 Syyteharkinta

Esitutkintavaihetta seuraa syyteharkinta, jonka toimittaa virallinen syyttäjä. Syyteharkinnalla tarkoitetaan, että syyttäjä arvioi onko esitutkinnan avulla saatu selville sellaista tietoa, joka vaatisi syyttäjältä toimenpiteitä ja miten syyttäjän tulisi tästä eteenpäin edetä. Syyttäjällä on kaksi toimintavaihtoehtoa. Hän voi esitutkintamateriaalin perusteella päätyä syyttämättä jättämiseen, jos esimerkiksi tapauksessa syytekynnys ei ole ylittynyt, syyteoikeus on vanhentunut tai jos tapauksessa on jokin seuraamusluontoinen syyttämättä jättämisperuste, jolloin syyttäjä tekee tapauksessa seuraamusluonteisen syyttämättä jättämispäätöksen. Viimeiseksi mainitussa poikkeuksessa syyttäjälle on uskottu tuomiovallan käyttöä, sillä epäilty on luettu syylliseksi, mutta tapauksessa teko on voinut olla hyvin vähäinen ja haitaton, tekijä voinut olla nuori ja ymmärtämätön, tekijän ja asianomistajan välillä on saavutettu sovinto, tekijä on pyrkinyt toimimaan tavalla, joka estäisi rikoksensa vaikutukset, tekijän henkilökohtaisten olojen takia syytteen nostaminen olisi kohtuutonta, tai tekijälle määrätään samanaikaisesti yhteinen rangaistus useasta eri rikoksesta, joihin hän on syyllistynyt.¹⁴⁷ Syyttämättä jättämisessä syyttäjälle on siis uskottu tuomiovallan käyttöä, sillä epäilty vahvistetaan siinä syylliseksi¹⁴⁸.

Vaihtoehtoisesti syyttäjä voi nostaa syytteen saamiensa tietojen perusteella. Edellytys syytteen nostamiselle kuitenkin on, että syytekynnys ylittyy. Niin sanotun legaliteettiperiaatteen mukaan, josta kerrotaan tässä opinnäytetyössä tarkemmin luvussa 4.2, syytekynnyksen ylittyessä syyttäjän tulee nostaa syyte, eli silloin kun tapauksessa löytyy todennäköisiä syitä epäillyn syyllisyyteen rikoksessa. Syyttäjän tulee huomioida syyteharkinnassaan rikoksen rakenteen kolmiportaisuus. Suomen rikoslainopissa rikos on vakiintunut tunnusmerkistön mukaiseksi, syyllisyyttä osoittavaksi ja oikeuden vastaiseksi teoksi. Syyteharkintavaiheessa syyttäjän tulee kontrolloida tapausta niin, että asia saadaan

---

¹⁴⁶ Vuorenää 2009, 151-153.

¹⁴⁷ Vuorenää 2009, 154, 157-163.

¹⁴⁸ Virolainen 2003, 16.

sellaiseen muotoon, että se voidaan käsitellä oikeudessa pääkäsittelyssä. Jos tapaukseen tarvitaan lisäselvitystä, tulee asia palauttaa takaisin esitutkintavaiheeseen, jotta asiasta voidaan tehdä lisätutkimuksia.¹⁴⁹

Asia tulee rikosprosessilain 5 luvun 1.2 §:n mukaan vireille silloin, kun haaste annetaan tiedoksi, jos kysessä on syyttäjän antama haaste, tai kun haastehakemus saapuu kansliaan. Pääasiassa syyttäjä ajaa rikostapauksissa syytettä, ja tällaisessa syyttäjälaitteisessa oikeudenkäynneissä haastehakemuksessa tulee ROL 5 luvun 3 §:n mukaan ilmoittaa vastaaja, asianomistaja, syytteenalainen teko, teon teko-aika ja tekopaikka, sekä muut tarvittavat tekoa kuvaavat tiedot. Lisäksi saman lainkohdan mukaan tulee ilmoittaa rikos, johon vastaaja on syyttäjän mukaan syyllistynyt, rangaistus- ja menettämiskaava ja muut vaatimukset ja lainkohdat, joihin ne perustuvat, sekä asianomistajan vaatimukset, joita syyttäjä on velvollinen ajamaan, ja todisteet, jotka syyttäjä aikoo tapauksesta esittää, sekä mitä kullakin todisteella aiotaan näyttää toteen. Edelleen saman lainkohdan mukaan tulee ilmoittaa syytteen nostamisen edellytyksenä oleva pyyntö tai sitä koskeva määräys tai suostumus, ja seikat, joihin tuomioistuimen tuomiovalta perustuu, jos tämä ei muuten haastehakemuksesta ilmene. Mainittujen seikkojen lisäksi haastehakemuksesta tulee ROL 5 luvun 3.3 §:n mukaan selvittää vapautusmenetysaika siinä tapauksessa, että vastaaja on ollut vapautensa menettäneenä yli vuorokauden. Hakemuksessa on tärkeää ilmoittaa päivät, jolloin vapautus on alkanut sekä vastaaja on mahdollisesti päässyt vapaaksi, sillä nämä tiedot ovat tärkeitä laskettaessa rikoslain nojalla tehtävää vähennystä, jos vastaaja tuomitaan tapauksessa¹⁵⁰.

Niin siviiliprosessissa kuin rikosprosessissa on tiettyjä muodollisia seikkoja, joiden on täyttyvä, ennen kuin tuomioistuimen on mahdollista ottaa asia käsiteltäväkseen. Rikosprosessin puolella nämä seikat ovat absoluuttisia eli niiden täytyminen on ehdotonta, ja ne tulee täyttyä kokonaisuudessaan. Lisäksi tuomioistuimen tulee ottaa huomioon viran puolesta näissä mahdollisesti ilmenevät puutteet. Näitä asian tutkittavaksi ja ratkaistavaksi ottamiseen edellyttäviä seikkoja voidaan kutsua prosessin edellytyksiksi. Tuomioistuin on velvoitettu puuttumaan ehdottomien prosessinedellytysten puutteisiin kaikissa oikeudenkäynnin vaiheissa. Ne kattavat koko oikeudenkäynnin muodollisia laillisuusedellytyksiä. Prosessinedellytykset voivat koskea tuomioistuinta, asianosaisia, syyttäjän tai asianomistajan kannetta, tai syytteen vireillepano- ja ajamista. Tuomioistuinta koskevat prosessinedellytykset liittyvät joko tuomioistuimen kokoonpanon laillisuuteen, kuten tuomareiden määrään, kelpoisuuteen tai kokoonpanotyyppiin, tai tuomioistuimen asialliseen, alueelliseen tai asteelliseen toimivaltaan. Asianosaisia koskevat

---

¹⁴⁹ Vuorenpää 2009, 139, 155-157.

¹⁵⁰ Vuorenpää 2009, 168.

prosessinedellytykset voivat koskea syyttäjän kelpoisuutta, syyttäjän asillista ja alueellista toimivaltaa tai asiavaltuutta, asianomistajien asiavaltuutta, asianosaiskelpoisuutta ja oikeudenkäyntikelpoisuutta. Syyttäjän tai asianomistajan kannetta koskevat prosessinedellytykset voivat liittyä siihen, että syytteessä esitetyn asian tulee olla tuomioistuinasia, sitä ei saa olla aikaisemmin lainvoimaisesti ratkaistu, ja se ei saa olla ennestään vireillä tuomioistuimessa. Syytteen nostamis- ja ajamistapaa koskevat prosessinedellytykset koskevat haastehakemuksen lainmukaisuutta, haasteen tiedoksiantomenettelyn lainmukaisuutta sekä niin sanottua syytteenmuutoskieltoa.¹⁵¹

Kun haastehakemus on saapunut tuomioistuimeen riippuvat jatkotoimenpiteet siellä siitä, tarvitaanko asiassa mitään täydennystä esitutinnan tai haastehakemuksen osalta. Jos joitakin puutteita havaitaan, tulee käräjäoikeuden huolehtia siitä, että nämä puutteet korjataan ennen haasteen antamista. Tällaisissa täydennystapauksissa taustalla on prosessin nopeustavoitteen sekä keskitystavoitteen turvaaminen. On myös tärkeää korostaa, ettei täydennyksen tehtävänä ole saada lisänäyttöä syyllisyydestä, sillä tämä olisi vastoin vaatimusta tuomioistuimen puolueettomuudesta. Lisäksi syytteen ajaminen on edellä mainitun mukaisesti syyttäjän, ei tuomioistuimen tehtävä. Pääsääntöisesti syyttäjän aloittamissa jutuissa ei kuitenkaan täydennystä tarvita ja prosessinedellytykset täyttyvät edellä mainitun tavoin, jolloin käräjäoikeus antaa haasteen. Haasteessa vastaajana tapauksessa olevaa tahoa pyydetään esittämään vastaus häntä vastaan esitettyihin vaatimuksiin ennalta määrättyssä ajassa joko suullisesti tai kirjallisesti. Jos tapaus on selkeä ja yksinkertainen, voidaan vastaaja haastaa suulliseen istuntoon kertomaan kantansa, mutta epäselvissä tapauksissa pyydetään vastaajaa esittämään kantansa kirjallisesti. Jos asia käsitellään kokonaan kirjallisessa menettelyssä, esitetään tällöin vastaus haasteeseenkin kirjallisesti.¹⁵²

3.2.3 Oikeudenkäynti

Tuomioistuimessa rikosasiat voidaan nykyisen lainsäädännön mukaan ratkaista suullisessa käsittelyssä tai kirjallisessa menettelyssä. Oikeudenkäynti on välttämätön, sillä vapaaehtoisesti kukaan ei voi oikeusjärjestyksemme mukaan alistua suorittamaan rangaistusta, kuten vankeutta¹⁵³. Kun valmistelu asiassa on toimitettu, on asia määrättävä ROL 5 luvun 12.1 §:n mukaan suoraan pääkäsittelyyn. Koska rikosprosessin osana on toimitettava esitutkinta, ei rikosprosessin puolella ole useinkaan tarvetta suulliselle

---

¹⁵¹ Vuorenpää 2009, 105-106, 169-171.

¹⁵² Vuorenpää 2009, 172-174.

¹⁵³ Virolainen 2003, 16.

valmistelevalla istunnolla. ROL 5 luvun 12.2 §:n mukaan asia tulee määrätä suoraan pääkäsittelyyn, jos tapauksessa pidetään tarpeettomana kirjallisen vastauksen pyytämistä tai suullista valmistelua. Kuitenkin, joissakin laajoissa rikosjutuissa suullinen valmisteluistunto voi tulla tarpeeseen. Tarve suulliselle valmistelulle on yhteydessä keskityseriaatteen toteutumiseen. Näin suullinen valmistelu täytyy ROL 5 luvun 10.1 §:n mukaisesti toimittaa, jos sitä edellytetään pääkäsittelyn keskityksen turvaamiseksi. Kun asia siirretään pääkäsittelyyn, määrätään silloin oikeustapaukselle myös käsittelypäivä, joka prosessin nopeustavoitteen toteutumiseksi tulisi määrätä mahdollisimman pian¹⁵⁴.

ROL 6 luvun 7.1 §:ssä säädetään pääkäsittelyn kulusta. Pääkäsittely alkaa ROL 6 luvun 7.1 §:n mukaan syyttäjän ja asianomistajan vaatimusten ja niiden perusteiden esittämisellä lyhyesti, jonka jälkeen vastaaja ilmoittaa lyhyesti kantansa esitettyihin vaatimuksiin. Tämän jälkeen saman lainkohdan mukaisesti syyttäjä ja asianomistaja perustelevat kantansa tarkemmin, ja vastaajalle annetaan tilaisuus lausua vastapuolen perustelujen johdosta. Saman lainkohdan mukaan seuraavaksi kuullaan vastaajaa ja asianomistajaa todistelutarkoituksessa ja otetaan vastaan muu todistelu asiassa. Lopuksi ROL 6 luvun 7.1 §:n mukaan asinosaiset esittävät loppulausuntonsa ja tarvittaessa käsityksensä vastaajan syyllisyydestä ja rikoksen seuraamuksesta. Pääkäsittelyn voidaan näin ollen nähdä jakautuvan alkukeskusteluun, asiaesittelyyn, todisteluun ja loppukeskusteluun¹⁵⁵. Tapauksissa, joissa syyttäjä ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta, ei asianomistajan tarvitse itse saapua varsinaiseen oikeudenkäyntiin¹⁵⁶.

Rikosasiat on myös mahdollista ratkaista kirjallisessa menettelyssä ilman, että pääkäsittelyä toimitetaan. Tämä mahdollisuus tuli osaksi oikeudenkäyntimenettelyä ja sisällytettiin rikosprosessilakiin 1.10.2006. Kirjallisessa menettelyssä on mahdollista tuomita henkilölle rangaistuksen lisäksi muita seuraamuksia hänen tekemästään rikoksesta, kuten vahingonkorvausta, menettämisseuraamusta tai esimerkiksi ajokieltoa. Kirjallisen menettelyn ajatuksena on, ettei kaikkia rikosasioita ole tarpeellista käsitellä täysmittaisesti pääkäsittelyssä, sillä jotkin tapaukset on mahdollista käsitellä vaarantamatta asianosaisten oikeusturvaa myös tällaisessa kevyemmässä menettelyssä. Näin pyritään käyttämään yhteiskunnassamme olevia voimavaroja tarkoituksenmukaisella tavalla ja joitakin voimavaroja säästämään kirjallisin menettelyin.¹⁵⁷

Kirjallisen menettelyn toimittamiselle on kuitenkin muutamia ehtoja, joista säädetään ROL 5a luvun 1.1 §:ssä. Kohdan mukaan kirjallisessa menettelyssä asiat voidaan ratkaista silloin, kun

¹⁵⁴ Vuorenpää 2009, 178.

¹⁵⁵ Vuorenpää 2009, 181.

¹⁵⁶ Jokela 2008.

¹⁵⁷ Vuorenpää 2009, 188-189.

virallisen syyttäjän syytteessä mainitusta rikoksesta ei ole säädetty laissa ankarampaa rikosta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa, kuin sakko tai vankeutta enintään kaksi vuotta, vastaaja tunnustaa syytteessä esitetyn teon ja luopuu oikeudestaan suulliseen käsittelyyn, sekä suostuu asian kirjalliseen ratkaisemiseen käräjäoikeudelle toimittamallaan nimenomaisella ilmoituksella. ROL 5a luvun 1.1 §:n mukaan vastaajan täytyy olla teon tehdessään ollut täysi-ikäinen ja asinaomistajan on täytynyt ilmoittaa esitutkintavaiheessa tai myöhemmin kirjallisesti, ettei tämä vaadi pääkäsittelyn toimittamista. Lisäksi saman lainkohdan mukaan pääkäsittelyn toimittamisen tulee olla myös asian selvitettyyn tilaan nähden tarpeetonta kokonaisuutena arvioiden. ROL 5a luvun 1.2 §:n perusteella kirjallisessa menettelyssä ankarin mahdollinen tuomittava rangaistus on yhdeksän kuukautta vankeutta. Kirjallinen menettely on nimensä mukaisesti kirjallisesta materiaalista koostuvaa. Asiaa käsitellään käräjäoikeuden kansilassa esimerkiksi haastehakemuksen ja siihen annetun vastauksen perusteella. Lisäksi tuomioistuimen on mahdollista pyytää suullista lausuntoa myös kirjallisessa menettelyssä. Tuomio vastaa normaalin pääkäsittelyn jälkeen annettavaa tuomiota myös kirjallisen menettelyn tuloksena.¹⁵⁸

Tuomioistuimen ratkaisut on mahdollista jakaa rikosprosessissa, kuten siviiliprosessissakin, tuomioihin ja päätöksiin. Tuomiot ovat tuomioistuimen tekemiä pääasian ratkaisuja ja ne voivat olla rikosasioissa joko syylliseksi tuomitsevia tai vapauttavia. Päätökset taas ovat esimerkiksi tutkimattajättämispäätöksiä tai muita tuomioistuimen ratkaisuja. Tuomio voidaan saattaa asianosaisten tietoon joko julistamalla tai kansliatuomiolla. Tuomion julistaminen on rikosprosessin pääsääntö. Kansliatuomiot ovat tuomioistuimen kansliassa annettavia tuomioita, jotka annetaan pääsääntöisesti pääkäsittelyn päättymispäivän jälkeen 14 päivän kuluessa. Jos asia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä, tai tapaus on laaja ja vaikea, annetaan tuomio kansliatuomiolla.¹⁵⁹ ROL 11 luvun 7.1 §:n mukaan laajassa ja vaikeassa tapauksessa pääkäsittelyn jälkeinen päätösneuvottelu tapauksessa tulee järjestää heti pääkäsittelyn jälkeen tai viimeistään seuraavana päivänä.

Välittömyysperiaate edellyttää ROL 11 luvun 2 §:n mukaan, että tuomioistuin saa ottaa ratkaisussaan huomioon vain sen aineiston, eli ne vaatimukset, todisteet ja perusteet, joka on esitetty pääkäsittelyssä, ja jos pääkäsittely on jouduttu jostain syystä toimittamaan uudelleen, vain tässä uudessa pääkäsittelyssä esiin tullut oikeudenkäyntiaineisto tulee ottaa huomioon. Syytesidonnaisuus rajaa tuomioistuimen harkintavaltaa, ja se huomioidaan ROL 11 luvun 3 §:ssa. Lainkohdan mukaan rikosasioissa tuomio saadaan määrätä vain siitä teosta, josta syyttäjä vaatii tapauksessa rangaistusta. Vaikka syytteessä rangaistusta vaaditaan

---

¹⁵⁸ Vuorenpää 2009, 191.

¹⁵⁹ Vuorenpää 2009, 192.

jostain tietystä rikosnimikkeestä, ei ROL 11 luvun 3 §:n mukaan tuomioistuin ole kuitenkaan sidottu tähän rikosnimikkeeseen tai lainkohtaan.

Tuomion tulee täyttää sisällöltään tietyt edellytykset, joista säädetään ROL 11 luvun 6 §:ssä. Sen mukaisesti tuomiossa on ensinnäkin oltava tuomion antamispäivä ja tuomioistuimen nimi, sekä tapauksessa olevien asianosaisten nimet. Tuomiossa tulee olla selostus asianosaisten vaatimuksista selostuksineen ja vastauksista näihin perusteineen. Tuomiossa tulee myös luetella todistustarkoituksessa kuullut henkilöt ja esitetyt todisteet sekä perustelut, ja sovelletut lainkohdat ja oikeusohjeet. Lisäksi tuomiossa on edelleen saman lainkohdan mukaan oltava aina tuomion tärkein osa eli tuomiolauselma, joka osoittaa asiassa päädytyn lopputuloksen. Tuomiolauselma on siis tuomion täytäntöönpantava osa. Tuomiossa on ROL 11 luvun 6 §:n mukaan oltava myös asian ratkaisseiden henkilöiden nimet ja virka-asema, sekä ilmoitus onko tuomiosta tehty asian ratkaisseiden kesken äänestystä. Jos äänestys on tehty, myös eri mieltä olleiden mielipiteet on ROL 11 luvun 6 §:n mukaan liitettävä tuomioon. Oikeudenkäynti päättyy rikosasiassa tuomion antamiseen, jonka jälkeen ratkaisuun tyytymätön asianosainen voi hakea siihen muutosta valittamalla tuomiosta ylempään oikeusasteeseen. Jos tyytymättömyyttä tuomioon ei kummaltakaan taholta esitetä, saa päätös lainvoiman, eli tulee lopulliseksi.¹⁶⁰ Lainvoimaiseen ratkaisuun ei voida enää hakea muutosta hyödyntäen varsinaisia muutoksenhakukeinoja, kuten valitusta¹⁶¹.

Kun lainkäyttäjä, eli tuomioistuin määrää rangaistusta ja tekee rangaistuksen määräämiseen liittyvää oikeudellista harkintaa, selvitetään teon törkeyttä ja rangaistuksen mittaamisperusteiden soveltuvuutta kyseiseen tapaukseen nähden. Mittaamisperusteet kuvaavat teon rikosoikeudellista moitittavuutta, eli ne vaikuttavat teosta seuraavan rangaistuksen ankaruuteen. Tuomioistuimen tulee arvioida perusteiden painoarvoa ja vaikutussuuntaa sekä punnita näitä kahta tapauksessa keskenään. Tavoitteena on löytää kyseiselle teolle laadultaan ja määrältään teon törkeyttä vastaava konkreettinen rangaistus, joka sitten pannaan toimeen.¹⁶²

Jotta valtio voi kohdistaa rangaistuksen rikosentekijään, tarvitaan tähän perustelu tai oikeutus eli niin sanottu justifiointi, sillä rangaistusten toimeenpano sisältää yksilön vapauksien ja toimintavapauksien rajoitusta. Rangaistusten oikeutusta on pyritty selittämään rangaistusteorioiden avulla, ja ne voidaan jakaa pääpiirteissään sovitusteorioihin ja preventioteorioihin. Lyhyesti kuvattuna sovitusteoriat viittaavat tehtyyn tekoon, eli rikoksen tehneen henkilön nähdään ansaitsevan rangaistus, sillä tämä on rikkonut yhteisiä

---

¹⁶⁰ Vuorenpää 2009, 195.

¹⁶¹ Jokela 2008.

¹⁶² Tapani & Tolvanen 2011, 5-6.

sääntöjä. Rangaistuksella sovitetaan siis omaa tekoa. Preventioteorioissa katse on tulevassa, ja rangaistuksilla pyritään vaikuttamaan rikosentekijöiden ja muiden potentiaalisten rikosentekijöiden käytökseen niin, että rangaistukset tai niiden uhka estävät sääntöjen rikkomista tulevaisuudessa. Tällainen yleisestävä vaikutus toimii yhteiskunnassa vain siinä tapauksessa, että ihmiset kokevat paitsi yhteiskuntaamme ylläpitävät normit toimiviksi, sekä pitää niitä ylläpitävää tapaa oikeudenmukaisena. Näin ihmiset luottavat oikeusjärjestelmäämme ja ovat lojaaleja sitä kohtaan.¹⁶³

3.2.4 Rangaistuksen täytäntöönpano

Viimeinen vaihe rikosprosessissa on rangaistuksen täytäntöönpano, joka kuuluu oikeusministeriön toimialaan. Jos rangaistuksen täytäntöönpanolle ei olisi tehokasta ja toimivaa järjestelmää, ei rangaistuksilla olisi yhteiskunnassamme vaikutusta ainakaan toivotulla tavalla. Rikoksista annettavia rangaistuksia ovat esimerkiksi sakot, yhdyskuntapalvelu, ehdollinen ja ehdoton vankeus sekä valvontarangaistus.¹⁶⁴

Vankeinhoitolaitos (VAHO) ja vankilaviranomaiset, sekä kriminaalihuoltolaitos toimivat oikeusministeriön alaisuudessa. Ne vastaavat vapausrangaistuksien toimeenpanosta yhteiskunnassa. VAHO täytäntöönpanee vankeusrangaistuksia ja sakon muuntorangaistuksia, sekä vastaa tutkintavankeuden toimeenpanosta. Kriminaalihuoltolaitos täytäntöönpanee yhdyskuntaseuraamuksia, kuten nuorisorangaistuksia tai yhdyskuntapalvelua. Sakkojen ja muiden valtiolle maksettavien tuomittujen seuraamusten täytäntöönpanosta vastaavat ulosottoviranomaiset.¹⁶⁵

3.3 Oikeusprosessin vertailua kansainvälisesti

Maiden välillä oikeuskulttuureissa voi olla hyvinkin paljon eroja. Oikeusprosessit ja lainkäyttö kuitenkin kansainvälistyvät jatkuvasti. Etenkin Euroopassa rikosprosessijärjestelmän piirteet muistuttavat toisiaan yhä enemmän. Eniten tähän vaikuttaa todennäköisesti Euroopan ihmisoikeussopimus, joka sitoo Euroopan valtioita noudattaamaan tiettyjä vähimmäisoikeuksia. Ihmisoikeudet ovat tuoneet mukanaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin korostuneen aseman. Jokaisessa Euroopan neuvoston jäsenmaassa

---

¹⁶³ Tapani & Tolvanen 2011, 12-13, 18.

¹⁶⁴ Tapani & Tolvanen 2011, 221-222.

¹⁶⁵ Virolainen 2003, 19-20.

lähtökohtana rikosprosessille on syyttömyysolettama, josta kerrotaan tarkemmin opinnäytetyön kohdassa 4.7. Tämän lisäksi syytetyn suosimista tukevat säännöt Favor defensionis sekä In dubio pro reo, on yleisesti hyväksytty Euroopan neuvoston jäsenmaissa. Rikosprosessi myös rakentuu yleensä meille Suomessakin tuttujen prosessiperiaatteiden varaan, joista lisää opinnäytetyön kohdassa 4.9. Lisäksi länsieurooppalaisissa maissa on viime aikoina alettu rakentaa rikosprosessijärjestelmää Suomessakin käytettävään akkusatoriseen suuntaan.¹⁶⁶

Pääsääntöisesti rikosprosessi alkaa esitutkinnalla, jota johtaa virallinen syyttäjä. Poikkeuksena tähän, esimerkiksi Ranskassa ja Belgiassa, toimii niin kutsuttuja tutkintotuomareita. Ruotsissa virallinen syyttäjä johtaa esitutkintaa silloin, kun on perusteet epäillä jotakin syylliseksi. Näin tapahtuu vain muissa kuin hyvin yksinkertaisissa rikosasioissa kuten rattijuopumuksessa tai varkaudessa. Ruotsissa syyttäjä saa turvautua esitutkinnassa poliisin apuun. Norjassa syyttäjällä on vastuu johtaa esitutkintaa, ja syyttäjän harkintavaltaan kuuluu syytteen nostaminen. Siellä syyttäjänä toimii lakimies, joka kuuluu poliisiorganisaatioon. Tanskassa esitutkintaa johtaa poliisiviranomainen, ja syyttäjän tehtävänä on harkita, nostaako hän esitutkinnan jälkeen tapauksesta syytteen. Jos Tanskassa tapahtunut rikos on vakava tai ylioikeudessa käsiteltävä, kuuluu syyteoikeus piiritason yleiselle syyttäjälle, mutta lähes kaikissa muissa asioissa toimivalta syyttää on paikallisella poliisipäälliköllä, tai vakavan tason ylittävissä talousrikoksissa syyteharkinta on erityissyyttäjällä. Vaikka käytännössä ero suhteessa Suomen syytekynnykseen on hyvin pieni, on esimerkiksi Ruotissa syytekynnys hieman korkeampi kuin Suomessa.¹⁶⁷

Kuten Suomessa, myös Ruotsissa asianomistajan syyteoikeus on toisissijainen viralliseen syyttäjään nähden, ja asianomistajalla on samat oikeudet Ruotsissa kuin Suomessa. Norjassa on asianomistajalla toisissijainen syyteoikeus rajoitetusti. Tanskassa asianomistajalla on itsenäinen syyteoikeus määrätyissä tapauksissa, kuten kunnianloukkauksessa, sekä rajoitetusti tilanteessa, jossa syyte on syyttäjän toimesta jätetty nostamatta. Suomessa tuomioistuimen alueellista toimivaltaa koskevat säännökset ovat rikosoikeuden puolella absoluuttisia eli ehdottomia. Norja ja Tanska eroavat Suomesta tässä suhteessa, sillä siellä rikosasioissa säännökset koskien tuomioistuimen alueellista toimivaltaa ovat dispositiivisia eli tahdonvaltaisia.¹⁶⁸

Myös syytteen nostaminen tapahtuu Suomessa ja Ruotsissa samalla tavalla, mutta Norjassa syyttäjän tulee ensin toimittaa tuomioistuimelle kirjallinen syytevaatimus ja ilmoitus asiassa

---

¹⁶⁶ Jokela 2008.

¹⁶⁷ Jokela 2008.

¹⁶⁸ Jokela 2008.

esitettävistä todisteista. Tämän jälkeen Norjassa määrätään puolustaja syytetylle tarpeen niin vaatiessa. Syyttäjän tulee Norjassa ilmoittaa puolustajalle syytevaatimuksen jäljennös sekä muuta asiakirjat kuten ilmoitus asiassa olevasta todistelusta, ja samaan aikaan syyttäjä ilmoittaa syytetylle hänen toimittamansa syytevaatimuksen sekä hänen saamansa puolustajan. Puolustus ilmoittaa vastavuoroisesti syyttäjälle käyttämänsä todistelut. Lisäksi puolustus voi myös halutessaan pyytää tapaukseen liittyen uutta todistelua syyttäjän hankittavaksi. Tanskassa syyte nostetaan lähes samalla tavalla kuin Norjassa.¹⁶⁹

Vaikka Suomen tavoin prosessitavoitteita noudatetaan pyrkien turvaamaan prosessin suullisuus, välittömyys ja keskittyneisyys, on näihin tehty lievennyksiä Ruotsissa siinä määrin kuin ne ovat eduksi käsittelylle. Myös todisteita on Ruotsissa mahdollista yhä enemmän jättää kirjallisena tuomioistuimelle, eikä suullinen kuuleminen ole välttämättömyys, ja joissain tapauksissa todistelu on toteutettu puhelimitse. Tanskassa ja Norjassa noudatetaan myös suullisuus- ja välittömyysperiaatetta, vaikkakin Ruotsin tavoin Norjassa hieman väljemmin, sillä tietyin edellytyksin kirjallisia esityksiä saa lukea. Kuitenkin kaikki kirjalliset todisteet on Suomen tavoin luettava, kuten myös esitutkimusraportteihin merkityt lausumat. Tuomio tulee Norjassa perustaa pääkäsittelyssä esitettyihin todisteisiin.¹⁷⁰

Ruotsissa asianomistajalla on oikeus oikeusapuun sekä tietyissä tapauksissa, kuten esimerkiksi seksuaalirikoksissa, oikeus saada avukseen oikeudenkäyntiavustaja, eli toimet Suomeen verrattuna ovat hyvin samankaltaisia. Syytety on mahdollista saada Ruotsissa oikeusapua maksuttomasti, mutta sillä on vain toissijainen merkitys suhteessa tuomioistuimen määräämään julkiseen puolustajaan tai avustajaan, ja jos tapauksessa voidaan myöntää vastaavaa apua jommalta kummalta, ei oikeusapua silloin myönnetä. Tanskassa oikeus oikeudenkäyntiavustajaan on jokaisella syytetyllä, ja tämä on laissa turvattu. Avustajan palkkio suoritetaan julkisista varoista. Tanskassa myös joissakin rikostapauksissa on asianomistajan mahdollista saada valtion rahoittama oikeusavustaja tuekseen tapaukseensa.¹⁷¹

Oikeudenkäyntikulujen osalta säännöt vaihtelevat. Korvausperusteita määrättäessä huomioidaan Ruotsissa kohtuus. Siellä korvausperusteen määrä riippuu siitä, onko kyseessä asianomistajan ajama rikos vai syyttäjän ajama rikos, jolloin korvaus määräytyy sen mukaan, onko tuomio vapauttava vai langettava. Jos syyte hylätään tai jätetään tutkimatta, on Ruotsissa syytetyllä oikeus saada korvausta valtion varoista kaikesta tarpeen mukaisista esitutkimintaan ja oikeudenkäyntiin kuluneista kustannuksista. Myös Norjassa

---

¹⁶⁹ Jokela 2008.

¹⁷⁰ Jokela 2008.

¹⁷¹ Jokela 2008.

oikeudenkäyntikulut korvataan sen mukaisesti, tuomitaanko syytetty vai vapautetaanko hänet syytteestä niin, että jos syyte hylätään tai se raukeaa, maksetaan syytetylle korvausta hänen puolustukselleen suorittamista tarpeellisista kustannuksista sekä tarpeellisista matkakuluista. Puolustukselle maksetaan Norjassa korvausta sen verran, kuin julkisena puolustajana tämä olisi oikeutettu saamaan. Kun Tanskassa asiaa ajaa virallinen syyttäjä, maksaa korvauksen pääasiassa valtio. Jos syytetty Tanskassa vapautetaan syytteestään, voi hän vaatia korvauksia kustannuksista, joita hänelle on koitunut, ja jos taas syytetty tuomitaan, tulee hänen maksaa pääasiassa sellaiset menot, jotka tapauksessa on aiheutunut häntä vastaan ajatusta asiasta.¹⁷²

4 Oikeudenmukainen oikeudenkäynti

Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus on merkittävä hyvinvointivaltion merkki. Suomi on omassa lainsäädännössään säätänyt oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä, minkä lisäksi Suomi on sitoutunut noudattamaan kansainvälisiä sopimuksia, joissa turvataan oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja asetetaan perusteet sen toteutumiselle. Jotta valtiossamme oikeuslaitoksen toimintaan sekä koko yhteiskuntaamme kattavaan oikeusjärjestelmään ja oikeusjärjestykseen voitaisiin luottaa, tulee oikeudenkäynnissä toteutua oikeudenmukaisuus jokaisessa käsiteltävässä asiassa. Perusoikeudet linkittyvät läheisesti rikosprosessiin, sillä perusoikeuksissa määritellään yksilölle kuuluvia, erityisen tärkeitä ja perustavanlaatuisia oikeuksia. Perusoikeuksilla on erityinen pysyvä piirre sekä korostettu muodollinen lainvoima. Rikosprosessissa rikosoikeudellisen vastuun toteuttamisen ja näiden perusoikeuksien toteutumisen välille tulee jännitettä, kun julkinen valta voi päätöksillään rajoittaa yksilön oikeuksia. Tämä vastakkainasettelu on vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen jälkeen antanut aihetta nostaa esille rikosprosessin perustuslaillistuminen.¹⁷³

Kansainvälistymisen myötä ihmisoikeuksien merkitys lainkäytössämme on lisääntynyt, ja sen johdosta prosessin lopputulemana ei riitä enää ainoastaan aineellisesti oikean ratkaisun löytäminen tai tarkoituksenmukaisuusperiaatteen toteutuminen, sillä prosessin tulee täyttää myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusedellytykset, eli prosessin tulee olla menettelyllisesti oikeudenmukainen. Erityisen tärkeää nykyisessä rikosmenettelyssä on, ettei syyttömiä henkilöitä syytetä tai tuomita.¹⁷⁴ Käytännössä ihmisoikeuksia sovelletaan oikeusjutuissa aukkotapauksissa tai tilanteissa, joissa kansallinen lainsäädäntömme on ristiriidassa ihmisoikeusnormin kanssa. Näin ollen sovelletaan siis oikeuslähteiden

---

¹⁷² Jokela 2008.

¹⁷³ Virolainen 2003, 70-71.

¹⁷⁴ Jokela 2008.

etusijasääntöjä *lex posterior* ja *lex specialis*, joista ensimmäisen mukaan ihmisoikeussopimus ohittaa ristiriitatilanteessa aikaisemmin annetun tavallisen lain säännöksen. Kansalliseen rikosprosessioikeuteen sisältyy myös nykyään säännöksiä kansainvälisestä yhteistoiminnasta sekä oikeusavusta rikosasioissa. Voidaan puhua myös kansainvälisestä rikosprosessioikeudesta, jossa osa normeista osa kansallista oikeuttamme, ja osa koostuu kansainvälisistä yleissopimuksista ja muista sellaisista normeista, jotka sisältyvät osaksi kansainvälistä julkisoikeutta.¹⁷⁵

Esimerkiksi Suomen perustuslaissa (731/1999), Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (439/1990), ja YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (108/1976) on takeet, jotka säätävät oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteumisesta. Lisäksi oikeudenmukainen oikeudenkäynti riippuu siitä, miten näitä sopimusmääräyksiä tulkitaan. Tulkintatapaa rakentaa esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien tekemillään ratkaisulla.¹⁷⁶

Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä turvaavista tehokkaista keinoista on säädetty myös esimerkiksi Euroopan unionin perusoikeuskirjassa 47 ja 48 artiklassa. Vaikka perusoikeuskirja ei ole vielä juridisesti sitova asiakirja, vaan poliittinen julistus, on se sisällytetty osaksi Euroopan unionin sitovaa oikeutta.¹⁷⁷ Perusoikeuskirjan (364/2000) 47 artiklan mukaan tuomioistuimissa käytettävät tehokkaat oikeussuojakeinot kuuluvat jokaiselle, jonka unionin oikeudessa taattu oikeuksia ja vapauksia on loukattu. Jokaisella on oikeus oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin kohtuullisen ajan kuluessa ja puolueettomassa ja etukäteen perustetussa tuomioistuimessa. Lisäksi artiklassa säädetään, että jokaisella on oikeus saada neuvoja sekä antaa toisen henkilön edustaa ja puolustaa itseään. Niille henkilöille, joilla ei ole riittävästi varoja kustantaa tällaista apua, jos se on tarpeen asian saattamiseen tuomioistuimen käsiteltäväksi, annetaan maksuonta oikeusapua. 48 artikla viittaa syyttömyysolettamaan, ja sen mukaan jokaista syytettyä tulee pitää syyttömänä, kunnes syyllisyys näytetään toteen todistetusti. Lisäksi 48 artiklan mukaan jokaiselle on taattu oikeus saada puolustusta.

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti on noussut Suomen lainkäytössä esille merkittävästi sen jälkeen, kun Suomi on ratifioinut eli hyväksynyt, vahvistanut ja saattanut voimaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 4.5.1990 ja kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 23.6.1975. Kummassakin sopimuksessa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusteet asetetaan kuuluvaksi oikeuskäytäntöön. Perusoikeusuudistuksen myötä

---

¹⁷⁵ Virolainen 2003, 45, 57.

¹⁷⁶ Ervo 2005, 10.

¹⁷⁷ Ervo 2005, 10-11.

(17.7.1995/969) oikeudenmukainen oikeudenkäynti tuli vahvasti osaksi kansallista lainsäädäntöä. Oikeudenmukaisuus on käsitteenä myös moraalinen. Koska sääntely oikeudenmukaisuudesta on melko tapauskohtaisen harkinnan sallivaa, voidaan esimerkiksi tuomarilla olevaa harkintavaltaa tapauksessa pitää oikeusjärjestykseen sisällytettynä välineenä heijastaa yhteiskuntamoraalia, ja yhdistää oikeus ja moraalit lopulta toisiinsa.¹⁷⁸

Oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä säädetään jo Suomen perustuslaissa, joten oikeudenmukainen oikeudenkäynti voidaan nähdä oikeusvaltiomme yhtenä kulmakivenä ja oikeudellisen toiminnan lähtökohtana. Lisäksi Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja KP-sopimuksessa on peruste oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille.¹⁷⁹ EIS ensimmäinen osa käsittelee oikeuksia ja vapauksia, ja sen 6 artikla määrittelee oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Suomessa kumpikin sopimus on saatettu voimaan lain tasoisesti, EIS vuonna 1990 ja KP-sopimus vuonna 1976¹⁸⁰.

EIS 6 artikla sisältää takeet oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin (fair trial) toteutumiselle. Artiklan mukaan jokaisella on oikeus saada oikeudenmukainen ja julkinen oikeudenkäynti kohtuullisen ajan kuluessa ja laillisesti perustetussa, riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa, kun tilanne on sellainen, että päätetään henkilön omista oikeuksista ja velvollisuuksista tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. Päätös tulee artiklan mukaan antaa julki, mutta prosessissa pääsy oikeudenkäyntiin voidaan evätä yleisöltä tai lehdistöltä kansallisen turvallisuuden tai yleisen järjestyksen, demokraattisen yhteiskunnan moraalin, nuorten henkilöiden etujen tai osapuolten yksityiselämän suojaamisen niin vaatiessa, tai jos julkisuus loukkaisi oikeudenmukaisuutta niin, että tuomioistuin näkee tämän ehdottoman välttämättömäksi. Rikosprosessissa haastavaksi tekee, että oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä takaava oikeusturva sekä rikosprosessin rikosvastuun toteuttaminen saattavat olla hieman ristiriidassa keskenään, sillä yksilön oikeusturva rajoittaa rikosvastuun toteuttamista.¹⁸¹

KP-sopimuksen 14 artikla turvaa oikeudenkäyntimenettelyyn kuuluvat ihmisoikeudet. KP-sopimus on sopimuksena juridisesti sitova ja sen sisältämät määräykset ovat vähimmäisvelvoitteita. Nämä velvoitteet tulee tuntea ja niitä on kyettävä soveltamaan. KP-sopimus muistuttaa sisällöllisesti EIS:ta.¹⁸²

---

¹⁷⁸ Ervo 2005, 1, 74.

¹⁷⁹ Vuorenää 2009, 6.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Vuorenää 2009, 64.

¹⁸² Ervo 2005, 7-8.

Oikeudenmukaisen kohtelun tulee jatkua myös oikeudenkäynnin jälkeen prosessin päätyttyä, kun henkilö on vankilassa. Vankeuslaissa 1 luvun 5-7 §:ssä säädetäänkin vankien oikeudenmukaisesta ja ihmisarvoa kunnioittavasta kohtelusta. Lainkohdista esimerkiksi selviää, että vankeja ei saa asettaa keskenään eri asemaan ilman hyväksyttävää syytä minkään henkilöön liittyvän syyn, kuten vammaisuuden tai sukupuolen perusteella. Virkamiesten on toimittava puolueettomasti sekä asiallisesti¹⁸³.

Yksityisen ihmisen tulee saada itseään koskevat asiat tuomioistuimen tutkittavaksi, ja tämän tuomioistuimessa tapahtuvan menettelyn tulee täyttää tietyt vaatimukset, jotka kuuluvat ihmisoikeuksiin¹⁸⁴. YK:n vuoden 1948 ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 10 artiklan mukaan jokaisella on oikeus tasa-arvoisesti saada asiansa tutkittavaksi, oikeudenmukaisesti ja julkisesti, riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa, kun ratkaistaan hänen oikeuksiaan tai velvollisuuksiaan koskevaa tai häntä vastaan ajettua rikossyytettä. Samoin EIS 6.1 artiklan ja KP-sopimuksen 14.1 artiklan mukaan jokaisella on oikeus oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin. Niin siviili- kuin rikosasioissa tuomioistuinten tulee olla riippumattomia sekä puolueettomia ja lain mukaisesti perustettuja. Menettelyn tuomioistuimessa tulee olla rehellistä, suullista ja julkista, tietyin mahdollisuuksin poikkeuksiin, sekä oikeudenmukaista yksityistä tahoja kohtaan. Tuomioistuimen tulee tehdä ratkaisunsa asiassa kohtuullisen ajan kuluessa ja julistaa tuomio julkisesti.¹⁸⁵

Perustulain 21.2 §:n mukaan tärkeimpiä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osa-alueita ovat oikeudenkäynnin julkisuus, oikeus tulla kuulluksi, perustelun saaminen päätökselle sekä muutoksenhakuoikeus, jos päätökseen ollaan tyytymättömiä. Lisäksi lain perusteluissa korostetaan tässä pykässä mainitsematta jääneet suullisuus ja oikeus saada oikeusapua sekä oikeus valita itse oikeusavustaja, jonka kanssa on mahdollista neuvotella asiaansa koskien luottamuksellisesti. Keskeistä on myös todistelun välittömyys ja käsittelyn julkisuus.¹⁸⁶ Oikeudenmukaisuutta ei voida määritellä tyhjentävästi, mutta tässä opinnäytetyössä tarkoitus on esitellä tärkeimpiä oikeudenmukaisuuteen vaikuttava ja sitä takaavia periaatteita, jotka toteutuessaan ovat merkittäviä oikeudenmukaisuuden kokonaisarviointiin vaikuttavia tekijöitä. Oikeusperiaatteilla tarkoitetaan yleisesti oikeuteen sekä erityisiin oikeudenaloihin sisältyviä arvoja ja tavoitteita. Ne ohjaavat ratkaisun suuntaa, mutta eivät ole ehdottomia vaatimuksia eivätkä siten määritä lopputulosta.¹⁸⁷

---

¹⁸³ Tapani & Tolvanen 2011, 413.

¹⁸⁴ Jokela 2008.

¹⁸⁵ Jokela 2008.

¹⁸⁶ Jokela 2008.

¹⁸⁷ Virolainen 2003, 159.

4.1 Oikeusturva

Rikosprosessilla on niin sanottu oikeusturvafunktio¹⁸⁸. Oikeusturva sääntelee prosessioikeutta Suomessa¹⁸⁹. Oikeusturva siis viittaa siihen, miten prosessioikeuden tulisi Suomessa toimia. Oikeusturvalle rakennetaan perusta Suomen perustuslain 21 §:ssä. PL 21.1 §:n mukaan jokaisella on oikeus asianmukaiseen asioidensa käsittelyyn ilman aiheetonta viivytystä tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa, joka on lain mukaan toimivaltainen, sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskien päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Lisäksi PL 21.2 §:n mukaan käsittelyn tulee olla julkinen, henkilöllä on oltava oikeus tulla asiassa kuulluksi ja saada asiaa koskien perusteltu päätös, johon hänen on mahdollista hakea muutosta. Nämä on kaikki turvattu lailla, kuten myös muut oikeudenmukaisen ja hyvän hallinnon takeet. Perustuslain 21 § turvaa yhdessä EIS:n ja KP-sopimuksen kanssa oikeusturvan¹⁹⁰. PL 21 § sitoo ensisijassa lainsäätäjää¹⁹¹.

Oikeusturvan osaksi katsotaan myös hallituksen esityksen (HE 309/1993 vp, s 72 ss.) mukaan esimerkiksi oikeusapu, oikeus valita itse itselleen oikeusavustaja, neuvotella tämän kanssa, sekä prosessin suullisuus. Näin ollen voidaan katsoa, että osana PL 21 §:ää on KP-sopimuksen ja EIS:n turvaamat niin kutsutut rikoksesta syytetyn henkilön vähimmäisoikeudet. Vähimmäisoikeuksia ovat syyttömysolettaman toteutuminen, oikeus olla todistamatta itseään vastaan, oikeus saada ilman viivytystä yksityiskohtaista tietoa itseä vastaan nostetuista syytteistä sisältöineen ja omalla kielellä, oikeus saada tarpeeksi aikaa sekä edellytyksiä valmistella omaa puolutusta asiassa, oikeus kuulustella todistajia, oikeus saada tarpeen vaatiessa tulkkausapua veloituksetta, sekä oikeus olla tulematta tuomituksi tai syytetyksi saman teon perusteella uudelleen.¹⁹²

Erityisen suuri painoarvo oikeusturvalla on tuomioistuimen harkitessa asiaa ja päättäessä ratkaisusta asiassa¹⁹³. Tuomioistuimen antamassa päätöksessä tulee ilmoittaa ne tekijät, joihin annettu tuomio perustuu, eli millä tekijöillä perustellaan annettua tuomiota. Lisäksi perusteluissa tulee näyttää mahdollisten ristiriitaisten tekijöiden näyttö tai näyttämättä jättäminen, eli jos tapauksessa on ollut joitakin ristiriitaisia seikkoja, tulee tuomioistuimen perustella, miksi jokin seikoista on otettu näytöksi perusteelle ja joku muu ei.¹⁹⁴

---

¹⁸⁸ Jokela 2008.

¹⁸⁹ Vuorenpää 2009, 6.

¹⁹⁰ Ervo 2005, 11.

¹⁹¹ Virolainen 2003, 73.

¹⁹² HE 309/1993 vp, s.72 ss.

¹⁹³ Jokela 2008.

¹⁹⁴ Vuorenpää 2009, 127.

Oikeusturva voidaan jakaa materiaaliseen ja muodolliseen oikeusturvaan. Materiaalinen oikeusturva tarkoittaa kohtuullisen ennustettavuuden ja muiden eettisten arvojen välillä tapahtuvaa lainkäytön järkevää punnintaa, kun muodollisella oikeusturvalla tarkoitetaan ennustettavuutta. Rikosprosessissa ennustettavuudella on suuri merkitys, joten on erittäin harvinaista, että prosessin edetessä poikettaisiin tutuista pelisäännöistä. Euroopan Ihmisoikeustuomioistuin on prosessin oikeudenmukaisuutta arvioidessa kiinnittänyt enemmän huomiota oikeudenmukaisuuden toteutumiseen kokonaisuutena, kuin yksittäisten oikeudenmukaisten tekijöiden toteutumiseen. Tällä tavoin toteutetaan prosessioikeudellista materiaalista oikeusturvaa.¹⁹⁵

Oikeusturva on käsitteenä hyvin läheinen oikeussuojan kanssa. Oikeussuojasta kerrotaan tarkemmin opinnäytetyön kohdassa 4.8. Oikeusturva voidaan nähdä oikeustilana, jossa on läsnä moraalinen hyväksyttävyyys sekä ennustettavuus. Oikeusturvan toteutumiselle on olemassa oikeusturvatakeita, kuten ihmisoikeudet, jotka takaavat oikeusturvan toteutumisen. Vaikka oikeuskoneisto olisi kuinka hyvä, ei täydellistä oikeusturvaa voida taata kenellekkään.¹⁹⁶ Oikeusturva on mahdollista jakaa myös todelliseen ja koettuun oikeusturvaan, jossa todelliseen oikeusturvaan kuuluvat oikeusturvan oikeudelliset tekijät, kun koettu oikeusturva on subjektiivinen kokemus saadusta oikeusturvasta¹⁹⁷.

Ervo (2005) on jakanut oikeusturvan toteutumisen kolmeen eri tasoon. Ensimmäinen taso on säädös eli periaatteellinen taso, toinen taso käytännön eli tosiasiallinen taso ja kolmas taso niin kutsuttu primaaritaso. Primaaritasolla kuvataan yksilön subjektiivista kokemusta siitä, miten paljon hän luottaa siihen, että saa asiansa käsittelyssä oikeusturvaa.¹⁹⁸

Oikeusturva ulottuu oikeudenmukaisuutta tukevana suojana myös rangaistuksen täytäntöönpanoon. Vangin oikeuksiin voidaan puuttua vain tietyin ehdoin, eikä oikeuksia voi rajoittaa mikä tahansa taho. Kuulemisperiaatteen tulee toteutua ja pääasiassa vangin oikeuksia koskevat päätökset tulee tehdä kirjallisena, jotta oikeusturvan toteutumiselle on todistettavat takeet. Jos oikeusturvaa on jollain tavalla loukattu, tulee tietyin keinoin puuttua näihin loukkauksiin. Vangilla on myös oikeus tehdä kanteluita eduskunnan oikeusasiamiehelle häneen kohdistuneista vankeinhoitolaitoksen virkamiesten toiminnasta tai muista toimista. Lisäksi vankilat tarkastetaan säännöllisesti, jolloin on mahdollista keskustella luottamuksellisesti laillisuusvalvojan kanssa. Jos vanki katsoo, että hänen ihmisoikeuksiaan on tapauksessa loukattu, on hänen mahdollista tehdä tästä toiminnasta kantelu EIT:n

¹⁹⁵ Ervo 2005, 3.

¹⁹⁶ Frände 1992, 79-80.

¹⁹⁷ Ervo 2005, 4.

¹⁹⁸ Ibid.

tutkittavaksi. YK:n kidutuksen vastainen komitea sekä Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea seuraavat ja valvovat vankien vähimmäissääntöjen toteutumista. Merkittävä yksilön ja vangin oikeusturva on myös tietosuoja, jonka toteutumista turvataan laissa henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa (1069/2015).¹⁹⁹

4.2 Laillisuusperiaate

Erityinen rikosoikeudellinen laillisuusperiaate eli legaliteettiperiaate löytyy Suomen perustuslain (731/1999) 8 §:stä. Periaatetta voidaan kutsua myös nullo poena sine lege -periaatteeksi. PL 8 §:n mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä sellaiseen tekoon tai rangaista sellaisesta teosta, joka teon tekohetkellä ei ole säädetty laissa rangaistavaksi. Lisäksi rikoksesta ei saa rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen PL 8 §:n mukaan tuomita ankarammin, kuin mitä laissa on teon tekohetkellä säädetty.

Rikosprosessia voidaan luonnehtia laillisuusperiaatteen mukaisesti järjestetyksi. Laillisuusperiaatteen taustalla lainsäätäjällä on rakentanut oikeudenkäyntimenettelyn sellaiseksi, ettei päätös oikeusjutuissa ole asianosaisen tai tuomioistuimen vapaasti päätettävissä, vaan prosessia ja aineiston esittämistä on säännelty yksityiskohtaisesti oikeusjärjestyksemme säännöksillä. Laillisuusperiaatteen vastakohtana on delegointiperiaate. Delegointiperiaatteen mukaan prosessin eteneminen on jätetty suuremmalta osin asianosaisen ja tuomioistuimen määräysvaltaan.²⁰⁰

Laillisuusperiaate on oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä takaava periaate. Kun oikeusprosessi on järjestetty, voidaan menettelyä ennustaa, se on selkeä, ja takaa asianosaisille oikeusturvan toteutumista. Toisaalta laillisuusperiaatteen vuoksi oikeusprosessissa ei ole menettelyllistä joustovaraa. Viime aikoina prosessinormisto myös rikosprosessin puolella on muuttunut joustavammaksi. Kokonaan ei kuitenkaan voida luopua tietystä muodollisuudesta tai lakisidonnaisuudesta, koska juuri lakisidonnaisuus ja tietty muodollisuus takaavat yhdenvertaisuuden ja oikeusturvan toteutumisen, sekä parantavat prosessin ennustettavuutta, järjestystä ja selkeyttä.²⁰¹

---

¹⁹⁹ Tapani & Tolvanen 2011, 414-415.

²⁰⁰ Virolainen 2003, 124-125.

²⁰¹ Virolainen 2003, 125-126.

4.3 Tarkoituksenmukaisuusperiaate

Tarkoituksenmukaisuusperiaatteesta käytetään myös nimitystä tehokkuusperiaate²⁰². Tarkoituksenmukaisuusperiaatteen mukaisesti rikosprosessin tulee olla mahdollisimman yksinkertainen, selkeä ja tehokas, jotta aineellinen rikosvastuu voi toteutua prosessitavoitteiden mukaisesti mahdollisimman varmasti, nopeasti ja taloudellisesti.²⁰³ Rikosprosessin taloudellisuus on usein ristiriidassa prosessin varmuuden kanssa, sillä perustellusti käsitellyt asiat vievät luonnollisesti enemmän aikaa ja tämä tuottaa enemmän kuluja. Tarkoituksenmukaisuusperiaatteella pureudutaan tähän ristiriitaan.²⁰⁴

Tarkoituksenmukaisuusperiaatteen mukaan oikeudenkäyntiä arvioidaan välineenä ja kustannustekijänä, huomioiden miten tehokkaasti ja taloudellisesti sillä saadaan aikaan hyviä lopputuloksia. Tarkoituksenmukaisuus edellyttää, että varmuus ja taloudellisuus nivoutetaan yhteen, mikä edellyttää prosessilta joustavuutta. Käytännössä rikosprosessissa oikeusprosessin varmuudella on suurempi painoarvo, kuin prosessin taloudellisuudella.²⁰⁵

4.4 Suhteellisuusperiaate

Suhteellisuusperiaatetta voidaan luonnehtia oikeudenmukaisuuden periaatteeksi. Suhteellisuusperiaatteen ja RL 6 luvun 4 §:n mukaan rangaistuksen on oltava oikeassa suhteessa rikoksen vaarallisuuteen ja vahingollisuuteen nähden. Lisäksi RL 6:4:n mukaan rangaistuksen tulee olla oikeassa suhteessa teon vaikuttimiin sekä muuhun tekijän syyllisyyteen, joka rikoksesta ilmenee, nähden.²⁰⁶

Suhteellisuusperiaatteen absoluuttinen näkökulma kuvaa rikoksen ja rangaistuksen välistä suhdetta, ja relatiivinen näkökulma kuvaa puolestaan eri rikosten suhdetta muihin rikoksiin, mikä käytännössä näkyy vakavampien rikosten ankarampana rankaisemisena ja rikosten oikeaan suhteeseen riippuen teon törkeydestä. Suhteellisuusperiaate liittyy siis tekoihin ja niiden törkeyteen, sekä näistä teosta tuomittaviin rangaistuksiin ja niiden absoluuttiseen tasoon. Suhteellisuusperiaate vaikuttaa myös vankien kohteluun, sillä kenenkään oikeuksiin ei

---

²⁰² Virolainen 2003, 178.

²⁰³ Jokela 2008.

²⁰⁴ Virolainen 2003, 178.

²⁰⁵ Virolainen 2003, 178-179.

²⁰⁶ Tapani & Tolvanen 2011, 17.

saa puuttua tai aiheuttaa suurempaa haittaa, kuin mitä on välttämätöntä virkatehtäviä hoidettaessa tehtävän suorittamiseksi.²⁰⁷

4.5 Yhdenvertaisuusperiaate

Yhdenvertaisuusperiaate on myös erittäin merkittävä oikeudenmukaisuuden periaate ja sen toteutuminen turvaa oikeudenmukaisuuden toteutumista. Periaate ilmaistaan niin Suomen perustuslain 6 §:ssä että RL 6:3:ssa. PL 6 §:n mukaan lain edessä ihmiset ovat yhdenvertaisia, eikä ilman hyväksyttävää perustetta ketään saa asettaa eri asemaan kielen, uskonnon, iän, alkuperän, sukupuolen, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai minkään henkilöön liittyvän syyn perusteella. RL 6 luvun 3 §:n mukaan kun määrätään rikoksesta rangaistusta, tulee ottaa huomioon kaikki rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet ja rangaistuskäytännön yhtenäisyys lain mukaisesti.

Samanlaisia tapauksia tulee kohdella yhdenvertaisuusperiaatteen mukaisesti samalla tavalla, ja samasta teosta tulisi antaa samanlainen rangaistus riippumatta teon tekopaikasta ja tai siitä, kuka tekijä on ollut. Tämä turvaa yhtenäisyyttä rangaistuskäytännössä. Käytännössä yhdenvertaisuusperiaatteen toteutuminen ei tosin ole yhtä selkeää, sillä kahta tismalleen samanlaista tapausta ei ole ja asiat voidaan esimerkiksi vain kuvata ajasta ja paikasta riippuen hieman eri tavoin. Kuitenkin, jos teot vastaavat toisiaan riittävästi, voidaan teoista tuomita sama rangaistus. Tähän vaikuttaa lainkäyttäjän, eli tuomioistuimen, näkemys olennaisista riittävän samankaltaisista tekijöistä tapauksissa. Näin ollen myös rikoskumppaneille tulee tuomita yhtä ankarat rangaistukset, jos heidän tekonsa ovat olleet yhtä moitittavia. Jos taas tekojen moitittavuudessa on ollut eroja, ei rangaistukseen luonnollisesti ole samanlainen.²⁰⁸

4.6 Virallisperiaate

Virallisperiaate liittyy yksityisen oikeussuojaan oikeustapauksissa. Virallisperiaatteen mukaisesti valtion orgaaneilla on määräämisvalta oikeussuojasta ja siitä, miten paljon ja millaista oikeussuojaa yksityinen asianosainen voi tapauksessa saada riippumatta siitä, haluaako yksityinen tätä oikeussuojaa vai ei. Rikosprosessissa virallisperiaate sisältää virallisen syyttäjän oikeuden nostaa jutussa syyte, vaikka asianomistaja ei näin haluaisi, sekä

---

²⁰⁷ Tapani & Tolvanen 2011, 413.

²⁰⁸ Tapani & Tolvanen 2011, 20-21.

sen, ettei syyttäjä voi sopia juttua epäillyn tai syytetyn kanssa. Tuomioistuinta rangaistusvaatimuksen myöntäminen ei sido, ja virallisperiaatteen mukaisesti syytetty ei voi saada tapauksesta tuomiota vain sillä perusteella, että hän on tunnustanut tekonsa, sillä tunnustuksen tueksi tarvitaan aineellista tutkintaa ja sen avulla saatua vahvistusta tunnustukselle.²⁰⁹

Rikokset voidaan jakaa asianomistajarikoksiin sekä virallisen syytteen alaisiin rikoksiin. Virallisen syytteen alaisilla rikoksilla viitataan äskeiseen esimerkkiin siitä, että syyttäjä voi nostaa jostakin tapauksesta syytteen, vaikka asianomistaja ei esittäisi asiassa syyttämispyyntöä. Jos kyseessä taas on asianomistajarikos, on asianomistajan syyttämispyyntö edellytys sille, että syyttäjä voi käyttää syyteoikeuttaan asiassa.²¹⁰

Virallisperiaatteen mukaan Suomessa rikokset ovat pääsääntöisesti virallisen syytteen alaisia rikoksia, ellei kyseisen rikoksen kohdalla ole muuten säädetty. Asianomistajarikoksia ovat esimerkiksi vähäiset väkivalta- tai omaisuusrikokset, jotka kohdistuvat yksityiseen intressiin, eli sellaiset rikokset, joilla ei ole vahvaa julkista intressiä. Jos uhriksi joutunut ei tällaisessa tapauksessa halua asettaa tekijää teoistaan rikosoikeudelliseen vastuuseen, katsotaan tapauksessa, ettei tämä ole myöskään julkisen intessin mukaista. Tämä helpottaa asianosaisten asemaa esimerkiksi niin, että heidän on mahdollista sopia asiasta keskenään vaikka vahingonkorvauksin. Toisaalta asianomistajarikoksia ovat myös esimerkiksi seksuaalirikokset, koska niiden käsittely voi olla asianomistajalle erittäin ikävää ja kärsimystä tuottavaa. Jotkut tapaukset asettuvat asianosaisrikosten ja virallisen syytteen alaisten rikosten välimaastoon, ja niitä pidetään pääsääntöisesti asianosaisrikoksina, mutta syyttäjällä on oikeus nostaa tapauksesta syyte siinä tapauksessa, jos erittäin tärkeä yleinen etu niin vaatii.²¹¹

Kun tuomioistuin noudattaa toiminnassaan virallisperiaatetta, on sen mahdollista antaa tapauksissa oikeussuojaa sitä tarvitseville, riippumatta siitä, mitä tapauksessa asianosaiset ovat olleet tästä mieltä²¹². Virallisperiaate vaikuttaa syyttäjän oikeuteen nostaa tapauksesta syyte, vaikka asianomistaja ei näin haluaisi, paitsi jos kyseessä on asianomistajarikos. Lisäksi syytetyn eduksi tulee pyrkiä hankkimaan todisteita rikosasiassa omasta aloitteesta. Vaikka vastaaja olisi tunnustanut tekonsa, ei pelkän tunnustuksen perusteella voi henkilöä tuomita, vaan tuomioistuimen on perustettava toimintansa virkaansa ja sen on mahdollista hylätä syyte myös sellaisen asian johdosta, johon ei ole vedottu oikeudenkäynnissä. Lisäksi tapauksessa olevat lieventävät asianhaarat on huomioitava harkitessa seurausta teosta. Virallisperiaatteen

---

²⁰⁹ Vuorenää 2009, 130.

²¹⁰ Vuorenää 2009, 131.

²¹¹ Vuorenää 2009, 132-133.

²¹² Vuorenää 2009, 87.

taustalla on ajatus siitä, ettei syytetyllä taholla ole lähtökohtaisesti samanlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa asiansa käsittelyyn kuin virallisella syyttäjällä, ja riippumatta syytetyn prosessitoimista tulee ratkaisun olla kaikissa tapauksissa aina aineellisesti oikea. Tärkeää on favor defensionis eli puolustuksen suosiminen, sillä missään nimessä syytöntä henkilöä ei saa tuomita. Jos tapaus jää jollain lailla epäselväksi, on se ratkaistava syytetyn eduksi eli niin sanotun in dubio pro reo -säännön mukaisesti. Jos kysymyksessä taas on epävarma laintulkintatilanne, tulee soveltaa syytetylle lievempää vaihtoehtoa eli noudattaa in dubio mitus -sääntöä.²¹³

4.7 Syyttömyysolettama

Syyttömyysolettama puoltaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista. Syyttömyysolettaman mukaan jokaista jostakin rikoksesta syytettyä tulee pitää syyttömänä tekoon, kunnes syyllisyys voidaan näyttää toteen laillisesti. Syyllisyyden toteen näyttäminen on syyttäjätahon tehtävä, eikä vastaajan tarvitse puoltaa itseään millään tavalla, jos ei niin tahdo, ja silti häntä tulee pitää syyttömänä, ellei todisteita syyllisyydelle löydy.²¹⁴

Syyttömyysolettamasta säädetään KP-sopimuksessa sekä Euroopan Ihmisoikeussopimuksessa. EIS 6 artiklan mukaan jokaista rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty. KP-sopimuksen 14.2 artiklan mukaisesti syyttömyysolettama on sisällöltään sama. Syyttömyysolettama löytyy myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan 48.1 artiklasta sekä YK:n ihmisoikeusjulistuksen 11 artiklasta.

Syyttömyysolettama on rikosoikeudenkäynnin lähtökohtia. Kyseessä on syytettyä suojaava periaate. Syyttömyysolettamaan voidaan nähdä kuuluvaksi syyttäjän todistustaakka, syytetyn oikeus esittää asiassa vastanäyttöä, tuomioistuimen objektiivisuusvelvollisuus sekä in dubio pro reo -sääntö eli mahdollisten epäselvyyksien arviointi tapauksessa aina syytetyn eduksi. Syyttömyysolettama voidaan nähdä myös osana syytetyn suosimisen periaatetta (favor defensionis-periaate).²¹⁵

4.8 Oikeussuoja ja oikeusvarmuus

---

²¹³ Jokela 2008.

²¹⁴ Vuorenpää 2009, 135.

²¹⁵ Jokela 2008.

Oikeudenalana prosessioikeus sääntelee sellaisia menettelytapoja ja viranomaisorganisaatioita, joiden toiminnan tavoitteena on oikeussuojan antaminen. Prosessinormien avulla voidaan selvittää, mitkä toiminnot auttavat oikeussuojan toteutumista.²¹⁶ Yksilön oikeussuoja voidaan nähdä yksilön suojana oikeudenloukkauksia vastaan, jotka voivat aiheutua muiden yksilöiden tai valtiovallan teoista. Jos oikeussuoja ei ole vahva vaan puutteellinen, näkyy se oikeusturvan huononemisena.²¹⁷ Rikosprosessissa tapahtuneen rikoksen johdosta annetaan oikeussuojaa. Oikeussuoja voidaan nähdä asianomistajan oikeutena kompensatioon tapahtuneesta rikoksesta, sekä yhteiskunnallisena rangaistustarpeena.²¹⁸ Jokaisella, jonka vapauksia tai perusoikeuksia on loukattu rikosprosessin aikana, tulee olla oikeus tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin²¹⁹.

Oikeusvarmuus on tärkeimpiä rikosprosessin tavoitteita. Sillä tarkoitetaan aineellista oikeusvarmuutta, jonka toteutuessa oikeudenkäynti antaa mahdollisimman varmat takeet päästä aineellisesti oikeaan ratkaisuun. Oikeusvarmuuden myötä kansalaiset luottavat oikeusjärjestykseen ja sen ylläpitoon toimintaan. Muodollisella oikeusvarmuudella tarkoitetaan lainkäytön yhdenmukaisuutta ja ennustettavuutta. Ratkaisun tulee olla oikeudenmukainen ja jutun tosiseikaston on tultava mahdollisimman hyvin selvitettyksi. Lisäksi oikeusnormeja tulee soveltaa tosiseikastoon ilman virheitä. Ratkaisuisaan tuomioistuin toimii laillisuusperiaatteen vaatimalla tavalla ja niin, että kansalaisten on mahdollista arvioida ennalta oikeudellisia ratkaisuja.²²⁰

4.9 Prosessitavoitteet

Tavoitteena oikeudenkäynneissä on oikeudenkäynnin varmuus, nopeus ja halpuus, jotka esitetään tarkoituksenmukaisuusperiaatteessa. Näitä tavoitteita voidaan pitää myös oikeudenkäynnin prosessitavoitteeksi tai tavoiteltavan prosessin ominaisuuksiksi.²²¹ Prosessitavoitteet ja niiden toteutuminen luovat pohjaa oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille. Keinoja prosessitavoitteiden saavuttamiseksi ovat prosessin suullisuus, välittömyys sekä keskitys, joista kerrotaan seuraavissa kappaleissa.

---

²¹⁶ Virolainen 2003, 9.

²¹⁷ Frände 1999, 838-839.

²¹⁸ Ervo 2005, 106.

²¹⁹ Virolainen 2003, 185.

²²⁰ Virolainen 2003, 168.

²²¹ Vuorenpää 2009, 60.

Prosessissa tavoitteena on toteuttaa aineellista oikeutta tarvittaessa turvautuen yhteiskunnalliseen apuun sekä joissain tilanteissa pakkoon.²²² Jotta oikeusprosessia voidaan pitää varmana, tulee oikeudenkäynnin tällöin tarjota paras mahdollinen tae sille, että prosessin tuloksena saavutetaan aineellisesti oikea ratkaisu. Tällöin tapauksesta tulee selvittää aineellinen eli materiaallinen totuus. Prosessin lopputuloksen on siis oltava faktoihin, eli tosiasioihin perustuva, ja tämä esitetään usein niin, että prosessin faktapremissin tulee vastata ulkoprosessuaalista asiointilaa tapauksessa. Todellisuudessa täydellisen aineellisen totuuden selvittäminen tapauksessa on kuitenkin mahdotonta, joten prosessissa tyydytään prosessuaaliseen totuuteen, eli ratkaisu asiassa nojaa niihin tosiseikkoihin, joita voidaan pitää totuudenmukaisina prosessiaineistoa tulkittaessa. Lisäksi prosessissa lainsoveltamisessa ei saa esiintyä virheitä. Virallisperiaatteessa prosessin varmuustavoite korostuu, kun kielletään esimerkiksi syyttäjän mahdollisuus sopia asiasta vastaajan kanssa sekä sillä, ettei pelkkä tunnustus riitä tuomion antamiseen, vaan tueksi tarvitaan myös aineellista tutkintaa. Prosessin varmuutta tukee virallisperiaatteen mukaisesti myös se, että vaikka vastaaja olisi oikeudenkäynnissä täysin passiivinen, ei tuomioistuimien voi tällä perustella tuomita yksipuolista tuomiota.²²³

Oikeusprosessilla on myös nopeustavoite. Nopeustavoitteella viitataan prosessin kestoon, sillä oikeustapaukset tulee ratkaista mahdollisimman nopeasti.²²⁴ Jo oikeusturvasta säädettäessä PL 21 §:n mukaisesti, jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi ilman aiheutonta viivytystä, ja EIS:n 6 artiklan mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi kohtuullisen ajan kuluessa. KP-sopimuksessa 14.3 artiklassa säädetään, että jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi ilman kohtuutonta viivytystä. Kohtuullinen aika riippuu asiasta, sillä tapauksesta riippuen aiheet eroavat toisistaan hyvin paljon. Asian laadun lisäksi kohtuullista aikaa miettiessä tulee huomioida myös syy viivästykselle, sillä on selvitetävää, onko viivästyminen johtunut tuomioistuimen laiminlyönnistä käsitellä asia kohtuullisen ajan puitteissa.²²⁵

Prosessin nopeustavoitteen täytyminen on tärkeää, sillä etenkin syytetyn henkilön ei ole oikeudenmukaista jäädä pitkäksi aikaa epä tietoisuuden koskien omaa tulevaisuuttaan. Lisäksi pidätettynä tai vangittuna olevalla henkilöllä on oikeus saada asiansa käsiteltäväksi tuomioistuimeen kohtuullisessa ajassa. Kohtuullista aikaa arvioidaan kokonaisarvostelun, eli esimerkiksi tapauksen laajuus ja laatu huomioiden, perusteella.²²⁶

---

²²² Ervo 2005, 103.

²²³ Vuorenää 2009, 61, 63, 130.

²²⁴ Vuorenää 2009, 61.

²²⁵ Vuorenää 2009, 62.

²²⁶ Jokela 2008.

Kolmas oikeusprosessin tavoitteista liittyy prosessin halpuuteen, eli prosessista koituviin kustannuksiin. Prosessin tulisi toimia ja edetä niin, että siitä aiheutuisi mahdollisimman vähän kustannuksia asianosaisille, eikä ihmisten oikeus esimerkiksi oikeussuojaan estyisi liian suurten prosessikustannusten vuoksi. Tämä on merkittävä tavoite, kun mietitään oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta. Oikeudenkäyntimaksut eivät saa nousta kohtuuttomiksi, ja jokaisen henkilön tulee olla mahdollista saada apua lainoppineelta avustajalta. Jos kuitenkin henkilön omat varat eivät riitä kustantamaan tällaista oikeussuojaa, on hänen mahdollista saada apua valtion kustantamana esimerkiksi oikeusavun keinoin. Tähän liittyen voidaan kansainvälisissä yhteyksissä puhua termistä ”access to justice”.²²⁷

Käytännössä prosessitavoitteiden yhteensovittaminen on melko vaikeaa, sillä tavoitteet ohjaavat prosessia hieman eri suuntiin. Esimerkiksi oikeudenkäyntiprosessin noudattaessa varmuusperiaattetta, tulee todennäköisesti oikeudenkäynnin kesto pidentymään ja siten kustannuksetkin nousemaan. Lähtökohtaisesti varmuustavoite asetetaan etusijalle suhteessa prosessin nopeuteen ja halpuuteen, ja rikosprosessissa sen merkitys on vielä suurempi kuin siviiliprosessissa, sillä väärin henkilöiden tuomitseminen syylliseksi on ehdottomasti asia, jota halutaan ja jota tulee välttää. Myös teon vakavuus vaikuttaa varmuuden merkitykseen, ja mitä vakavammasta teosta on kyse niin sitä nopeammin väistyvät prosessin nopeus ja halpuusperiaate varmuuden tieltä. Rikosprosessissa perus- ja ihmisoikeudet asettavat rajoja prosessissa käytettäville tutkintakeinoille, ja prosessista voikin huomata jännitteen syytetyn oikeusturvaintressin sekä rikosvastuun toteuttamisen välillä. Syytetyn oikeusturvaintressi rajoittaa rikosvastuun toteutumista.²²⁸

Menettelyperiaatteet, eli prosessin suullisuus, välittömyys sekä keskitys, liittyvät toisiinsa kiinteästi, eikä niitä voida saavuttaa toisistaan erillisinä. Keskeisimpänä periaatteena on yleisesti pidetty välittömyysperiaatetta, ottaen huomioon prosessin varmuuden tärkeimpänä prosessitavoitteena. Suullisuusperiaate ja keskitysperiaate turvaavat prosessin välittömyyden toteutumista.²²⁹

4.9.1 Suullisuusperiaate

Prosessitavoitteiden ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin voidaan katsoa toteutuvan erityisesti oikeudenkäynnin suullisuus, välittömyys- ja keskitysperiaatteen kautta. Suullisuusperiaate liittyy tuomioistuimelle annettavan oikeudenkäyntiaineiston muotoon.

---

²²⁷ Vuorenää 2009, 62.

²²⁸ Vuorenää 2009, 63-64.

²²⁹ Vuorenää 2009, 75.

Suullisuusperiaatteen mukaisesti oikeudenkäynnin menettely on julkista, kun tuomioistuimelle annettavat lausunnot annetaan menettelyssä suullisesti. Tämän vastakohtana tuomioistuimelle voidaan antaa lausumat myös kirjallisesti, jolloin kyseessä on kirjallinen prosessi. Menettely voidaan hoitaa suullisesti joko niin, että käsittelyn aikana tuomioistuimelle esitetyt suulliset lausunnot sekä aineisto tulevat tuomion perustaksi välittömästi, tai vaihtoehtoisesti lausunnot voidaan esittää suullisesti, mutta ne merkitään ylös pöytäkirjaan, jonka perusteella kyseisestä asiasta annetaan tuomio.²³⁰

Suullisuusperiaate on yksi merkittävimmistä prosessiperiaatteista²³¹. Kun oikeudenkäynnin prosessi voidaan jakaa valmistelemaan istuntoon sekä pääkäsittelyyn, tulee suullisuusperiaatteen mukaan pääsääntöisesti ottaa huomioon tuomiossa ainoastaan pääkäsittelyssä esiin tulleet seikat. Oikeudenkäyntiaineisto on esitettävä tuomioistuimelle myös suullisessa muodossa. Prosessitoimien tulee suullisuusperiaatteen mukaisesti olla suullisia, ja tällä ei tarkoiteta ainoastaan suullista käsittelytilaisuutta. Lisäksi suullisuusperiaatteen osana on, että relevanttia aineistoa on ainostaan se, mikä esitetään suullisesti oikeudenkäynnissä.²³² Suomessa oikeudenkäyntimenettely on nykyään varsinaisessa mielessä suullista, eli pöytäkirjamuistiinpanoja ei oteta annettavan tuomion tueksi, vain suullisessa pääkäsittelyssä esille tulleet aineisto ratkaisee. Asianosaisen on mahdollista käyttää tukenaan kirjallisia muistiinpanoja, mutta asiaa ei saa esittää tuomioistuimelle kirjallisessa muodossa.²³³

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kannalta prosessin suullinen menettely on tärkeää. Suullista käsittelyä edellytetään normatiivisesti, mutta se myös koetaan oikeudenmukaiseksi todellisuudessa ja yksilötasolla, joten suullisuusperiaatteen toteutuminen on olennaista oikeusprosessin oikeudenmukaisuudelle. Myös EIT sekä kansallinen oikeutemme on katsonut käytännössään, että etenkin todistelun vastaanottaminen suullisesti on erityisen tärkeää prosessin oikeudenmukaisuudelle.²³⁴

Suullisissa oikeudenkäynneissä on kuitenkin perusteltua hyödyntää myös oikeudenkäyntiaineistoa kirjallisesti, sillä niissä esimerkiksi perustelut monimutkaisille asioille on selitetty selkeämmin kuin mitä pelkällä puheella asiasta saisi irti. Täsmällisesti ja selkeästi ylös kirjoitetut seikat vähentävät väärinymmärrysten mahdollisuutta. Lisäksi yksinkertaisissa,

---

²³⁰ Vuorenpää 2009, 66-67.

²³¹ Jokela 2008.

²³² Jokela 2008.

²³³ Vuorenpää 2009, 67

²³⁴ Ervo 2005, 152, 167.

vähäisissä ja tunnustetuissa asioissa mahdollinen kirjallinen menettely on halvempaa kuin asian suullinen käsittely.²³⁵

4.9.2 Välittömyysperiaate

Tuomioistuimen on otettava oikeudenkäyntiaineistoa vastaan välittömyysperiaatteen edellyttämällä tavalla. Nimensäkin mukaisesti välittömyysperiaatteen ja ROL 6 luvun 11.1 §:n mukaan asian ratkaisevan tuomioistuimen on otettava vastaan oikeudenkäyntiaineisto ja esitettävä se välittömästi ja kokonaisuudessaan sillä kokoonpanolle, joka asian ratkaisee. Näin ollen asian ratkaisevat henkilöt eivät saa vaihtua prosessin edetessä. ROL 6:11.1:n mukaan, mikäli päätösvaltaisuuden puutteen vuoksi tuomioistuimen kokoonpanoon tulee ottaa kesken pääkäsittelyn uusi jäsen, tulee tuomioistuimen toimittaa tapauksesta uusi pääkäsittely.

Oikeudenkäyntiaineisto tulee esittää asian ratkaiseville tahoille myös suoraan ja välittömässä muodossa, jotta ratkaisijoiden on mahdollista tukeutua päätöksessään oikeudenkäyntiaineistosta tekemiinsä välittömiin kuulo- ja näköhavaintoihin. Oikeustapauksen todistelussa tulee käyttää alkuperäisiä todisteita sekä ensikäden todistuskeinoja. Tämä vaikuttaa esitettävän todistusaineiston uskottavuuteen.²³⁶ ROL 11 luvun 2.1 §:ssä säädetään välittömyysperiaatteeseen liittyen, että oikeudenkäynnissä saadaan ottaa huomioon vain oikeudenkäyntiaineisto, joka on esitetty pääkäsittelyssä.

Välittömyysperiaate edellyttää, että oikeudenkäyntiaineisto esitetään välittömästi sille tuomioistuimelle, joka käsittelee asian ja jossa kokoonpano ei saa vaihtua käsittelyn edetessä. Tuomioistuin perustaa ratkaisunsa välittömästi niihin seikkoihin, joita käsittelyssä on esitetty. Pöytäkirjan tai muun kirjallisen aineiston käyttäminen ei ole sallittua välittömyyden toteutumiseksi.²³⁷

Välittömyysperiaate ulottuu asinosaisten lausumiin sekä tapauksen todisteluun. Näin ainoastaan istunnossa havaitun tai esitetyn todisteen saa ottaa ratkaisua tehdessä huomioon. Lisäksi olisi tärkeää, että tuomio perustuisi ensikäden tietoon ja alkuperäisiin todisteisiin, ja päätös tulee tehdä välittömästi vastaanotettua todisteet. Päätöksen antamiselle on ennalta määritelty tietty aika, jonka sisällä päätös tulee tehdä.²³⁸

---

²³⁵ Jokela 2008.

²³⁶ Vuorenperä 2009, 68-69.

²³⁷ Jokela 2008.

²³⁸ Jokela 2008.

Välittömyysperiaate takaa sen, että tuomioistuin on suorassa kosketuksessa henkilöihin, jotka ovat osana oikeudenkäyntiä, ja näin todisteita ja niiden luotettavuutta on helpompi arvioida, jotta tuomioistuimen on mahdollista tehdä harkintansa mukaan tapauksessa aineellisesti oikea tuomio. Lisäksi välittömyysperiaatteen toteutuminen vaikuttaa syytetyn kokemukseen oikeudenmukaisuudesta, sillä syytetyn on mahdollista tehdä todistajalle kysymyksiä tapaukseen liittyen. Välittömyysperiaate on prosessiperiaatteista kenties merkittävin, sillä juuri esimerkiksi edellä mainitun syyn takia välittömyysperiaatteella on oikeusprosessissa itsearvoista merkitystä.²³⁹

4.9.3 Keskitysperiaate

Oikeudenkäynti tulisi käsitellä yhdessä yhtäjaksoisessa oikeudenkäyntitilaisuudessa, ja tätä puoltaa keskitysperiaate. Keskitysperiaate ajaa oikeuden mukaisen oikeudenkäynnin takaavaa oikeudenkäynnin nopeustavoitetta, ja jotta periaate toteutuisi, ei oikeusprosessin pääkäsittelyä tulisi joutua lykkäämään, eli siirtää asian käsittelyn päävaihetta toiseen tilaisuuteen. Lykkääminen on tänä päivänä erittäin harvinaista Suomessa.²⁴⁰ ROL 6 luvun 9 §:n mukaan asian mikäli kyseessä on erittäin laaja asia, tulee pääkäsittelyä keskeyttää, mutta sitä ei lykätä, jolloin tämän jälkeen on edelleen kyse on samasta istunnosta. Jos asia keskeytetään, on pääkäsittelyä jatkettava mahdollisuuksien mukaan mielellään heti seuraavana päivänä. Tuomioistuimen tulee selvittää ennen pääkäsittelyn aloittamista, että asia voidaan todella käsitellä yhtäjaksoisesti, ja mikäli tälle löytyy este, ei käsittelyä saada aloittaa.²⁴¹

Vaikka pääkäsittelyä syystä tai toisesta jouduttaisiin lykkäämään, tulee asiassa todistelu ottaa vastaan pääkäsittelyn saman istunnon aikana. Pääkäsittelyn lykkäyksen ehdoton enimmäismäärä on rikosprosessissa 60 päivää, ja tämän ylityessä ei keskitysperiaate voi toteutua. Ainoastaan vastaajan ollessa mielentilatutkimuksissa, tai vastaajan mielentilaa tutkiessa, voidaan tästä aikarajasta joustaa. Parhaiten rikosprosessissa keskitysperiaatteen toteutumista ja siten oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takaamista voidaan turvata prosessin esitutkintavaiheen huolellisella suorittamisella.²⁴²

---

²³⁹ Jokela 2008.

²⁴⁰ Vuorenpää 2009, 70.

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Vuorenpää 2009, 74.

Keskitysperiaatetta on kutsuttu myös jatkuvuusperiaatteeksi. Tämä viittaa periaatteen tarkoitukseen käsitellä asia varsinaisessa käsittelyssä ilman viivytystä tai ajanhukkaa yhtäjaksoisessa menettelyssä. Sinänsä periaate ei merkitse koko prosessin (esitutkinnasta tuomion antamiseen) käsittelyä lyhimmissä mahdollisessa ajassa, mutta periaatteen avulla pyritään parantamaan käsittelyn nopeutta. Edellä käsitellyt suullisuus- ja välittömyysperiaate edellyttävät keskitysperiaatteen toteutumista. Keskitysperiaate turvaa aineellisen totuuden löytämisen tavoitetta sekä prosessin taloudellisuutta, sillä yhtäjaksoinen käsittely turvaa esimerkiksi sen, että tuomarit hallitsevat ja muistavat suullisesti esitytyn ja välittömästi havaitut seikat oikeudenkäynnistä ratkaisua harkitessaan. Laajoissa ja monimutkaisissa rikosasioissa suullinen valmisteluistunto voi turvata pääkäsittelyn keskitystä.²⁴³

4.10 Osapuolten tasa-arvoisuuden periaate

Osapuolten tasa-arvoisuuden periaatteella tai vastapuolten tasavertaisuusperiaatteella, eli toisin sanoen aseiden yhtäläisyyden periaatteella (equality of arms) tarkoitetaan, että asianosaisilla tulee olla yhtäläinen ja tasapuolinen asema oikeusprosessissa. Käytännössä tämä tarkoittaa, että menettelyllisesti kummankin osapuolen tulee olla yhtä vahvassa asemassa. Equality of arms edellyttää, että asianosaisilla on prosessuaalisessa asemassa oikeudenmukainen tasapaino. Tämä korostuu etenkin sellaisissa rikosasioissa, joita ajaa virallinen syyttäjä.²⁴⁴ Suomen Ruanda -tapaus on oiva esimerkki tällaisesta rikosasiasta. Tämä periaate on myös merkittävä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen kannalta.

Rikosasioissa osapuolten tasa-arvoisuuden periaatteen merkitys on korostunut, sillä syyttäjällä on käytössään lähtökohtaisesti yleensä paremmat taloudelliset sekä organisatoriset resurssit ja ammatillinen valmius hoitaa asiaa. Osittain periaatteella voidaan viitata favor defensionis -periaatteeseen. Osapuolten tasa-arvoisuuden periaate on läheisesti yhteydessä myös seuraavaksi esiteltävään kontradiktoriseen periaatteeseen. Tasa-arvoisuusperiaate viittaa asianosaisten välillä vallitsevaan tasa-arvoisuuteen.²⁴⁵

Equality of arms edellyttää toteutuakseen, että osapuolet ovat prosessissa tasa-arvoisia jokaisessa prosessin vaiheessa. Vastapuolta kuullaan asiassa tasa-arvoisesti sekä hänellä on mahdollisuus osallistua oikeudenkäyntiin. Lisäksi osapuolilla tulee olla tasa-arvoinen oikeus

---

²⁴³ Jokela 2008.

²⁴⁴ Ervo 2005, 132.

²⁴⁵ Jokela 2008.

perehtyä oikeudenkäyntiaineistoon, ja heidän tulee olla tasa-arvoisessa asemassa myös kaikessa tapauksen informoinnissa.²⁴⁶ Tasa-arvoisuuden periaate on osa EIS 6 artiklaa.

Tasa-arvoisuusperiaate edellyttää, että tapausta käsitellään vain silloin, kun molemmat osapuolet ovat edustettuina tai läsnä menettelyssä. Oikeus olla henkilökohtaisesti läsnä istunnossa puoltaa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä (fair hearing), mutta tästä oikeudesta on mahdollista myös luopua. Osapuolilla tulee olla myös samat mahdollisuudet tutustua oikeudenkäyntiaineistoon asiassa sekä kutsua todistajia sekä muita asiantuntijoita oikeudenkäyntiin. Tähän kuuluu myös oikeus kuulustella heitä sekä vastapuolen oikeudenkäyntiin kutsumia todistajia. Näiden esitysten johdosta molemmilla osapuolilla on myös oikeus sekä oltava mahdollisuus lausua.²⁴⁷

Osapuolten tasa-arvoperiaatteen toteutuminen on merkittävää oikeudenkäynnin todisteluvaiheessa. Equality of arms -periaatteeseen liittyy fair balance -vaatimus, jolla viitataan puolueettomuuteen lainkäytössä. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti turvaa yksityisen asemaa suhteessa julkiseen valtaan. Näin ollen esimerkiksi equality of arms turvaa sitä, ettei viranomaisen lausuntoihin luoteta lähtökohtaisesti yhtään enempää kuin yksityisen antamiin lausuntoihin.²⁴⁸

Syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen tulee ottaa toiminnassaan huomioon puolustuksen oikeudet ja asema, sekä noudatettava viranomaisen objektiivisuusperiaatetta, jolloin myös kaikki syytettä vastaan asettuvat seikat, mitä esimerkiksi esitutkinnassa on löydetty, tulee tuoda esille. Syyttäjän on toimittava yleisen edun mukaisesti ja viranomaisten on toiminnassaan huomioitava, että oikeudenmukainen oikeudenkäynti toteutuu. Lisäksi on syyttäjän tehtävä huolehtia siitä, että myös puolustus saa tietoonsa oikeudenkäynnissä käsiteltävän oikeudenkäyntiaineiston.²⁴⁹

4.11 Kontradiktorinen periaate

Kontradiktorisella periaatteella on suuri merkitys rikosprosessissa, sillä kontradiktorisuuden vaatimus säilyy läpi koko oikeusprosessin. Pääasiassa se keskittyy prosessuaaliseen suhteeseen asianosaisten ja tuomioistuimen välillä tai tuomioistuimella oleviin velvoitteisiin asianosaista

---

²⁴⁶ Ervo 2005, 136.

²⁴⁷ Jokela 2008.

²⁴⁸ Ervo 2005, 351.

²⁴⁹ Jokela 2008.

kohtaan.²⁵⁰ Kontradiktorinen periaate ilmentää oikeusvaltioperiaatetta, ja sen toteutuminen on ehdoton edellytys oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille ja oikeudenmukaiselle oikeusprosessille. Periaatteen toteutuessa yksilö nähdään julkiseen valtaan verrattuna korostettuna, mielivalta ei ole mahdollista ja objektin sijaan asianosainen on tasa-arvoisessa asemassa julkiseen koneistoon nähden.²⁵¹

Audiatur et altera pars- sääntö, eli kontradiktorinen periaate tarkoittaa vastapuolen kuulemisen periaatetta. Keskeisin viesti periaatteessa on, että ennen kuin tapauksessa annetaan ratkaisu, tulee kumpaakin osapuolta kuulla asiassa, ja tämä ulottuu prosessin jokaiseen vaiheeseen aina esitutkinnasta varsinaiseen oikeudenkäyntiin, jossa periaate on esillä vahvimmin, ja lopulta tuomion täytäntöönpanoon. Etenkin rikosprosessissa periaate näkyy käytännössä selkeästi, sillä pääsääntöisesti syytettyä on rikosprosessissa aina kuultava, ja asianomaiselle varataan tilaisuus tulla kuulluksi.²⁵² Kontradiktorisessa periaatteesta säädetään Suomen perustuslaissa PL 21.2 §:ssä jokaisen oikeudella tulla kuulluksi, sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksessa EIS 6 artiklassa ja KP-sopimuksessa 14 artiklassa jokaiselle kuuluvasta oikeudesta oikeudenkäyntiin, joka on rehellinen ja oikeudenmukainen, ja oikeudenmukaisuuden toteutuminen edellyttää, ettei ihmisiä tuomita ilman, että asiassa on kuultu heitä.

Kontradiktorista periaatetta on pidetty prosessioikeudessa yhtenä tärkeimmistä periaatteista. Käytännössä se ilmenee oikeudenkäynnin vastakkaisten osapuolten välisenä keskusteluna ja tiedon vaihtamisena. Siihen sisältyy omien vaatimusten esittämisen oikeus, näiden vaatimusten perustelu sekä niihin liittyvien todisteiden esittäminen, oikeus antaa oma mielipide tapauksessa vastapuolena olevan aineistosta, oikeus saada tieto asiasta, oikeus saada tietoa vastapuolen käyttämästä oikeudenkäyntiaineistosta sekä oikeus saada tietoa käsittelyn kulusta. Periaate kattaa kummankin osapuolen. Yleensä rikosprosessissa on tyypillistä kontradiktorinen periaate ja siihen liittyvä velvollisuus osallistua.²⁵³ Kontradiktorinen periaate on itsenäinen prosessiperiaate²⁵⁴. Vastapuolen kuuleminen edistää prosessitavoitteiden toteutumista ja edesauttaa oikeudenkäyntiä oikeudenmukaisena prosessina.

Kaikki se materiaali, mitä oikeustapauksessa on otettu oikeudenkäyntiaineistoksi, on annettava molemmille osapuolille tiedoksi ja varata kummallekin mahdollisuus lausua materiaalin johdosta. Tätä kutsutaan myös niin sanotuksi knowledge of ja comment on -

---

²⁵⁰ Jokela 2008.

²⁵¹ Ervo 2005, 61.

²⁵² Vuorenpää 2009, 76.

²⁵³ Ervo 2005, 57, 61-62.

²⁵⁴ Vuorenpää 2009, 60.

ajatteluksi, joka on ollut käytössä EIT:n oikeuskäytännössä kotradiktorisuudessa. Vastapuolelle määrätään kontradiktorisessa periaatteessa siis mahdollisuus tulla kuuluksi liittyen toisen osapuolen esittämiin vaatimuksiin. Lisäksi kaikille asianosaisille tulee mahdollistaa todelliset osallistumismahdollisuudet sekä kontradiktorisen periaatteen toteutumiselle tarvittavat edellytykset. Tämä tarkoittaa, että asianosaisilla tulee myös olla riittävät keinot, jotta kontradiktorisuus toteutuisi, eikä pelkkä muodollisuus riitä. Lisäksi periaatteeseen tulisi sisällyttää vaatimus aktiivisesta osallistumismahdollisuudesta.²⁵⁵

Lähtökohta kontradiktorisen periaatteen toteutumiselle on, että asianosaiselle tarjotaan tilaisuus esittää tapahtuneen perusteella tapauksesta omat perusteet, todisteet ja vaatimukset, ja lisäksi asianosaisen tulee pystyä antamaan vastineensa vastapuolen esittämille todisteille, perusteille ja vaatimuksille. Tämä edellyttää sitä, että asianosaiset saavat tietoonsa vastapuolen esittämiä seikkoja ja voivat esittää oman käsityksensä sellaisesta aineistosta ja selvityksistä, jotka tuomioistuin hankkii virkansa puolesta, sekä kertoa käsityksensä oikeudenkäyntiaineiston oikeudellisesta arvioimisesta. Kontradiktorisen periaatteen merkittävä osa on niin kutsuttu equality of arms eli aseiden yhtäläisyys. Käytännössä tällä tarkoitetaan rikosprosessissa kaikkien asianosaisten täydellistä tasa-arvoa niin, että osapuolilla on yhtäläiset mahdollisuudet ajaa omaa asiaansa.²⁵⁶

Perinteisesti kontradiktorinen periaate on nähty ainoana oikeana oikeusprosessiperiaatteena, jota tulee noudattaa sääntönä. Tästä juontaa periaatteen absoluuttinen status, joka on saanut alkunsa jo ennen prosessioikeuden kansainvälistymistä ja perustuslaillistumista.²⁵⁷ Parhaiten kontradiktorinen periaate toteutuu suullisessa ja välittömässä käsittelyssä.²⁵⁸

Kontradiktorinen periaate ulottuu myös rangaistuksen täytäntöönpanovaiheeseen. Näin ollen vankia tulee kuulla hänen vankilaan, asumiseen ja toimintaan liittyen koskien hänen kurinpitoaan, sijoittamistaan tai muuta henkilöä koskevaa merkittävää päätöstä. Esimerkiksi rangaistusajan suunnitelmasta sekä vapautussuunnitelmasta kuullaan vankia.²⁵⁹

4.12 Julkisuusperiaate

Julkisuusperiaatteen merkitys on korostunut rikosprosessissa, ja se on yksi keskeisimmistä prosessiperiaatteista. Prosessin julkisuus edellyttää suullista käsittelyä. Sen perustana on

²⁵⁵ Ervo 2005, 58-61.

²⁵⁶ Vuorenpää 2009, 77.

²⁵⁷ Ervo 2005, 62.

²⁵⁸ Jokela 2008.

²⁵⁹ Tapani & Tolvanen 2011, 413.

asianosaisen oikeusturvafunktio eli pyrkimys tehostaa oikeusturvan toteutumista. Media vaikuttaa tänä päivänä olennaisena osana ihmisten luottamukseen tuomioistuinlaitosta kohtaan, sillä erilaiset lehdet, radio ja televisio uutisoivat ajankohtaisista oikeudenkäynneistä ja pitävät näin kansalaiset ajantasalla yhteiskunnan päätöksenteosta. Näin lisääntyy myös tieto voimassa olevista oikeuksista niiden sisältöineen ja tulkintoineen, joka osaltaan vaikuttaa myös kansalaisten toimintaa ohjaavasti.²⁶⁰ Kun kyseessä on suuri julkinen oikeudenkäynti, kuten Suomen Ruanda -tapaus, herättää se kansan kesken paljon keskustelua. On kuitenkin merkittävää huomata, että etenkin isoissa oikeustapauksissa asianmukainen tiedottaminen ei välttämättä aina suju parhaalla tavalla, kun tiedotusvälineiden taholta pyritään vaikuttamaan prosessiin yleisön silmissä jollakin tavalla. Kielteisellä julkisuudella on myös etenkin rikosasioissa niin kutsuttu yleisestäävä vaikutusta, ja sakkoa suurempana pelotteena saattaa olla kielteinen julkisuus.²⁶¹

Julkisuusperiaatteen mukaan oikeudenkäyntien tulee olla julkisia. Näin tuomioistuimen toimintaa ovat voineet kontrolloida ja valvoa myös tavalliset kansalaiset, ja on katsottu, että julkisuusperiaate on edesauttanut siinä, ettei tuomioistuimilla ole ollut mahdollisuutta toimia mielivaltaisesti tai väärinkäytöksin. Oikeudenkäyntien julkisuuden on myös katsottu lisäävän kansalaisten mielenkiintoa oikeusjärjestelmää ja tuomioistuinkoneistoa kohtaan, sekä ylläpitävän luottamusta tuomioistuinten toimintaan. Julkisuusperiaate on voitu nähdä eräänlaisena kontrollifunktiona, jonka merkitys etenkin rikosprosessissa on merkittävä. Kontradiktorisen periaatteen tavoin, myös oikeudenkäynnin julkisuusperiaate on itsenäinen prosessiperiaate, ja se hyödyttää tarkoituksenmukaisuusperiaatteen mukaisia prosessitavoitteita ja niiden syntymistä, ja edistää siten oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista.²⁶²

Julkisuusperiaatteen perusta on Suomen perustuslaissa, sekä valtiotamme velvoittavissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Näissä kaikissa taataan jokaiselle oikeus oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin.²⁶³ Laissa oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (370/2007) 14 §:n mukaan yleisöllä on oikeus olla läsnä oikeudenkäyntien suullisissa käsittelyissä eli esimerkiksi valmistelemissa istuinnoissa tai pääkäsittelyssä. On kuitenkin tapauksia, joissa esimerkiksi julkisen turvallisuuden tai asianosaisen yksityiselämän kannalta julkisuusperiaatteesta tulee poiketa, ja näistä säädetään YTJulkL 15 §:ssä. Lainkohdan mukaan asianosaisen pyynnöstä tai muusta erityisestä syystä johtuen tuomioistuin voi päättää, että asia käsitellään suljetuin ovin kokonaan tai osittain. Asianosaisten toive ei kuitenkaan velvoite tuomioistuinta päättämään suljetuin ovin

²⁶⁰ Jokela 2008.

²⁶¹ Jokela 2008.

²⁶² Vuorenpää 2009, 60, 77-78.

²⁶³ Vuorenpää 2009, 78.

käsittelymisestä, sillä tämä estää julkisuusperiaatteen toteutumista. Julkisuusperiaate ei kuitenkaan käsitä vain edellä esitettyä käsittelyjulkisuutta, sillä julkisuusperiaate kattaa myös asiakirjojen julkisuuden. Asiakirjoilla tarkoitetaan oikeudenkäynnin tuloksena syntyviin asiakirjoihin, kuten tuomioon, sekä oikeudenkäynnissä käytettävien ja esitettävien asiakirjojen julkisuutta.²⁶⁴

Oikeudenkäyntien julkisuudesta voi joissakin tapauksissa olla myös haittaa. Näin on esimerkiksi silloin, jos oikeudenkäynnissä tulee esille seikkoja, joita ei saa yleisen edun tai esimerkiksi nuoren henkilön suojaamiseksi julkistaa. Esimerkiksi juuri nuoren henkilön leimaaminen rikolliseksi voi aiheuttaa suurta haittaa henkilölle, kun tämän tulisi palata takaisin normaaliin elämään, samoin tästä voi koitua myös tarpeetonta haittaa henkilön läheisille. Oikeudenkäynnin julkisuus on osa viranomaisten toiminnan julkisuutta²⁶⁵

Käytännössä julkisuusperiaate toteutuu täydellisenä vain käräjäoikeudessa, sillä muissa tuomioistuimissa noudatetaan edelleen pääasiassa kirjallista menettelyä, jossa ei ole siis julkista käsittelyä lainkaan²⁶⁶. Periaatteen laajuus kuitenkin vaihtelee, sillä joissain tapauksissa julkisuusperiaate kattaa vain asianosaisten oikeuden nähdä asiakirjoja julkisesti (niin kutsuttu asianosaisjulkisuus), ja joissain tapauksissa julkisuus kattaa muutkin ihmiset (niin kutsuttu yleisöjulkisuus). Asianosaisjulkisuus on Suomen kaltaisessa oikeusvaltiossa melko itsestäänselvyys, sillä kaikilla asianosaisilla on aina oikeus olla läsnä asiaansa koskevassa käsittelyssä sekä saada tietoonsa käsittelyssä käytettävää oikeudenkäyntiaineistoa.²⁶⁷ Rikosprosessissa YTJulkL 8.1 §:n 1 kohdan mukaan esimerkiksi haastehakemus ja siihen annettu vastaus tulevat julkiseksi vasta sitten, kun asiat ovat olleet esillä tuomioistuimen istunnossa. Jos rikosasia on kirjallisessa menettelyssä käsiteltävä, tulee asiakirja julkiseksi YTJulkL 8.1 §:n 2 kohdan mukaan, kun asian ratkaisemiseen saatu vastaajan suostumus on saapunut käräjäoikeuteen. Tuomioistuimen tekemä ratkaisu asiassa, eli oikeusjutun tuomio, on pääasiassa julkinen YTJulkL 22.1 §:n mukaan, ellei sitä ole erikseen määrätty salassapidettäväksi. Vaikka oikeudenkäyntiaineisto olisi määrätty salaiseksi, ovat sovelletut lainkohdat ja ratkaisun lopputulos eli tuomioistuimen tekemä tuomiolauselma aina YTJulkL 24.2 §:n mukaan julkisia. Lisäksi YTJulkL 25 §:n mukaan joidenkin, salassa pidettävien tapausten johdosta tulee laatia julkinen seloste, joka on tarpeen tilanteissa, joissa käsiteltävä asia on ollut yhteiskunnallisesti merkittävä tai julkisuudessa esillä ollut ja kiinnostusta herättänyt.

---

²⁶⁴ Vuorenpää 2009, 78, 83.

²⁶⁵ Jokela 2008.

²⁶⁶ Jokela 2008.

²⁶⁷ Vuorenpää 2009, 78.

5 Case-Ruanda

Suomen rikoshistoriassa koettiin poikkeuksellinen uusi haaste vuonna 2007, kun poliisi tavoitti Suomessa asuvan miehen, jonka epäiltiin osallistuneen vuoden 1994 Ruandan kansanmurhaan. Tapaus oli Suomessa ensimmäinen laatuaan, sillä Suomessa ei oltu koskaan aikaisemmin tutkittu joukkotuhontarikosta. Kyseessä oli myös ensimmäinen Suomessa käsitelty niin sanottu maailmanrikos, sillä rikoshistoriassamme ei ollut vielä tuolloin ollut tutkinnassa eikä tuomioistuimessa esimerkiksi ainuttakaan sotarikosta, jollaisia sittemmin ovat myös Suomen viranomaiset joutuneet tutkimaan.²⁶⁸ Ainutlaatuinen Ruanda-juttu herätti paljon kiinnostusta myös mediassa (liitteet 1 ja 2). Viranomaisia kritisoitiin muun muassa siitä, kuinka kalliiksi käsittely loppujen lopuksi tuli. Miten tapaus todella eteni? Minkä takia tapaus käsiteltiin Suomessa? Miten oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä tukevat periaatteet toteutuivat käytännössä oikeusjutussa, joka on tähän asti ollut ainoa laatuaan? Millaisia haasteita juttua hoitaneet syyttäjät ja muutkin viranomaiset kohtasivat? Opinnäytetyön tutkimusosion tueksi olen haastatellut jutussa toiminutta silloista valtiosyyttäjää, nykyistä apulaisvaltakunnansyyttäjää Raija Toiviaista. Haastattelun avulla olen pyrkinyt saamaan vastauksen muun muassa edellä mainittuihin kysymyksiin, mutta myös saamaan tapaukseen syvyyttä ja näkökulmaa, jota ei olisi mahdollista saada ilman näin läheistä kosketusta tapaukseen.

Vuonna 2003 Sambiasta Suomeen saapui ruandalainen pastori François Bazaramba. Kolme vuotta myöhemmin Suomen viranomaiset saivat tietoonsa listan, joka sisälsi 93 nimeä henkilöistä, joiden epäiltiin osallistuneen vuoden 1994 Ruandan kansanmurhaan. Listan taustalla toimivat muun muassa erilaiset kansainväliset järjestöt, sillä ne seurasivat kansanmurhan jälkeisiä tilanteita ja havaitsivat, kun merkittävän monet tekoihin syyllistyneet henkilöt pakenivat kotimaastaan, ja heidät tuli saattaa vastuuseen teoistaan. Bazarambasta oli tehty kansainvälinen etsintäkuulutus kansanmurhaan epäiltynä henkilönä. Huhtikuun 6. päivänä vuonna 2007 Bazaramba pidätettiin Suomessa. Vuonna 2008 helmikuussa Ruandan viranomaisilta tuli pyyntö luovuttaa Bazaramba Ruandaan siellä käytävää oikeudenkäyntiä varten. Vuosi eteenpäin, helmikuussa vuonna 2009 Suomen oikeusministeriöltä tuli kielteinen luovutus päätös sillä perusteella, ettei Bazaramban nähty saavan oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä Ruandassa. Näin ollen tapauksen tutkinta ja syyteharkinta jäivät suomalaisten viranomaisten vastuulle. Tapauksen käsittely kesti kaiken kaikkiaan viisi vuotta, ja maksoi Suomelle noin viisi miljoonaa euroa. François Bazaramba tuomittiin ensimmäisenä

---

²⁶⁸ Toiviainen 2017.

ihmisenä Suomessa koskaan elinkautiseen vankeuteen joukkotuhontaan osallisena henkilönä.²⁶⁹

5.1 Tapauksessa toimineen syyttäjän haastattelu²⁷⁰

Haastattelin opinnäytetyöni tutkimusosiota varten Suomen Ruanda -jutussa toiminutta silloista valtiosyyttäjää Raija Toiviaista. Hän toimi valtiosyyttäjänä Suomen Ruanda-tapauksessa vuosin 2007-2012. Toiviainen sai tapauksen käsiteltäväkseen, sillä Valtakunnansyyttäjänvirastossa toimivat valtiosyyttäjät käsittelevät yhteiskunnan kannalta merkittävimpiä asioita. Lisäksi Toiviaisen erityisalaa oli kansainvälinen rikos- ja rikosprosessioikeus. Haastattelu toteutettiin kasvotusten, jolloin esitin haastateltavalle kysymyksiä ja kirjoitin vastaukset, joita hyödynnettiin opinnäytetyössä.

Erityisen suurta keskustelua tapauksen alussa herätti se, että juttu päätettiin käsitellä Suomessa, eikä epäiltyä lähetetty oikeudenkäyntiin Ruandaan. Taustalla oli silti perustellut syyt, miksi näin toimittiin. Toiviainen kertoi, että kun suomalaisille viranomaisille selvisi kansanmurhasta epäillyn henkilön asuvan Suomessa, ymmärrettiin, että Suomella on rikosoikeudellinen toimivalta tutkia asiaa. Rikosoikeudellinen toimivalta on ehdoton edellytys, jotta Suomen viranomaiset ylipäänsä voisivat ryhtyä asiassa toimenpiteisiin. Kun edellä mainitun kaltainen yhteys Suomeen tuli esille, olivat viranomaiset välittömästi yhteydessä Ruandan viranomaisiin ja myös muihin tahoihin selvittääkseen, onko Bazaramban tapauksessa syytä epäillä rikosta. Suomessa vallitsee esitutkintapakko, mikä tarkoittaa, että kun on syytä epäillä rikosta, on esitutkinta toimitettava.

Kuten mainittiin Ruandan viranomaiset olisivat halunneet, että Bazaramban tapaus olisi käsitelty Ruandassa. Ruandan kansa lähtökohtaisesti suorastaan vaati, että rikokseen syyllistyneet henkilöt tuomitaan Ruandassa eikä tuhansien kilometrin päässä maassa, jossa Ruandaa kohdannutta tragediata ei välttämättä ymmärretty lainkaan. Lisäksi yleisesti ajateltiin, että länsimaissa pidätetyilläkin henkilöillä olivat olosuhteet silti paljon paremmat, kuin Ruandassa kansanmurhan uhreiksi joutuneilla ihmisillä. ”Syylliset ihmiset olisi haluttu kohdata Ruandassa silmästä silmään, jotta he olisivat voineet pyytää tekojaan anteeksi

---

²⁶⁹ Toiviainen 2017.

²⁷⁰ Luvussa on käytetty lähdemateriaalina pääasiassa jutussa toimineen silloisen valtiosyyttäjän haastattelua, sillä jutun oikeudenkäyntimateriaali on erittäin laaja ja vaikeasti saatavilla. Esimerkiksi hovioikeuden tuomio on yli 100 sivua pitkä. Lisäksi haastattelun avulla oli mahdollista selvittää henkilökohtaisesti oikeusjutussa mukana olleen keskeisen henkilön näkemystä oikeudenmukaisuuden toteutumisesta, sekä saada tietoon asioita, joista ei ole olemassa kirjallista materiaalia.

suoraan uhreilta ja heidän omaisiltaan”, Toiviainen kertoi. Suomeen oikeusministeriöön saapuikin Ruandasta rikosentekijän luovuttamispyyntö. Tällaisessa asiassa ratkaisun tekee oikeusministeri tutkittuaan ja selvitettyään perusteita luovuttamiselle. Oikeusministeriössä tutkittiin erityisesti sitä, tulisiko Bazaramba saamaan Ruandassa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin sekä sitä, olivatko vankilaolosuhteet siellä ihmisoikeuksien kannalta sellaisella tasolla, että Suomi voi luovuttaa henkilön. Lopulta oikeusministeri teki asiassa kielteisen päätöksen.

Kritiikkiin siitä, että Suomi otti rikosasian hoitaakseen, Toiviainen vastaa seuraavasti: ”Suomi on sivistys- ja oikeusvaltiona sitoutunut kansainvälisiin sopimuksiin, jotka velvoittavat meitä torjumaan rankaisemattomuutta myös tällaisissa maailmanrikoksissa. Koska Suomen viranomaiset eivät voineet luovuttaa rikoksesta epäiltyä tekopaikkavaltioon Ruandaan, Suomen oli selvitettävä, miten sen tulisi tällaisessa tilanteessa toimia kansainvälisen oikeuden ja kansallisten säännösten valossa. Suomi olisi osoittanut vastuuttomuutta, jos se olisi jättänyt asian hoitamatta. Ihmiskuntaa kaikkein törkeimmällä mahdollisella tavalla loukkaavaa rikosta ei pidä jättää rankaisematta, vaan viranomaisten on ryhdyttävä toimenpiteisiin.”

Oikeudellisen harkinnan kohteena oli Suomen rajojen ulkopuolella tapahtunut joukkotuhontarikos. Oli pohdittava sitä, onko Suomen viranomaisilla toimivalta tutkia, syyttää ja tuomita tällainen rikos. Teon tapahtuma-aikana vuonna 1994 Suomessa oli voimassa niin sanottu universaaliperiaate, joka tarkoittaa RL 1 luvun 7 §:n mukaan, että Suomen ulkopuolella tehtyyn rikokseen, jonka rankaiseminen tekopaikan laista riippumatta perustuu Suomea velvoittavaan kansainväliseen säädökseen, sovelletaan Suomen lakia. Sanottu periaate on voimassa edelleen. Suomi oli vuonna 1974 säätänyt rangaistavaksi joukkotuhontateon. Suomen rikoslakia voitiin siis soveltaa joukkotuhontarikokseen, vaikka teko oli tapahtunut Suomen rajojen ulkopuolella. Suomen oikeusjärjestelmän mukaan Suomen viranomaiset olivat toimivaltaisia käsittelemään Ruandan kansanmurhaan liittyviä asioita. Kun lisäksi valtakunnansyyttäjä antoi asiassa syytemääräyksen, oikeudellinen perusta asian käsittelylle oli olemassa. Kun rikosoikeudelliseen toimivaltaan liittyvät asiat olivat kunnossa, suurin huomio kohdistui kysymykseen näytöstä; erityisesti näytön uskottavuudesta ja luotettavuudesta.

5.1.1 Tapauksen eteneminen

Tapauksen tutkinta aloitettiin maaliskuussa 2007 ja Bazaramba pidätettiin 6.4.2007. Tutkinnan aloitti keskusrikospoliisi, jolle Suomessa keskitetään kaikki vakavimmat rikostutkinnat. Tutkinnanjohtajana toimi kokenut poliisi. Keskusrikospoliisi (KRP) toimi

kiinteässä yhteistyössä Ruandan viranomaisten ja useiden muiden Afrikan valtioiden viranomaisten kanssa. KRP:n tutkijat matkustivat Ruandaan pitkiksi jaksoiksi tutkimaan rikospaikkoja tehden teknisiä tutkimuksia ja valokuvaten rikospaikkoja, sekä selvittämässä, etsimässä ja kartoittamassa henkilötodistajia ja muita mahdollisia todisteita. Esimerkiksi ilmasta käsin valokuvattiin rikosten tekopaikkoja. Työtä tehtiin kiinteässä yhteistyössä syyttäväviranomaisten kanssa niin, että syyttäjät antoivat oikeudellista asiantuntemustaan KRP:n tutkijoille ja vastaavasti syyttäjille annettiin tiedoksi materiaalia todisteista. Jutun tutkinut keskusrikospoliisi hoiti asian varsin pienin henkilöresurssein, sillä tutkinnanjohtajan lisäksi jutussa oli kiinteästi mukana vain kaksi henkilöä. Näiden kolmen toimesta suoritettiin niin vastaajan, kuin kaikkien todistajien kuulustelemiset. Tutkinnan tukena tarvittiin myös teknistä henkilökuntaa, tulkkeja sekä avustajia. Tutkinnanjohtaja matkusti Ruandaan kaksi kuukautta ennen istunnon aloittamista ja palkkasi paikan päältä itselleen avustavaa henkilökuntaa. Todistajien kuljetusjärjestelyt vaativat paljon työtä, samoin tekniikan pystyttäminen istuntosaliin. Tekninen laitteisto, kuten tietokoneet, videoneuvottelu- ja nauhoitustekniikka, tuotiin Suomesta ja asennettiin suomalaisten toimesta. Suomalaisten toimesta myös istuntosali varustettiin sopivaksi.

Valtakunnansyyttäjänvirastossa tapaus annettiin valtiosyyttäjä Raija Toiviaisen hoidettavaksi. Kun Bazaramban luovutuspyyntö Ruandasta saapui oikeusministeriöön vuonna 2008, varauduttiin Toiviaisen mukaan kielteiseen luovutus päätökseen. ”Emme keskeyttäneet esitutkintaa odottaessamme oikeusministeriön päätöstä, sillä kansainvälisen tapaoikeuden mukaisesti valtio, joka kieltäytyy luovuttamasta epäiltyä tekopaikan valtioon, on velvollinen itse ottamaan asian hoidettavakseen (extradite or procecute). Tietoisena siitä, että Suomi oli sitoutunut kansainvälisiin velvoitteisiin, joiden mukaan rankaisemattomuuden tilaa ei tullut edistää vaan aktiivisesti torjua, halusimme edetä asiassa.”

Kun tutkitaan Suomen rajojen ulkopuolella tapahtunutta rikosta, Suomen viranomaisilla ei ole toimivaltuuksia tehdä viranomaistoimia Suomen valtion ulkopuolella. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että Suomen viranomaiset joutuivat tekemään lukuisia oikeusapupyynnöitä muihin valtioihin. ”Oikeusapupyynnöt osoittautuivat erittäin haasteelliseksi, sillä niitä jouduttiin tekemään paljon ja kiireellisessä aikataulussa. Pyynnöt koskivat esimerkiksi lupaa saapua toiseen valtioon, saada tehdä tutkimuksia ja pyyntöjä erinäisistä selvityksistä, lupaa suorittaa kuulusteluja ja saada kirjallisia todisteita. Usein jouduttiin odottamaan kauan, ennen kuin viranomaisilta saatiin vastauksia oikeusapupyntöihin. Oikeusapupyntöjen kiirehtimistä joutui valvomaan samaan aikaan, kun jutussa oli muutenkin hyvin hektinen vaihe. Vastausten odottaminen kieltämättä harmitti aikalailla” Toiviainen kuvailee.

Esitutkinnan aikana tuli huomioida myös puolustuksen oikeudet, mikä liittyy teoriaosuudessa selostettuun objektiivisuusperiaatteeseen. Koska rajat ylittävissä rikostutkinnoissa ainoastaan

viranomaiset voivat oikeusaputeitse saada apua jutun selvittämiseen ja tutkintaan, tuli puolustusasianajajien olla yhteydessä joko syyttäväviranomaisiin tai tuomioistuimeen voidakseen esittää pyynnön vieraan valtion viranomaisille. Koska pyynnöt pääosin yleensä liittyvät esitutkintavaiheeseen, esitetään ne yleensä syyttäjälle kuten tässä Ruanda-tapauksessakin. Puolustuksen edustajien tuli perustella pyynnön tarpeellisuus, jonka jälkeen se syyttäjien toimesta tutkittiin ja välitettiin eteenpäin vieraan valtion viranomaisille.

Vangitsemisoikeudenkäynnin jälkeen kuulusteltiin epäiltyä useita kertoja, jonka jälkeen tutkintatiimi keskittyi todistajien kuulusteluun. ”Useita kymmeniä todistajia kuulusteltiin tapaukseen liittyen. Laajimmat esitutkintatoimet tehtiin Ruandassa, jossa, viranomaisyhteistyö sujui erityisen hyvin. Sen sijaan eräistä valtioista ei ole edelleenkään saapunut vastauksia oikeusapupyynnöihin.” Koska eräisiin valtioihin lähetettyihin puolustuksen vaatimiin oikeusapupyynnöihin kuulustelujen suorittamiseksi ei saatu vastauksia, oli puolustusasianajaja onnistunut itse onnistunut tavoittamaan henkilöitä, joita hän puhutti ja nauhoitti puhuttelut. Kun puolustus päätti nimetä henkilöt jutussa todistajiksi, toimitti puolustus nauhat syyttäjien käyttöön. Kaikkien aikana oikeudenkäyntiin haastettujen todistajien osalta ei ollut puhutteluja käytettävissä.

Esitutkinnassa vastaajan ja todistajien kuulustelut nauhoitettiin ja pääosin myös videoitiin. Vastaajalla oli kolme lakimiesavustajaa, ja kuulusteluissa oli aina läsnä hänen avustajansa. Bazaramban kuulustelut suoritettiin hänen suostumuksin ranskaksi. Kuulustelujen yhteydessä prosessin keston vaikutti se, että työtä tuli tehdä tulkkien avulla, ja tulkkeja tarvittiin suuri määrä. Tulkkien suhteen myös luotettavuuden arvioiminen tapauksessa nähtiin haasteellisena, mutta oli erittäin tärkeää, sillä tulkin tuli olla tapauksen suhteen objektiivinen.

Toiviainen kertoi, että ennen syytteen nostamista syyttäjät olivat Ruandassa tutustumassa tekopaikkoihin. Samalla tutustuttiin henkilökohtaisesti Ruandan viranomaisiin. Tuolloin oli jo tiedossa, että suomalainen tuomioistuim kuuluu Ruandassa asuvat todistajat Ruandassa, joten syyttäjät tutustuivat myös tuleviin istuntopaikkatiloihin. Kaiken kaikkiaan tutkinta oli erittäin pitkäkestoinen ja Bazaramban tutkintavankeus oli Suomen rikoshistorian pisin. Osittain tutkinnan pitkään keston vaikutti se, ettei Suomesta ollut mahdollista saada mitään tietoa tapaukseen liittyen, sillä kaikki relevantti aineisto oli Suomen ulkopuolella.

Ruandan viranomaiset suhtautuivat Toiviaisien mukaan yhteistyöhön erittäin myönteisesti, ja sallivat Suomen viranomaisten tutkia tapausta Ruandassa laajasti ja vapaasti. Tällainen hyvä yhteistyö perustuu valtioiden väliseen luottamukseen, ja luottamuksen rakentamiseen menee aikaa. ”Samaan aikaan, kun tutkittiin Bazaramban rikosta, tutkittiin myös Ruandan kansamurhan taustoja ja tapahtumia joukkotuhonnassa, sillä oli todella tärkeää, että

suomalaiset viranomaiset ymmärsivät, mitkä tekijät olivat laukaisseet konfliktin”, Toiviainen kertoo.

Rikosprosessissa virallisperiaatetta ilmentää se tosiasia, että rikosasia tulee riippumattoman tuomioistuimen käsiteltäväksi, kun syyttäjä päättää nostaa asiassa syytteen. Tuomioistuin käsittelee asiaa siinä laajuudessa kuin asia syyttäjän toimesta tuomioistuimelle esitetään. Rikosjutussa syyttäjä on velvollinen näyttämään syytteen. Rikoksesta epäiltyä on syyttömyysolettaman mukaan pidettävän syyttömänä tekoon, kunnes toisin todistetaan. Ruanda-jutussa valtiosyyttäjä Raija Toiviainen nosti syytteen ja asia tuli tuomioistuimessa vireille toukokuun lopussa vuonna 2009. Syytteessään Toiviainen vaati, että Bazaramba tuomitaan rangaistukseen vuoden 1994 joukkotuhontaan osallisena henkilönä. Syyttäjä katsoi, että Bazaramba oli syyllistynyt joukkotuhontatekoihin Etelä-Ruandassa Butaren prefektuurissa. Vaihtoehtoisena syytteenä siinä tapauksessa, että joukkotuhontasyytettä ei olisi syystä tai toisesta hyväksytty tuomioistuimessa, vaadittiin vastaajalle rangaistusta 15 murhasta. Kansainvälisten joukkotuhontasäännösten ja Suomen rikoslain säännösten mukaan joukkotuhontateko voi toteutua eri tavoin. ”Tässä kyseisessä jutussa väitin, että Bazaramba on syyllistynyt joukkotuhontaan surmaamalla itse ja käskemällä surmata tutseja ja maltillisia hutuja sekä huonontamalla tutsien elinolosuhteita kohdistamalla heihin erilaisia tekoja. ”

Suomen prosessisäännösten mukaan tapaus tuli käsitellä vastaajan kotipaikan tuomioistuimessa. Tällä perusteella oikeudenkäyntipaikaksi määräytyi Porvoo. Jutun hoitaminen satoi suurelta osin käräjäoikeuden tuomariresursseja keväästä 2009 lukien pitkälle tulevaisuuteen, joten Helsingin hovioikeudesta saatiin tuomaritiimille tuomaritaustainen sihteeri.

Oikeudenkäynti aloitettiin siten, että tuomioistuin järjesti ensin kaksi valmistelevaa istuntoa kesäkuussa 2009. Näissä istunnoissa syyttäjien ja puolustuksen tuli nimetä se näyttö, jonka he tulevat jutussa esittämään. Tämä oli Toiviaisen mukaan haasteellista. ”Valmistelemissa istunnoissa sovittiin, koska pääkäsittely tapauksessa pidetään ja milloin todistajien kuulustelu on mahdollista tehdä. Ratkaisu, johon päädyttiin, oli Suomen oikeushistorian ensimmäinen laatuaan. Valmistelemissa istunnoissa päätettiin, että tuomioistuin, syyttäjät ja puolustus matkustaisivat kaikki Ruunaan ottamaan vastaan siellä asuvien syyttäjän nimeämien todistajien kertomukset.”

Toiviaisen mukaan pääkäsittely todistajien kuulemisen osalta olisi voitu järjestää myös toisin. Todistajat olisi voitu kuljettaa Suomeen. Tämä olisi tarkoittanut, että todistajille olisi jouduttu järjestämään tilauslento. Valtaosa todistajista oli henkilöitä, jotka eivät olleet koskaan poistuneet kotiseudultaan, maaseudulta, mihinkään; eivät näin ollen käyneet edes Ruandan pääkaupungissa. Lisäksi moni oli luku- ja kirjoitustaidoton. Tällaisessa tilanteessa

siirtyminen täysin vieraaseen maahan ja vieraaseen kulttuuriin olisi voinut olla todistajia traumatisoivaa. Heille olisi tarvinnut järjestää tukihenkilöitä ja muutakin apua. Todistajien henkisen ja fyysisen terveyden ylläpitäminen, tukeminen ja todistajien auttaminen, sekä tilauslennolla Suomeen kuljettaminen olisi tullut todella kalliiksi ja vaikeaksi. Lisäksi joku tai jotkut todistajista olisivat voineet kieltäytyä lähtemästä. Todistajien saapuminen ulkomailta Suomeen perustuu heidän vapaaehtoisuuteensa. Koska ei ole oikeudellista veloitetta pakottaa todistajaa saapumaan Suomeen, olisi ruandalaisten todistajien todistajankertomukset voineet jäädä saamatta. Tätä riskiä ei haluttu ottaa. Perinteinen tapa kuulla todistajia oikeudessa on, että he saapuvat toimivaltaisen tuomioistuimen toimipaikalle.

Toisena vaihtoehtona Toiviaisen mukaan olisi ollut mahdollista kuulla todistajia Ruandasta videolähetyksen välityksellä. Tuolloin tuomioistuimen tuomarit ja ainakin osa syyttäjistä olisi seurannut kuulemista Suomessa, ja todistajat olisivat olleet samanaikaisesti läsnä Ruandassa videon välityksin. Tätä tuomioistuin ei pitänyt kuitenkaan mahdollisena vaihtoehtona, sillä tuomarit pitivät tärkeänä todistajien henkilökohtaista näkemistä ja kuulemista voidakseen parhaalla mahdollisella tavalla varmistua todistajien uskottavuudesta. Näin ainoaksi varteenotettavaksi vaihtoehdoksi jäi suositus siitä, että tuomioistuin siirtyy vastaanottamaan todistelun Ruandaan. ”Henkilökohtaisesti arvostan tuomioistuimen ennakkoluulotonta tapaa toimia mainitulla tavalla, sillä muussa tapauksessa olisi voinut syntyä riski siitä, ettei oikeudenkäyntiä oltaisi saatu järkevällä tavalla järjestetyksi. Silloin näin törkeä teko olisi jäänyt mitä ilmeisemmin rikosoikeudellisesti arvioimatta ja rikosvastuu toteutumatta. Suomi on osoitti hienolla tavalla kansainvälisiin sitoumuksiin sitoutumisensa ja toimi vastuullisesti,” Toiviainen kertoo.

Valmistelevien istuntojen jälkeen tuomioistuin teki Ruandan viranomaisille oikeusapupyynnön, jossa se pyysi lupaa tulla Ruandaan vastaanottamaan Ruandassa asuvien todistajien kertomukset. Pyyntö sisälsi yksityiskohtaiset tiedot todistajista ja prosessisuunnitelman aikatauluineen. Lisäksi pyynnössä ilmoitettiin Ruandaan lähtevien tuomareiden, syyttäjien, puolustusasianajajien, tulkkien ja teknisten asiantuntijoiden nimet.

Toiviainen kertoi haastattelussaan, että pääkäsittely jutussa alkoi Suomessa 1.9.2009, jolloin kuultiin muutamia todistajia, muun muassa ns. asiantuntijatodistajia. Osaa todistajista kuultiin Suomessa, mutta heitä oli huomattavasti pienempi määrä kuin ulkomailla kuultuja. Syyskuun puolivälissä tuomioistuin, syyttäjätimi, kaksi puolustuksen asianajajaa, tulkkeja sekä teknisiä asiantuntijoita matkusti Ruandaan vastaanottamaan siellä asuvien todistajien kertomukset. Ruandassa kuultiin lähes 40 syyttäjän todistajaa ja kaksi puolustuksen nimeämää todistajaa. Tämä osa oikeudenkäynnistä tapahtui Ruandan korkeimmassa oikeudessa, joka luovutti suomalaisten käyttöön toisen istuntohuoneistaan viiden viikon ajaksi. Valtaosa todistajista asui tapahtumapaikan läheisyydessä tai oli Ruandan eteläosan

vankilassa. Heidän kuljettamisestaan käräjäpaikalle ja takaisin huolehtivat suomalaiset viranomaiset. Kuulemisia varten palkattiin 4 tulkkia, sillä kuulusteluissa tarvittiin kyniaruandan, englannin ja ranskan kielen tulkkeja. Todistajien kuuleminen tapahtui suomalaisten toimesta - ei ruandalaisten viranomaisten välityksellä. ”Tämä on käsitykseni mukaan poikkeuksellista, sillä yleensä tämän tyyppinen oikeusapu toteutetaan oikeusapua antavan viranomaisen välityksellä”, kertoo Toiviainen. Ennen todistajien kuulemistä, tuomioistuini teki katselmuksen Ruandassa rikospaikalle.

Oikeudenkäynti oli julkisuusperiaatteen mukaisesti julkinen. Parin ensimmäisen viikon aikana paikalla oli Toiviaisien mukaan jonkin verran yleisöä, pääosin tiedotusvälineiden edustajia. Alkukiinnostuksen jälkeen tapahtuma herätti enää hyvin vähän yleisön kiinnostusta - myöskään median edustajia ei enää ilmaantunut paikalle. Ruandassa käsittely oli myös julkinen, mutta hyvin harva ulkopuolinen saapui paikalle. Ruandan pääsyyttäjänviraston edustajatkaan eivät muutamaa kertaa lukuunottamatta saapuneet seuraamaan kuulusteluja.

Kontradiktorisen periaatteen mukaisesti jutun osapuolilla kuten vastaaja Bazaramballe oli oikeus tulla kuulluksi, esittää vaatimuksensa ja väitteensä sekä mm. kuulustella vastapuolen, syyttäjän, todistajat. Tutkintavankeudessa ollut Bazaramba ei voinut luonnollisestikaan matkustaa Ruandaan, sillä häntä pidettiin vankilassa Suomessa. Hänellä täytyi kontradiktorisen periaatteen mukaisesti olla mahdollisuus esittää kysymyksiä todistajille. Bazaramballe oli määrätty kolme avustajaa, jotka olivat ulkomailla tapahtuneen todistelun vastaanottamisen ajaksi jakaneet avustajan toimensa siten, että yksi heistä avusti Bazarambaa Suomessa vankilassa ja kaksi muuta olivat ulkomailla paikan päällä hoitamassa avustajan tehtäväänsä. Näin mahdollistettiin se, että Bazaramba pystyi videoyhteyden keinoin reaaliajassa seuraamaan oikeudenkäyntiä ja osallistumaan siihen. Tuhansien kilometrien maantieteellisestä etäisyydestä huolimatta tekniikka toimi erittäin hyvin. Toiviaisien mukaan Bazaramba ei ollut milloinkaan paitsiossa oikeussalin tapahtumista. Joka vaiheessa varmistuttiin siitä, että videoyhteys toimii. Näin osaltaan turvattiin oikeudenkäynnin suullisuusperiaatteen toteutuminen. ”Tämä oikeustapaus on erinomainen esimerkki siitä, miten pitkistä etäisyydestä ja kulttuurisista eroista huolimatta on mahdollista järjestää oikeudenmukainen oikeudenkäynti.”

Rikosprosessissa noudatettava keskityspaneete edellyttää, että pääkäsittely, johon todistelun vastaanottaminen kuuluu, ei keskeytetä vaan toteutetaan yhtäjaksoisesti. Bazaramban kaltaisessa rikosjutussa tämä vaatii erittäin hyvää asian valmistelua ja prosessisuunnitelmaa. Jutun valmisteluihin jouduttiinkin käyttämään paljon aikaa. Prosessin yhtäjaksoisuutta ja samalla käsittelyn tehokkuutta edistettiin mm. siten, että Ruandassa kuultujen todistajien istuntoja pidettiin kaikkina arkipäivinä. ”Päivät olivat pitkiä, mutta aikataulu piti hyvin. Todistajat tulivat paikalle täsmällisesti ja he suhtautuivat todistajan tehtäväänsä vakavasti.

Yksi todistajista oli huolissaan siitä, onko yleisön joukossa vastaajan sukulaisia tai ystäviä. Olimme valmistautuneet varustamaan salin niin, että yleisö ei näe todistajaa. Tätä ei kuitenkaan tarvinnut tehdä,” kertoi Toiviainen. Käytössä oli neljä tulkkia, joita kaikkia tarvittiin päivittäin. Kaksi tuli Suomesta ja kaksi Kigalista Ruandasta. Oikeudenkäynti jatkui Ruandan jälkeen Suomessa välittömästi, jolloin kuultiin lisää todistajia. Helmikuun 2010 lopussa tuomioistuin, syyttäjät ja puolustusasianajat matkustivat vielä Tansaniaan Dar es Salaamiin, jossa kuultiin 20 puolustuksen todistajaa.

Puolustuksen todistajia kuultiin Tansanian puolella siitä syystä, koska heti prosessin alkumetreillä puolustus ilmoitti, että osa heidän todistajistaan ei voinut tulla Suomeen eikä liioin Ruandaan todistamaan. Puolustuksen väitteen mukaan todistajien matkustaminen Ruandaan ei ollut turvallista: oli todellinen vaara siitä, että Ruandan viranomaiset pidättäisivät heidät. Mikäli puolustuksen todistajia ei olisi voitu kuulla samanlaisessa menettelyssä kuin syyttäjän nimeämiä todistajia, olisi voitu perustellusti väittää, ettei teoriaosuudessa kohdassa 4.10 esiin nostettu ”equality of arms” -periaate eli ns. aseiden yhtäläisyys olisi toteutunut, mikä periaate on keskeinen osa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä. Tuomioistuin osoitti jälleen suurta vastuuta ja toimi ennakkoluulottomasti, kun se neuvotteli Tansanian viranomaisten kanssa todistelun vastaanottamisen järjestämisestä Tansaniassa. Näin taattiin puolustuksen todistajille mahdollisuus todistaa puolueettomalla maaperällä. Tansaniassa järjestettiin todistajien kuulemisen olosuhteet samalla tavalla kuin Ruandassa: Suomen viranomaiset pystyttivät paikan päälle videoyhteystekniikan.

Käräjäoikeuden tuomio tapauksesta annettiin kesäkuussa 2010. Bazaramba tuomittiin joukkotuhonnasta elinkautiseen vankeusrangaistukseen. Tuomiosta valitettiin Helsingin hovioikeuteen, jossa asia käsiteltiin kokonaan uudelleen. Myös hovioikeus valmisteli pääkäsittelyn toteuttamisen perusteellisesti ja päättyi siihen, että henkilötodistelu tuli ottaa vastaan henkilökohtaisesti tuomareiden edessä. Näin ollen Toiviaisen mukaan vaihtoehdoksi jäi jälleen se, että tiettyjen todistajien kuuleminen piti toteuttaa päälle Afrikassa. Sama prosessimenettely kuin aiemmin käräjäoikeuden kanssa toistettiin hovioikeusvaiheessa.

Hovioikeuskäsittelyssä syytjäryhmän kokoonpanoa muutettiin hieman, kun syyttäjän tehtäviä hoidettiin pääasiassa vain kahden syyttäjän voimin. Tämä perustui siihen, että juttu oli jo hyvin tuttu eikä ollut tarvetta sitoa asiaan yhtä paljon resursseja kuin alioikeusvaiheessa. Kolmas syyttäjä oli Toiviaisen mukaan asiassa kuitenkin jatkuvasti varalla, mikäli häntä olisi tarvittu. Hovioikeuden ratkaisu asiasta annettiin maaliskuussa 2012. Bazaramba tuomittiin myös hovioikeuden toimesta joukkotuhonnasta elinkautiseen vankeusrangaistukseen. Kummatkin tuomiot olivat julkisuusperiaatteen mukaisesti julkisia sekä noudattelivat laillisuusperiaatteen mukaista rangaistusta teosta. Bazaramba oli tyytymätön hovioikeuden

tuomioon ja haki valituslupaa korkeimmalta oikeudelta. Lokakuussa 2012 korkein oikeus teki päätöksen, ettei se anna Bazaramballe valituslupaa, joten hovioikeuden tuomio jäi 22.10.2012 lainvoimaiseksi.

5.1.2 Syyttäjäröhmän rakenne ja toiminta

Aluksi syyttäjän tehtäviä Toiviainen hoiti yksin. ”Tein joitakin aikoja esitutkintatyötä keskusrikospoliisin kanssa omin voimin. Minulla oli korkeakouluharjoittelija omassa virastossani, joka toimeksiannostani kävi läpi Yhdistyneiden kansakuntien perustaman Ad hoc Ruanda -tuomioistuimen (ICTR) oikeuskäytäntöä. Harjoittelija tutustui ja analysoi KRP:n suorittamia kuulusteluja ohjeiden mukaisesti.” Tämän jälkeen Toiviainen valitsi tiimiinsä kaksi kihlakunnansyyttäjää, jotka intensiivisesti ryhtyivät seuraamaan esitutkintaa. Kummallakin kihlakunnansyyttäjällä oli kokemusta kansainvälisestä prosessioikeudesta, mutta yhdelläkään syyttäjätöimien jäsenellä ei ollut kokemusta joukkotuhontarikoksista. ”Pidimme keskinäisiä palavereja ja pohdimme, mitä missäkin vaiheessa esitutkintaa tulisi tehdä ja mihin kysymyksiin tulisi erityisesti kiinnittää huomiota. tehdä.”

Työnjako oli syyttäjätöimissä selkeä. Tiimi pyrki toimimaan mahdollisimman tarkoituksenmukaisella tavalla ja niin, etteivät kaikki joudu perehtymään jokaiseen jutun osaluueeseen yhtä perusteellisesti. Töiden tuli edetä mahdollisimman tehokkaasti syyttäjäröhmän sisällä. Lisäksi ryhmän toiminnan tuli olla tuloksellista ja tehokasta myös osana koko oikeusprosessia. Tiimi kävi Ruandassa tutustumassa rikospaikkoihin koko ryhmän voimin, ja kun oikeudenkäynti alkoi, oli koko ryhmä paikalla valmisteluistunnoissa sekä käräjäoikeuden istunnoissa niin Suomessa, kuin ulkomailla. Hovioikeuden käsittelyä varten Toiviainen teki asiassa resursseja säästävän ratkaisun, kun asiaa lähdettiin hoitamaan kahden syyttäjän toimesta, ja kolmas syyttäjä toimi tässä vaiheessa enää varalla.

Henkilötodistelun vastaanottaminen tapahtui niin, että yksi syyttäjäröhmän jäsen valmisteli seuraavan päivän todistelua, kun kaksi oli paikalla tuomioistuimessa hoitamassa todistajan kuulemista. Käräjäpäivän päätyttyä pidettiin syyttäjäröhmän kanssa palaveri siitä, mitä salissa oli sen päivän aikana tapahtunut, ja pohdittiin, miten esille tullessiin uusiin - joskus yllättäviinkin - tilanteisiin tulisi vastata. Toiviainen oli jutun pääsyyttäjä. Kaikki syyttäjäröhmän syyttäjät kuitenkin tunsivat jutun hyvin, valmistelivat sitä yhdessä ja osallistuivat varsinkin alioikeusvaiheessa oikeussalikäsitteilyynkin koko jutun ajan. Tällä haluttiin varmistaa se, että mikäli joku syyttäjistä olisi sairastumisen tai muun esteen sattuessa ollut estynyt hoitamaan tehtävänsä, pääkäsitteilyä ei olisi tarvinnut keskeyttää. Joku syyttäjäröhmästä olisi pystynyt joka tapauksessa hoitamaan syyttäjän tehtävät. Se, että syyttäjä ei vaihdu prosessin aikana, omalta osaltaan turvaa oikeudenkäynnin välittömyyttä.

Syyttäjäryhmä matkusti Ruandaan ennen pääkäsittelyssä tapahtuvan henkilötodistelun vastaanottamista. Tuolloin jo valmisteltiin katselmuksen toimittamista. Syyttäjä esitti tuomioistuimelle, että se jalkautuisi rikoksentelepaikoille. Näin tapahtuikin, mikä tarkoitti, että tuomarit, syyttäjät ja puolustuksen edustajat suorittivat ennen tiettyjen todistajien kuulemista katselmuksen ja liikkuvat maastossa telepaikkoihin tutustuen. Syyttäjä selosti maastoa ja tapahtumapaikkoja niin, että tuomioistuin pystyi tunnistamaan ne myöhemmin todistajien kuulusteluja tehdessään yksityiskohtaisista karttakuvista ja muista telepaikoilta otetuista kuvista.

5.1.3 Puolustuksen näkökulma

Puolustus kiisti syytteen kokonaisuudessaan. Puolustuksen mukaan kysymyksessä oli vallassa olevan tutsihallinnon ajojahti sekä salaliitto Bazarambaa vastaan. Puolustuksen mukaan varakkaat ja koulutetut hutut, kuten Bazaramba, joutuivat pakenemaan Ruandasta vuonna 1994 kansanmurhan jälkeen, koska valtaan päässeet tutsit syyttivät hutu-eliittiä kansanmurhasta ja pitivät jokaista hutua vastuullisena teoista. Puolustuksen mukaan tutsihallinto systemaattisesti etsintäkuulutti ulkomaille paenneet hutu-eliittin edustajat, vaikka heillä ei olisi ollut mitään tekemistä kansanmurhan kanssa. Puolustuksen mukaan myös kaikki syyttäjän Ruandasta asuvat todistajat oli tutsihallinnon toimesta manipuloitu todistamaan, mistä syystä heidän lausuntojaan ei olisi saanut hyväksyä ja sallia heidän todistaa jutussa ja jos kuitenkin näin tehdään, näille kuulusteluille ei olisi tullut antaa mitään merkitystä.

Puolustuksen havaintojen mukaan moni syyttäjän todistajista oli ollut tai oli edelleen vankilassa, kun heitä kuultiin Bazaramban asiassa. Joukossa oli hutuja, jotka olivat jollain tasolla osallisia kansanmurhaan. Merkittävä ja paljon mediahuomiota saanut puolustuksen väite oli, että näitä syyttäjän todistajia oli tutsihallinnon toimesta 1990 luvun lopulla ja vielä 2000 luvun alkupuolella kidutettu pidättämisen tai vankilassaolon aikana. Silloin moni oli antanut vääriä lausuntoja selvittääkseen tai saadaikseen paremmat olotilat tai muuta hyötyä valheellisesta tunnustamisesta ja Bazaramban nimeämisestä osallisena kansanmurhaan. Puolustus väitti myös, että syyttäjän tutsi-todistajat olivat nimenneet osalliseksi väärin perustein: hänet oli helppo nimetä, kun hän asui ulkomailla eikä hänellä ollut sieltä käsin helppoa puolustautua. Lisäksi puolustus väitti, että kansanmurhan uhrien tukijärjestö Ibuka manipuloi tutseja Bazarambaa vastaan samoin perustein. Bazaramban omaisuuden nykyiset haltijat Ruandassa pelkäsivät menettävänsä omaisuuden, jos Bazarambaa ei tuomita ja hän saapuisi takaisin Ruandaan, joten näidenkään todistajien kertomuksiin ei voinut luottaa.

Puolustus viittasi myös todistajien yhteiskunnalliseen viiteryhmää todeten, että moni syyttäjän todistajista oli lähtöisin ja kuului samaan paikalliseen klaaniin. Väitteen mukaan samaan klaaniin kuuluvien tulee kertoa tapahtumista samalla tavoin. Lisäksi sellainen todistaja, joka uskaltaisi puhua Bazarambaa puolustaen, kohtaisi puolustuksen mukaan suuria ongelmia Ruandan hallituksen toimesta. Edellä mainittujen syiden vuoksi puolustuksen todistajat eivät voineet puhua vapaasti Ruandassa. Jos todistaja näin tekisi, antaisivat Ruandan viranomaiset välittömästi henkilöstä pidätysmääräyksen, ja todistajaa sekä hänen perhettään häirittäisiin. Muun muassa tämä oli yksi syy siihen, miksi puolustuksen todistajat tuli kuulla oikeuden istunnossa Ruandan rajojen ulkopuolella pidettävässä istunnossa.

5.1.4 Tapauksen haasteet

Koska kyseinen rikos oli Suomen rikohistoriassa ensimmäinen laatuaan, kävimme Raija Toiviaisen haastattelussa läpi myös tapauksen haasteita. Toiviainen kertoo, että Suomessa ei ole koskaan aiemmin ollut tutkittavana joukkotuhontarikosta eikä Suomessa ollut näin ollen kansallista oikeuskäytäntöä vastaavista tapauksista. ”Oli välttämätöntä tutustua kansainväliseen oikeuskäytäntöön. Tämä oli vaativaa. Materiaalia toki oli, mutta siihen tutustuminen vei aikaa. Tapaus oli ensimmäinen ja toistaiseksi ainoa vastaava. Olin teoriatasolla jo aikaisemmin tutustunut jonkin verran joukkotuhontarikoksen problematiikkaan. En kuitenkaan odottanut koskaan konkreettisesti törmääväni vastaavaan. Mutta se, mitä teoriatasolla olin oppinut, auttoi paljon,” Toiviainen kertoi.

Oman haasteensa tapaukseen toi Toiviaisen mukaan myös se, että Ruandan historian ja kansanmurhan kontekstin ymmärtäminen oli aikamoisen työmäärän takana. Syyttäjätiimi hoiti tätä yksin. Oli myös tärkeää ymmärtää joukkotuhonnan jälkeistä epävakaa yhteiskunnan tilaa. Monissa maissa, joissa viranomaisresursseja on käytössä enemmän, syyttäjätiimiin kuuluu Toiviaisen mukaan myös historioitsijoita ja muun tieteenalan asiantuntijoita, jotka valmistelevat syyttäjille tällaista materiaalia, mutta Suomessa tällaista ei samassa määrin ollut mahdollista saada.

Oma haasteensa oli se, että rikos tehtiin kaukana Suomesta ja maassa, jossa vallitsi täysin erilainen kulttuuri. Ihmisten ajatusmaailma ja heidän käyttämänsä ilmaisut ja käsitteet saattoivat helposti hämärtää yhteistä näkemystä tapahtumista. Todistaja saattoi esimerkiksi luulla, että hänen pitää kertoa jollakin tietyllä tavalla asioista - kysyjän toivomalla tavalla. Lisäksi käsitys omakohtaisista kokemuksista ja kuulopuheesta saattoi olla epäselvä. Oli oltava tarkkana sen suhteen, tarkoittiko todistaja sitä, että hän oli itse omin silmin nähnyt jotakin vai perustuiko lausunto kuulopuheeseen, jota todistaja oli alkanut pitää totuutena.

Haastavaa oli löytää myös luotettavia tulkkeja sekä asiantuntijoita, jotka suhtautuivat kansanmurhaan objektiivisesti. Suurin osa kansasta oli tavalla tai toisella joko osallinen kansanmurhaan tai vähintäänkin se vaikutti epäsuorasti lähes kaikkiin. Näin järkyttävässä teossa ongelmaksi muodostuu myös se, ettei rikoksen uhrien tunnistaminen ole helppoa eikä varmaa. Bazarambankin jutussa vain muutama yksittäinen uhri kyettiin tunnistamaan. Tällaisessa tilanteessa rikoksella aiheutettuja kärsimyksiä ja menetyksiä ei voida tuomita tekijän korvattavaksi, mikä ei ole toivottavaa, vaikkei heiltä käytännössä olisi saatukaan mitään perittyä.

Toiviaisen mukaan haastavaa ja aikaa vievää oli myös löytää todistajia, jotka tiesivät Bazaramban teoista jotain. ”Tapauksen tiimoilta kuulimme yli 100 ihmistä.” Todistajien identifiointi oli vaikeaa, sillä vastaavaa väestörekisteriä kuin Suomessa, ei ole Ruandassa. Todistajien kuulustelu vaati huomattavasti enemmän paneutumista, sillä kulttuurierot olivat suuret eikä todisteluun ryhtymistä ja kuulustelun eteenpäin viemistä voinut toteuttaa samalla tehokkuudella kuin Suomessa. ”Kun todistajaa kuultiin ja hänelle esimerkiksi näytettiin karttaa, ei hän välttämättä luku- tai kirjoitustaidottomana hahmottanut tilannetta.”, kuvaili Toiviainen. Haasteita tuotti myös todistajien hakeminen kuulusteluun, sillä kuljetuksen tuli olla heille turvallista, eikä siitä saanut aiheutua heille pelkoa tai muutakaan henkistä painetta.

Ruandan viranomaiset eivät kyenneet auttamaan Suomen viranomaisia kovinkaan paljon varsinaisissa kuulusteluissa tai teknisessä tutkinnassa. Ruandan viranomaisilla oli kaikki vähät resurssit omissa kansanmurhaan liittyvissä tutkimuksissa ja myös monien muiden maiden oikeusapupyyntöjen täytäntöönpanossa. Suomen viranomaiset joutuivatkin panostamaan paljon esimerkiksi teknisen tutkimuksen tekemiseen.

Asiakirjojen kääntäminen ja tulkkien käyttäminen oli valtava projekti ajallisesti ja muodosti myös kustannuksista erittäin suuren osan. Varsinkin puheen kääntämistä - tulkin käyttöä - jouduttiin tekemään monen kielen kautta. ”Kun jouduimme tuomioistuinkäsittelyssä kääntämään sellaisille kielille, joista yksikään ei ole Suomen viranomaisten äidinkieli, ei käännöstä pysty hyvin tai ei lainkaan kontrolloimaan, toivoo vaan, että puhe on ymmärretty oikein. Aika ajoin joku väitti, että käännös ei ollut oikein, mikä herätti epäluuloa”, Toiviainen kertoi. ”Jouduimme jatkuvasti tekemään tarkistuksia, ettei oltu ymmärretty jotain asiaa väärin. Tämä vaati pidempiä ja toistuvia kuulusteluja, jotta voitiin varmistaa, mitä kuultava todella tarkoitti. Näin oli esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilöltä tivattiin, oliko hän nähnyt jonkin tapahtuman omin silmin vai kuullut asiasta joltain toiselta, mikä luonnollisesti on täysin eri asia.” Oikeudenkäynnin ja todistelun vastaanottaminen kaukana Suomen viranomaisten arkipäivästä oli oma haasteensa. Afrikkalaisissa olosuhteissa oli mm. oltava

erityisen tarkkana ruokailun ja hygienian suhteen. Ei ollut varaa sairastua, jottei jutun käsittely olisi vaarantunut.

Ruanda -jutun yksi suurimpia haasteita oli kulunut pitkä aika teon ja syytteen nostamisen välillä. Tämä on tyypillistä tämän kaltaisissa rikosasioissa. Epäillyn osallisuudesta joukkotuhontaan olisi tärkeää saada tietoja, jotka perustuvat mahdollisimman aikaisessa vaiheessa tehtyihin havaintoihin. Mitä myöhemmin niitä kerätään sitä enemmän niihin liittyy epävarmuuksia. Usein kirjallisten todisteiden määrä oli vähäistä siinä vaiheessa, kun näitä hirmutekoja aletaan tutkia. Kirjallisten todisteiden merkitys on iso varsinkin, jos ne ja henkilötodistelu voidaan sitoa yhteen. Kansanmurhasta kertovaa kirjallista materiaalia on paljon saatavilla, mutta on haasteellista selvittää, mikä tieto tapahtumasta on luotettavaa eikä esimerkiksi poliittisesti väritynyttä.

Myös Cacaca-kansantuomioistuimessa oli käsitelty Bazaramban tekoja. Cacaca-tuomioistuimiin saapui henkilöitä kertomaan, mitä juuri Bazaramba oli kansanmurhassa tehnyt. Puolustus kritisoi tässä menettelyssä kerätyn tiedon luotettavuutta. ”Jouduimmekin pohtimaan cacaca-kansantuomioistuimen roolia ja siellä olevan tiedon luotettavuutta, sekä perehtymään cacaca-istuimen asiakirjoihin”, Toiviainen kertoi.

Kuten jo tuli esille Ruandan viranomaisilla ei ollut riittävästi resursseja avustaa Bazaramban jutun tutkinnassa. Suomalaisten viranomaisten tutkintapanostuksen lisäksi Ruandan viranomaisten kanssa käytettiin paljon aikaa sen varmistamiseksi, että tiedot, joita heiltä pyydettiin, oli hankittu laillisesti ja luotettavalla tavalla. Jutussa oli tyypillistä, että oikeusapupyynnöin hankittuun tietoon suhtauduttiin varauksella.

Oikeudenkäynti oli Toiviaisen mukaan poikkeuksellisen epätavallinen myös siksi, että syyttäjätimi kohtasi erilaisia väitteitä, joihin jouduttiin vastaamaan ja ottamaan kantaa. Tällä oli Toiviaisen mukaan vaikutusta myös oikeudenkäynnin keston. ”Oikeudenkäynnistä oli tullut poliittinen. Oli ajoittain vaikea saada puolustus keskittymään oikeudellisiin kysymyksiin. Prosessia rasitti jatkuva keskustelu Ruandan nykyhallinnon toiminnasta. Puolustus mm. väitti pitkään sitä, että syytekin olisi nostettu Ruandan pääsyyttäjän painostuksen seurauksena. Tämä oli luonnollisesti täysin mahdoton väite. On kuitenkin ymmärrettävää, että puolustuksen tehtävänä on nostaa esille myös tämäntyyppisiä asioita.”

Puolustuksen vakavin väite oli se, että lähes 20 syyttäjän todistajaa olivat puolustuksen mukaan sellaisia, ettei heidän kertomuksiaan tulisi lainkaan ottaa vastaan, koska he olivat joutuneet kidutetuksi ja eivätkä ole antaneet lausuntojaan vapaasti ilman pelkoa. Näyttö nousee keskeiseen osaan jutussa, jossa on koko prosessin ajan totaalikiisto. Valmisteluistunnoissa riidattomaksi tosiseikaksi todettiin se, että Ruandassa tapahtui vuonna

1994 YK:n joukkotuhontayleissopimuksen mukainen joukkotuhontateko. ”Tästä huolimatta puolustus vihjasi prosessin kuluessa, että syytteessä mainitulla alueella Butaressa, olisi käyty sisällissotaa ja että hutut yrittivät puolustautua tutsikapinallisia vastaan”, Toiviainen kertoi.

Toiviaisen mukaan puolustuksen väitteet muistuttivat paljon niitä väitteitä, joita myös muiden maiden tuomioistuimissa on Ruandan kansanmurhaan liittyvissä rikosasioissa esitetty. Tämänkaltaisessa jutussa on kuitenkin selvää, että myös puolustuksella on omat haasteensa. Ulkomailla tapahtuneen teon selvittäminen edellyttää syyttäjiltä ja rikostutkijoilta hyvää yhteistyökykyä ja diplomaattista toimintaa vieraan valtion viranomaisten kanssa. Toiviaisen mukaan pitää osata kohdata vieraan kulttuurin edustaja kunnioittavalla tavalla, jotta saa aikaan luottamussuhteen. Jos luottamusta ei saada aikaan, oikeusavun saaminen vaikeutuu, jolloin voi pahimmassa tapauksessa tulla viranomaisille seinä vastaan. Bazaramban tapauksessa jutun selvittäminen nojasi oikeusavun onnistumisen varaan.

5.1.5 Kansainvälisen viranomaisyhteistyön merkityksestä

Toiviaisen mukaan kansainvälisen viranomaisyhteistyön merkitystä ei voi liiaksi korostaa. Tämä koskee erityisesti rikosasian operatiivisia toimia. Toiviainen haluaa tähdentää myös muunlaisen kansainvälisen yhteistyön merkitystä. Koska Ruandan kansanmurhaan liittyviä hirmutekoja on tutkinnassa ja oikeuskäsittelyssä useissa Ruandan ulkopuolisissa valtioissa, on hyödyllistä, että viranomaiset jakavat toisilleen osaamistaan ja kehittävät ammattitaitoaan tapaamalla toisiaan. Kokemusten vaihto ja ammattitiedon siirtäminen on tärkeää. Tätä tarvetta varten Euroopan unionissa onkin toiminut jo pitkään asiantuntijaverkosto, jonka jäsen Toiviainenkin on. Verkostossa saadusta tiedosta oli aikanaan paljon hyötyä myös Bazaramba-jutun hoitamisessa.

Ad hoc Ruanda -tuomioistuimen arkistojen hyödyntäminen ja tässä tuomioistuimessa toimineiden syyttäjien ja tuomareiden tietotaidon siirtäminen eri valtioissa toimivien kollegoiden käyttöön, helpottaa vastaavia tapauksia käsittelevien työtä missä päin maailmaa tahansa. Näihin maailman rikoksiin liittyvät koulutusohjelmat, seminaarit ja oikeudelliset käsikirjat, joita kansainvälisellä tasolla järjestetään ja laaditaan, ovat myös Suomen viranomaisille varsin hyödyllisiä.

5.1.6 Lopuksi

Bazaramba-oikeudenkäyntiä arvosteltiin, koska se tuli arvostelijoiden mielestä Suomelle liian kalliiksi. Oikeudenkäynnin arvioidaan maksaneen noin 5 miljoonaa euroa. Voidaanko oikeusturvalle määritellä hinta? Bazaramban tapauksessa Suomi oli velvollinen selvittämään, voiko se ottaa asian käsiteltäväkseen, kun Suomi ei voinut suostua Ruandan esittämään luovuttamispyyntöön. Toiviaisen mukaan Suomen viranomaisilla oli velvollisuus ottaa asia hoitaakseen. Alkuselvittelyt osoittivat, että juttuun on saatavissa paljon näyttöä ja rikosoikeudellinen toimivalta oli selvä. Tutkinnan alussa selvisi myös, että oikeudenkäynti ulkomaan kierroksineen pystytään järjestämään Suomen prosessisääntöjen mukaisesti. Rikoksesta epäilty asui rikoksen ilmitulohetkellä Suomessa. Mikäli Suomi ei olisi ryhtynyt toimenpiteisiin, olisi ollut riski, ettei Bazaramban teot olisi joutuneet tuomioistuimen harkittavaksi. Ruandan kansanmurha on teko, joka törkeimmällä mahdollisella tavalla loukkaa koko ihmiskuntaa. Toiviainen katsoo, että valtio, jolla on toimivalta ja kyky asettaa tällaiseen tekoon syyllistynyt henkilö rikosoikeudelliseen vastuuseen, on velvollinen tekemään sen.

Lainvoimaisen tuomion mukaan Bazaramban katsottiin syyllistyneen rikokseen, jossa hänenkin tekojensa seurauksena kuoli erään suurhyökkäyksen yhteydessä peräti 37 000 ihmistä. Toimittaja Jarkko Sipilä on asiaa käsittelevässä blogikirjoituksessaan pohtinut 5 miljoonan hintaista rikosasiaa ja laskenut yhden ihmishengen arvoksi 135 euroa. Jokainen voi miettiä, onko se paljon tai vähän. Rikoksen uhrin tai hänen omaisensa näkökulmasta kärsimyskorvaus on kovin pieni.

Toiviainen korosti haastattelussa sitä, että viranomaisten on aktiivisesti taisteltava rankaisemattomuutta vastaan. Hän kiinnitti huomiota myös siihen, että valtioiden ei tule antaa aluettaan piilopaikaksi hirmutekoihin syyllistyneille. Päinvastoin on annettava singnaaleja, jotka viestittävät, että viranomaiset ovat valppaina myös näihin rikoksiin syyllistyneiden paljastamisessa.

6 Yhteenveto

Opinnäytetyö koostui lainopillisesta tutkimuksesta, jonka tutkimuskohteina olivat prosessioikeus, rikosprosessioikeus ja oikeudenmukainen oikeudenkäynti, sillä tämä asetelma tuki opinnäytetyötä parhaiten. Työn taustalla oli Suomen Ruanda -tapauksen ja rikosprosessin sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tutkiminen käytännössä jutussa toimineen valtiosyyttäjän haastattelun kautta. Haastattelun avulla tapaukseen saatiin näkökulmaa, jota ei olisi ollut mahdollista saada ilman haastattelua.

Yhteiskunnan toimivuuden kannalta oikeusprosessilla on valtavan suuri merkitys, sillä se ohjaa yhdessä yhteiskunnassa vallitsevien normien ja sääntöjen kanssa kansalaisten jokapäiväistä

toimintaa. Rikosprosessi etenee vaiheittain, ja eri vaiheissa prosessin toimivuudesta ja eteenpäin viemisestä vastaavat erilaiset prosessitoimijat. Rikosprosessin toimivuuden merkitys on erityisen suuri, koska rikokset rikkovat myös julkista intressiä ja ovat laissa rangaistavaksi säädettyjä tekoja. Oikeusprosessin toiminnan tulee olla hyvää ja oikeudenmukaista, jotta yksittäinen kansalainen voi luottaa saavansa asiansa hoidetuksi asianmukaisella tavalla.

Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen vaikuttaa tänä päivänä yhä suuremmin myös prosessin kansainvälistyminen. Tämä on seurausta kansainvälisistä sopimuksista, joihin Suomi on liittynyt tai jotka se on ratifioinut. Enää merkittävää oikeudenmukaisuuden kannalta ei ole ainoastaan aineellisesti oikeaan ratkaisuun pääseminen, vaan entistä suuremmassa osassa on menettelyn oikeudenmukaisuus, ja oikeudenmukaisuuden toteutumisen arvioiminen tapauksessa kokonaisuutena. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin lähtökohdat kiteytetään PL 21 §:ssä oikeusturvasta sekä EIS 6 artiklassa. Näiden ympärille rakentuvat monet keskeiset oikeudenmukaisuutta oikeudenkäynnissä takaavat oikeusperiaatteet.

Opinnäytetyössä käytetyt metodit tukivat opinnäytetyön tarkoitusta. Teoreettinen viitekehys koostui luotettavasta ja relevantista kirjallisuudesta ja ajantasaisista kansallisista sekä kansainvälisistä laeista ja sopimuksista. Haastattelun perusteella saatava tieto oli niin sanottua toisen käden tietoa, mutta nähtiin erittäin hyödylliseksi ja arvokkaaksi huomioiden opinnäytetyön tarkoitus. Haastattelu antoi mahdollisuuden tarkastella konkreettista oikeusjuttua pintaa syvemältä erittäin keskeisen tapauksessa toimineen henkilön näkökulmasta, ja antoi tietoa, jota ei ole saatavilla kirjallisesti.

Opinnäytetyön tuloksena voidaan todeta Suomen oikeusjärjestelmän takaavan oikeudenmukaisuuden toteutumista erittäin hyvin. Mielenkiintoisen Suomen Ruanda - tapauksen tutkimisen perusteella oikeudenmukaisuus toteutuu myös käytännössä, vaikka kyseessä oli tapaus, joka oli rikoshistoriassamme aikanaan ainoa laatuaan, eikä näin esimerkiksi oikeuskäytäntöä sen puuttuessa voitu jutun käsittelyssä hyödyntää lainkaan. Kansalaisten kritiikki Ruanda-tapausta kohtaan on ymmärrettävää, mutta Suomella oli valtiona universaaliperiaatteen mukaisesti toimivalta käsitellä tapausta, ja näin ollen perusteet toiminnalle olivat olemassa. Kun suhteutetaan oikeusjutun hintaa tuhoihin, joita Bazaramba teoillaan aiheutti, voidaan oikeudenkäyntikustannuksia pitää hyvin vähäisinä.

Tulevaisuudessa valtiot voisivat vastaavien oikeusjuttujen käsittelyssä hyödyntää kenties enemmän yhteistyötä esimerkiksi esitutkinnassa avustamisen tai tietojen vaihtamisen muodossa. Lisäksi kehitysehdotuksena tulevaisuuteen olisi perustaa kansainvälistä rahoitusta sellaisten valtioiden tueksi, jotka joutuvat käsittelemään vastaavia tekoja. Teot eivät kuitenkaan ole maailmanlaajuisesti arvioiden uniikkeja, mutta kansanmurhaan syyllistyneitä

henkilöitä vain on paennut joihininkin valtioihin, ja nämä valtiot voivat olla tapausten esiin tullessa velvollisia käsittelemään asian. Näin kävi myös Bazaramban kohdalla.

Lähteet

Painetut

Destexhe, A. 1995. Rwanda and Genocide in the Twentieth Century. Lontoo: Pluto Press.

Johansson, P. 1994. Kuolema Ruandassa. Helsinki: Like.

Mettraux, G. 2005. International Crimes and the ad hoc Tribunals. Oxford: Oxford University Press.

Prunier, G. 2009. Afrikan Maailmansota. Helsinki: Into Kustannus.

Prunier, G. 1995. The Rwanda Crisis - History of a Genocide. Lontoo: C. Hurst & Co.

Vuorenpää, M. 2009. Prosessioikeuden perusteet. Helsinki: Talentum.

Sähköiset

Central Intelligence Agency. Viitattu 24.4.2017.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html>

Frände, D. 2005. Yleinen rikosoikeus. Helsinki: Edita. Viitattu 6.5.2017.

<http://www.edilex.fi/lakikirjasto/5462.pdf>

Ervo, L. 2005. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Helsinki: WSOY. Viitattu 7.7.2017.

<http://verkkokirjahylly.almatalent.fi/teos/05ju316512>

Heiskanen, H. 2016. Syyrian sodan viisi veristä vuotta - lyhyt väkivallan kronikka. Helsinki. Viitattu 22.5.2017.

<http://yle.fi/uutiset/3-8673394>

Jokela, A. 2008. Rikosoikeus. Helsinki: Talentum. Viitattu 24.4.2017.

<http://verkkokirjahylly.almatalent.fi/teos/08ju412943>

Tapani, J. & Toivanen, M. 2011. Rikosoikeus: rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Helsinki: Talentum. Viitattu 26.4.2017.

<http://verkkokirjahylly.almatalent.fi/teos/11ju418679>

Virolainen, J. 2003. Rikosprosessioikeus: 1, Rikosprosessin perusteet. Helsinki: WSOY. Viitattu 18.5.2017.

<https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.helios.uta.fi/teos/JABBJXCTCF#kohta:1>

Julkaisemattomat

Toiviainen, R. 2017. Apulaisvaltakunnansyyttäjän haastattelu 20.4.2017. Vihti.

Hallituksen esitykset

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

Liitteet

Kunnas, R. 2012. Ruandalaispastori Suomen kallein henkirikollinen. Viitattu 19.5.2017.
http://www.iltalehti.fi/uutiset/2012033115397999_uu.shtml

Suomen kallein oikeudenkäynti oli lopulta halpa. 2012. Viitattu 19.5.2017.
<http://www.mtv.fi/uutiset/mielipiteet/artikkeli/suomen-kallein-oikeudenkaynti-oli-lopulta-halpa/6283180>

Kuviot

Kuvio 1: Ruandan kartta	10
Kuvio 2: Rikosprosessin vaiheet.....	40

Liitteet

Liite 1: Artikkel 31.3.2012	97
Liite 2: Artikkel 22.10.2012	101

Liite 1: Artikkelit 31.3.2012

Ruandalaispastori Suomen kallein henkirikollinen

Lauantai 31.3.2012 klo 03.25 (päivitetty klo 08.05) SOSLINKIT /SOSLINKIT
Ruandalaispastorin rikokset maksavat Suomelle yli viisi miljoonaa euroa.

**Suomen ja Ruandan välillä ei ole luovutussopimusta. (JOHN PALMEN)
SYNKKÄ MENNEISYYS**

François Bazaramba, 61, ehti toimia Ruandassa opettajana, rehtorina sekä Sambiassa baptistikirkon pastorina.

Hutu-heimoon kuuluva Bazaramba osallistui vuonna 1994 kansanmurhaan, jossa tapettiin jopa 800 000 tutsia ja maltillista hutua. Kansanmurhan jälkeen Bazaramba pakeni perheineen Kongon

demokraattiseen tasavaltaan. Suomeen hän tuli vuonna 2003.

Bazaramba vangittiin joukkotuhonnasta epäiltynä 6. huhtikuuta 2007 Porvoossa. Suomi kieltäytyi luovuttamasta Bazarambaa Ruandaan tuomittavaksi. Oikeusministeriö perusti päätöstään mm. epäilyllä, jonka mukaan vangittu ei olisi saanut Ruandassa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä.

Keskusrikospoliisi joutui tekemään useita rikostutkintaan liittyviä matkoja Afrikkaan. Tutkijat kuulustelivat joukkotuhonnasta selvinneitä todistajia ja tutustuivat rikospaikkoihin.

Myös käräjäoikeus kävi kahdesti Afrikassa kuulemassa todistajia. Se tuomitsi Bazaramban elinkautiseen vankeuteen kesäkuussa 2010.

Hovioikeus järjesti pääkäsittelyn Suomessa, Ruandassa ja Tansaniassa. Jutussa kuultiin yhteensä yli 120 henkilöä.

François Bazaramba, 61, teki rikoksensa ulkomailla. Silti hänen aikaansaamansa lasku suomalaiselle veronmaksajalle on nousemassa jopa 5,3 miljoonaan euroon.

Helsingin hovioikeus vahvisti perjantaina pastori Bazaramban elinkautisen vankeustuomion joukkotuhonnasta. Se merkitsee sitä, että pelkkä vankilalasku tulee olemaan miljoonaluokkaa.

Hovioikeus oli jopa käräjäoikeutta vakuuttuneempi miehen syyllisyydestä. Päinvastoin kuin käräjäoikeus, hovioikeus katsoi hutu-heimoon kuuluvan Bazaramban henkilökohtaisesti surmanneen lukuisia tutseja Ruandassa keväällä 1994. Bazaramba oli lisäksi osallistunut tutseja vastaan tehtyihin hyökkäyksiin sekä kiihottanut ja käsenyt hutuja surmatekoihin.

Ennen kuin lainvoimaiseen tuomioon päädyttiin, Bazaramban rikostutkinnasta kertyi jättilasku keskusrikospoliisille ja paikallispoliiseille.

Vaikka krp sai laskutettua noin 120 000 euroa oikeusministeriöltä, Bazaramban rikostutkinta aiheutti poliisille liki 1,3 miljoonan euron kulut.

Kallis tuomio

Summat vain suurenivat, kun rikoskokonaisuus siirtyi syyteharkintaan ja oikeuskäsittelyyn.

- Hovioikeuden ratkaisuun mennessä oikeusministeriön hallinnonalan osalta karkea kokonaiskustannusarvio on noin kolme miljoonaa euroa, vahvistaa suunnittelupäällikkö **Raimo Ahola** oikeusministeriöstä. Kulut eivät kuitenkaan lopu tähän.

François Bazaramba on istunut vankeudessa huhtikuusta 2007. Elinkautisvangin keskimääräinen rangaistusaika on 15 vuotta (tilanne 2011). Tuosta ajasta keskimäärin kahdeksan vuotta menee suljetussa ja seitsemän vuotta avolaitoksessa.

Vuorokausi suljetussa vankilassa maksaa runsaat 200 euroa, avolaitoksessa reilut 150. Näin laskien vuonna 2022 vapautuvan Bazaramban vankilalasku nousisi lähes miljoonaan euroon.

"Ei soisi lisää"

François Bazaramban rikostutkinta ja oikeuskäsittely herättivät varsinkin alussa voimakasta arvostelua siitä, miksi miestä ei alkujaan palautettu Ruunaan vastaamaan teoistaan. Osa länsimaista oli näin tehnyt.

- Se ei olisi ollut poissuljettua. Tämä ratkaisu oli epäsuorasti aika vahva epäluottamus Ruandan oikeuslaitosta kohtaan, katsoo Itä-Suomen yliopiston rikos- ja prosessioikeuden professori **Matti Tolvanen**. Hän myös huomauttaa, että kun prosessiin lähdettiin, se oli vietävä loppuun.

- Vähän sattumanvaraista tämä on. Viulut maksaa se valtio, missä henkilö sattuu jäämään kiinni. Veronmaksajan kannalta soisi, ettei tämänkaltaisia tulisi lisää, Tolvanen sanoo.

Tarkoitus hävittää tutsit

Helsingin hovioikeus ei antanut sijaa epäilykselle François Bazaramban syyllisyydestä.

Oikeus katsoi, että hutu-heimoon kuuluvan Bazaramban tarkoituksena oli ollut kokonaan tai osittain ryhmänä hävittää Ruandan tutsit.

Bazaramba oli syyllistynyt joukkotuhontaan paitsi surmaamalla itse lukuisia tutseja myös käskemällä surmaamaan heitä. Bazaramba oli myös johtanut hyökkäyksiä tutseja vastaan.

Bazaramban puolustus oli alusta saakka vedonnut siihen, että monet syytettyä vastaan esitetyistä todistajalausunnoista oli saatu vankilassa kiduttamalla. Hovioikeus kuitenkin katsoi, että myös vankilassa olleiden kertomuksia voitiin hyödyntää, koska heidän kohtelunsa ja Bazarambaa koskevien kertomustensa välillä ei ollut syy-yhteyttä.

Bazaramban oikeusavustaja ilmoitti perjantaina hakevansa valituslupaa korkeimmalta oikeudelta (KKO).

Rikos- ja prosessioikeuden professori **Matti Tolvanen** ei kuitenkaan pidä kovinkaan todennäköisenä, että lupa myönnettäisiin.

- Kovin harvoin elinkautistuumioita otetaan sinne käsittelyyn. Pitäisi olla uutta, yllättävää näyttöä. Tämä on kyllä harvinaisen perusteellisesti käyty läpi. Ja vielä sama lopputulos molemmissa oikeusasteissa, hän huomauttaa.
RISTO KUNNAS

Liite 2: Artikkelit 22.10.2012

Suomen kallein oikeudenkäynti oli lopulta halpa

MIELIPITEET JULKAISTU 22.10.2012 22:22

0
jakoa

Korkein oikeus ei myöntänyt Francois Bazaramballe valituslupaa Ruandan joukkomurhajutussa. Näin Helsingin hovioikeuden langettama elinkautistuoimio jäi voimaan.

Bazaramba osallistui vuonna 1994 Ruandan joukkomurhaan, jossa tapettiin satojatuhansia ihmisiä. Tarkka luku ei selviä koskaan, mutta arviot vaihtelevat puolesta miljoonasta miljoonaan.

Bazaramba tuli Suomeen 2003 turvapaikanhakijana. Juttu alkoi, kun ulkomaalaisviraston taustaselvityksessä Bazaramban nimi löytyi Human Rights Watchin Ruanda-raportista.

Tapaus päättyi loppuvuodesta 2006 keskusrikospoliisille, joka ryhtyi tutkimaan asiaa.

Porvoon seudulla asunut Bazaramba vangittiin keväällä 2007.

Toisessa maanosassa yli kymmenen vuotta sitten sattuneiden tapahtumien tutkinta ei ole halpaa. Keskusrikospoliisi lähetti Ruandaan neljä rikostutkijaa ja kaksi teknistä tutkijaa.

Lisäksi osan aikaa paikan päällä oli myös kaksi analytiikkaa.

Poliisin laskelmien mukaan Bazaramba-jutun kustannukset olivat 1,3 miljoonaa euroa.

Tutkijoiden palkkakulut olivat 835 000 euroa, joiden lisäksi muun muassa matkoista, autonvuokrasta ynnä muusta syntyi kuluja 443 000 euroa.

Talvella 2009 Ruanda pyysi Suomea luovuttamaan Bazaramban, mutta Suomi ei siihen suostunut. Oikeusministeriö katsoi, että Bazaramba ei olisi saanut Afrikassa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä. Suomi käytännössä avasi piikin, kun oikeusministeriö päätti olla karkottamatta Bazarambaa.

Miljoonaistunnot

Juttu tuli vireille Porvoon käräjäoikeuteen, jossa sen käsittely maksoi 1,65 miljoonaa euroa. Porvoon käräjäoikeus matkusti Afrikkaan kahdesti.

Mistä kulut syntyivät? Oikeudenkäynnin todistelusta ja tulkkauksista Suomessa ja Afrikassa sekä oikeudenkäyntiin liittyvistä järjestelytehtävistä Ruandassa ja Tansaniassa aiheutui noin 600 000 euron kulut. Käräjäoikeudelle ja syyttäjille syntyi matka- ja majoituskuluja noin 150 000 euroa. Puolustuksen palkkiot ja kulut olivat käräjäoikeusvaiheessa yhteensä 460 000 euroa.

Käräjäoikeus ja syyttäjänvirasto tarvitsivat lisätuloja, jonka kustannukset olivat yhteensä 440 000 euroa.

Bazaramba valitti elinkautisestaan Helsingin hovioikeuteen, joka sekkin matkasi Afrikkaan. Hovioikeuden ja syyttäjien matkakulut olivat noin 65 000 euroa. Oikeudenkäynnin todistelusta ja tulkkauksista Suomessa ja Afrikassa sekä järjestelyistä aiheutui kuluja 730 000 euroa.

Hovioikeuden juttuun sitoutuneet työvoimakustannukset olivat noin 225 000 euroa ja syyttäjien 160 000 euroa. Paalle tulivat vielä puolustuksen kulut.

Yhteensä oikeusministeriön hallinnonalan kulut olivat karäja- ja hovioikeudessa noin kolme miljoonaa euroa.

Poliisin ja oikeushallinnon kulut jutussa olivat siis yhteensä noin 4,6 miljoonaa euroa.

Mutta ei siinä vielä kaikki

Kokonaissummaan voi laskea lisäksi vankeinhoidon kulut. Yhden vankipäivän kustannus on nykyisin noin 200 euroa. Bazaramba on ollut vankilassa noin 2000 päivää, joten vankikulut ovat tähän mennessä noin 400 000 euroa.

Paastaan siis noin viiden miljoonan euron kustannuksiin. Kyse on yhdestä Suomen kalleimmista oikeudenkäynneistä koskaan.

Oikeusministeriöllä ei ole ollut mahdollisuutta puuttua kuluihin, koska tuomioistuimen käsittelystä päättää kaikilta osin riippumaton tuomioistuin itse. Oikeus siis valitsee, miten ja missä se esimerkiksi todistelun ottaa vastaan.

Tässä tapauksessa oikeus katsoi järkevämmäksi matkata itse Ruunaan kuin tuoda todistaja sieltä Suomeen.

Kallis ja merkittävä oikeudenkäynti

Jos kulut ovat oikeuden jumalattaren vasemmassa vaakakupissa, niin oikeassa on siinä tapauksessa oikeudenkäynnin merkittävyys.

Kyse oli kansainvälisestäkin tärkeästä oikeudenkäynnistä, jossa tuomittiin kansanmurhasta vastuunsa välttänyt mies.

Bazaramba ei ollut Ruandan verilöylyssä merkittävä henkilö valtakunnallisesti, mutta osallistui ja kiihotti veritekoihin paikallisesti. Hän oli vastuussa tuhansien kuolemasta.

Oikeudenkäynnissä selvisi, että Bazaramba oli antanut suoran käskyn surmata seitsemän henkilöä, tappanut itse lukuisia tutseja ja johtanut yhtä hyökkäyskiilaa Cyahindan kirkolla ja läheisellä Nyakizun vuorella.

Alueella kuoli kaikkiaan 37 000 ihmistä.

Tämän rinnalla viisi miljoonaa euroa tuntuu lopulta aika pieneltä. Jos oikeudenkäyntikulut jaetaan tuolla 37 000 ruumiilla, niin kulut olivat 135 euroa per kuollut. Näin laskien oikeudenkäynti oli jopa halpa.